

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

ЗБОРНИК — ПРЕДАВАЊА
НА 57. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
при УКИМ во Скопје

Охрид, 15 — 29.8.2024 година

СКОПЈЕ, 2025

**ЗБОРНИК — ПРЕДАВАЊА
НА 57. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
при УКИМ во Скопје**

Охрид, 15 — 29.8.2024 година

Ректор:

проф. д-р Биљана Ангелова

За издавачот:

проф. д-р Биљана Ангелова,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Предавања на 57. Летна школа на
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА при УКИМ во Скопје

Редакциски одбор:

проф. д-р Александар Скепаровски, проректор за меѓународна
соработка

проф. д-р Кристина Николовска, директор на МСМЈЛК при
УКИМ

проф. д-р Марјан Марковиќ, редовен член на МАНУ

проф. д-р Наташа Аврамовска

м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

Дијана Ристова

Компјутерска обработка:

МАР-САЖ, Скопје

Печати:

МАР-САЖ, Скопје

Тираж:

150 примероци

СОДРЖИНА

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА
ПРОФ. Д-Р БИЉАНА АНГЕЛОВА,
РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ 9

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА
ПРОФ. Д-Р КРИСТИНА НИКОЛОВСКА, ДИРЕКТОР НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ..... 15

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА ПРОФ. Д-Р ТИМЧО МУЦУНСКИ,
МИНИСТЕР ЗА НАДВОРЕШНИ РАБОТИ И НАДВОРЕШНА
ТРГОВИЈА..... 23

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА ЈАНЕВСКА,
МИНИСТЕР ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА 27

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА ЗОРАН ЉУТКОВ,
МИНИСТЕР ЗА КУЛТУРА И ТУРИЗАМ 29

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА
Н.Е. ПРОФ. Д-Р ГОРДАНА СИЉАНОВСКА-ДАВКОВА,
ПРЕТСЕДАТЕЛ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
И ПОКРОВИТЕЛ НА 57. ЛЕТНА ШКОЛА НА
МСМЈЛК ПРИ УКИМ 33

ПРЕДАВАЊА

проф. д-р Драган Даутовски
МУЗИЧКАТА КУЛТУРА КАКО ДЕЛ ОД НАЦИОНАЛНИОТ
ИДЕНТИТЕТ 39

проф. д-р Андријана Јаневска
МАКЕДОНСКОТО ТРАДИЦИОНАЛНО НАРОДНО ПЕЕЊЕ
ВО: МАЛА ПРЕСПА, ГОЛО БРДО И ГОРА..... 47

проф. д-р Симон Саздов ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ДЕНЕС	71
проф. д-р Јасминка Ристовска-Пиличкова ФУНКЦИОНАЛНИТЕ И ЕСТЕСКИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА МАКЕДОНСКИТЕ НОСИИ	89
проф. д-р Елка Јачева-Улчар ЗА УРБАНОМАСТИКОНОТ НА ГЛАВНИОТ ГРАД НА Р МАКЕДОНИЈА, СКОПЈЕ	115
проф. д-р Митко Б. Панов САМУИЛОВАТА ДРЖАВА ВО ВИЗАНТИСКИТЕ КОНЦЕПЦИИ НА ИСТОРИЈАТА, КУЛТУРАТА И ИДЕНТИТЕТОТ	131
проф. д-р Кристина Николовска ПОЕТИКАТА НА ГАНЕ ТОДОРОВСКИ	145
проф. д-р Кристина Николовска ПОЕЗИЈАТА НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ	151
проф. д-р Димитар Пандев ПОДЕМОТ НА ОХРИДСКАТА КНИЖЕВНА ШКОЛА НА ФОНОТ НА КНИЖЕВНОТО ДЕЛО НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ	157
проф. д-р Димитар Пандев ДЕЛНОСТА НА БРАЌАТА МИЛАДИНОВЦИ МЕЃУ СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ И КРСТЕ МИСИРКОВ	159

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

57 Летна школа за македонски јазик, литература и култура
Охрид, 15 до 29 август 2024 година

ФОТОГРАФИЈА ОД СВЕЧЕНОТО ОТВОРАЊЕ НА
57. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ
УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ПРОФ. Д-Р БИЉАНА АНГЕЛОВА,
РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“**

Почитувана г. Гордана Сиљановска-Давкова, претседател на Република Северна Македонија, покровител на 57. Летна школа

Почитуван г. Зоран Љутков, министер за култура и туризам

Почитувана проф. д-р Весна Јаневска, министер за образование и наука,

Почитувана проф. д-р Кристина Николовска, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,

Почитувани членови на Советот на Меѓународниот семинар,

Почитуван градоначалник на Општина Охрид Кирил Пецаков,

Почитувани академици, професори, предавачи, лектори, семинаристи и учесници на 57. Летна школа,

Дами и господа,

Имам чест, во годината на големите јубилеи: 75 години од основањето на најстариот државен и најреномиран универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, 150 години од раѓањето на великанот на македонската култура Крсте Мисирков, 95 години од раѓањето на великанот на македонската книжевност и книжевна наука Гане Тодоровски и 90 години од раѓањето на великанот на македонската литература Петре М. Андреевски, да се удостојам за овој возвишен миг на Свечено отворање на 57. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ.

Од денес, Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ широко ги отвора портите на македонистиката за 65 семинаристи од 17 земји: Албанија, Бугарија, Италија, Јапонија, Кина, Полска, Р. Кореја, Романија, Руска Федерација, САД, Словенија, Србија, Турција, Украина, Унгарија, Хрватска, Чешка, и за 81 научен истражувач, учесници на 51. Меѓународна научна конференција.

Водејќи се од мислата на големиот македонски културен деец, идеолог, аналитичар и филолог Крсте Мисирков: „Науката и литературата се најважниот фактор во развивањето на еден народ, (...)“, истакнувајќи дека: „По степенот на развивањето на науката и

литературата во еден народ се мери неговата култура (...)“, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, веќе седум и пол децении развива и гради *академска извонредност*, која е во суштински дослук со постулатите на Мисирков. Поставените идеали за врвна наука и за највисоки стандарди во високото образование, кон севкупен општествен и културен просперитет, УКИМ го насочуваат кон континуирана посветеност на поставените цели со јасна визија за отворен, современ, интегриран универзитет на новото време, во чекор со предизвиците.

Акцентот на Мисирков е на зборот „развивање“: развивање на науката и литературата, развивање на еден народ. Нека тој збор ви биде водилка, почитувани семинаристи-македонисти, нека секој работен ден на Семинарот биде подем кон развој на македонистиката како наука со длабока традиција, научна заснованост, судиозност и аргументираност.

Крсте Мисирков истакнува: „Да го сочува некој својот народен јазик и да го брани како светиња, значи, да остане верен тој на духот на своите прадедовци и да уважуваат сè што имаа тие направено за своето потомство. Да се откаже човек од својот народен јазик, значи, да се откаже тој и од народниот дух.“

Науката за јазикот, но и континуирана и систематска грижа за македонскиот јазик и за негова афирмација во светот – се висок приоритет на УКИМ и на Меѓународниот семинар.

„Јазикот – тоа е голема сила на народот, на нацијата. Да му го земеш јазикот, тоа значи да му ја земеш душата, да го лишиш од неговиот национален персоналитет.“ – ќе каже големиот Коста Солев Рацин.

За великанот на македонската култура и наука Конески, јазикот е „најбогат“ и најсложен „систем од знаци“. Но јазикот е жива материја, процес. Конески ќе воочи: „За мене е основно дали еден јазик е средство на една духовна жива активност?“ Токму дејноста на Меѓународниот семинар, низ 57-годишна активност, континуирано го афирмира македонскиот јазик како средство на *духовна жива активност*. Меѓународниот семинар, покрај секојдневната студиозна настава од лекторски вежби и предавања, курсеви по избор, од годинава покрева уште поактивен културен живот преку цела палета активности кои ја красат Програмата на Летната школа: промоции, курсеви за фолклор, културно-уметнички настани, музички настани, научни екскурзии на значајни археолошко-исто-

риски локалитети, посета на најстариот светски фестивал на поезијата Струшки вечери на поезијата, итн.

Почитувани семинаристи,

Го имате нашето традиционално топло „добредојде“, ја имате нашата институционална зрелост како Универзитет, научна заснованост, кадровски потенцијал, компетентност, посветеност и отвореност да се пренесе знаењето, и кон тоа, да се поттикне и развие размена на идеи за соработка и раст. Оти ова е центар, не само високообразовен, туку и културен, туристички, каде од века се вкрстуваат и развиваат драгоцените креативни енергии, потенцијали, идеи и концепти кои Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, на најубав начин умеат да ги поттикнат и покренат.

Ова е медиум за развој на македонистички научни достигнувања, ова е центар на потенцијалите и енергиите на УКИМ, но и прекрасно запознавање со високообразовни практики од странски универзитети, со можности за меѓууниверзитетска соработка и вмрежување.

Остануваме посветени на македонистиката – како наука и културно-дипломатска афирмација. Верувам дека за такво интелектуално, научно и творечко *македонсѝвување* се залагаше мисијата на големиот светски поет и литературен научник, академик Гане Тодоровски, кој сиот работен век го вложи во УКИМ, а сета научна и творечка мисија ја вгради во врвната македонистика.

Верувам дека за таков непокор на „трескотната трева“, сликовитото говореше и великанот на македонската проза и поезија академик Петре М. Андреевски, кој преку симболиката на *пирејоѝ* неговеките пред светот: „Племето наше е пиреј и не го ништи ни една војска! Ама ти колку сакаш кошкај ја, корни ја, куби ја, таа пак не умира. Само малку да се допре до земјата и пак ќе оживее, ќе потера. Ништо не ја ништи таа трева!“

Почитувани,

75 години УКИМ – 75 години предводени од идеалите на врвната наука и високите стандарди во високото образование, како Универзитет, основан во далечната 1949 година, кој расте и се развива во современа и отворена високообразовна заедница.

УКИМ значи движечки интелектуален потенцијал на водечки процеси во високото образование и науката, кој е вграден во сите суштински пори на развој на македонското општество, преку најширок спектар научни области и дејности.

Дејноста на МСМЈЛК е висок приоритет за УКИМ, и според моите програмски определби како ректор, и според поддршката и афирмацијата на неговата комплексна дејност. Како ректор, 2024 година ја прогласив за Година на македонистиката, сметајќи дека зачењето на Меѓународниот семинар е од национален интерес, кое има и пошироко, интернационално значење. Импресивна е бројката од над 4000 семинаристи македонисти од околу 60 земји од светот кои досега учествувале на Летните и Зимските школи, и на меѓународните научни конференции. Радува фактот што оваа година бележиме зголемен интернационален интерес за македонистиката на 57. Летната школа и на 4. Зимска школа, преку досега рекорден број учесници.

Мисијата на МСМЈЛК и македонистичките Лекторати во светот имаат пошироко, меѓународно значење и се очигледна потврда за висок квалитет на македонистичката наука. Мисијата на Меѓународниот семинар се шири и афирмира преку 11 македонистички Лекторати на странските универзитети, кои се амбасади на нашата култура во светот и расадник на македонистиката. Кон ова, важна е и дејноста на универзитетските центри каде што се изучува македонистика, со кои имаме постојана соработка. Семинаристите од Летните и Зимските школи се светилници на македонистиката, кои треба да ги негуваме и да им овозможиме услови за развој. Годинава го возобновивме Лекторатот на Универзитетот во Тирана, за кој има голем интерес, а пред нас се нови предизвици за отворање на нови лекторати и возобнување на поранешни лекторати на странските универзитети во светот.

Годинава имаме вонсериски амбициозна, квалитетна и богата Програма. Горди на подновениот концепт, кој се надградува на традиционалниот, кој подразбира: секојдневни редовни лекторски вежби и пленарни предавања во Конресниот центар на УКИМ од: лингвистика, наука за книжевност и културологија од реномирани предавачи на УКИМ. Од оваа година, имаме можност да се пофалиме со цела палета нови, квалитетни содржини кои ги краси креативност и инвентивност, како што се: Амбиентална настава во срцето на стариот град Охрид - почнувајќи од археолошкиот

и манастирски комплекс Плаошник, во манастирскиот комплекс Свети Наум, во Вевчани и во поетска Струга. Потоа следуваат: интерактивна настава, научни екскурзии, културно-уметнички настани, итн. Ќ честитам на проф. д-р Кристина Николовска, директорка на МСМЈЛК при УКИМ, за проактивноста, креативноста, инвентивноста и неуморната посветеност – за концептот со визија и амбицијата - Меѓународниот семинар, програмски да се збогати со нови, богати и осмислени содржини. Внесување на нов квалитет има и преку курсевите по избор и Преведувачката работилница, којашто ќе резултира со печатење два Зборника поезија – за Гане Тодоровски и Петре М. Андреевски, како најнови изданија на УКИМ. Зборниците ќе содржат препеви на поезија на македонски јазик, препеани од семинаристите на 57. Летна школа и на 4. Зимска школа, и драгоцените спомени од современите. Раскошната палета наставни и културно-уметнички содржини, опфаќа широк спектар дисциплини, од народната литература и фолклор, па сè до најновите текови, опфаќајќи и теми на новото време како што е вештачката интелигенција и македонскиот јазик.

По одржувањето на Летната школа, на 30 и 31 август ќе следи 51. Меѓународна научна конференција, во чест на јубиларите: Мисирков, Тодоровски и Андреевски, на којашто ќе учествуваат 81 учесник.

Слоганот на конференцијата: „75 за 75“ значи „75 реферати за 75 години УКИМ“ - во годината на *75 години академска извонредност*. Очекувам плодна и успешна работа на конференцијата која годинава привлече рекорден број учесници.

Денес, со промоција на Зборник предавања од минатата Летна школа, издавачка дејност на УКИМ, ќе се збогати со две печатени изданија: Зборник предавања на 56. Летна школа и Зборник на трудови од 50. Меѓународна научна конференција од минатата година. Станува збор за изданија кои квалитетно ја збогатуваат научната, литературната и препревната библиотека на светската и домашна македонистика.

Почитувани,

На овој свечен ден, исказувам благодарност до сите предавачи, професори, истражувачи, соработници и лектори на УКИМ, кои работат на: Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска

литература, Институтот за национална историја, Институтот за фолклор, Филозофскиот факултет и Православниот богословски факултет, како и до сите промотори, беседници и уметници.

УКИМ и МСМЈЛК искажуваат благодарност до главниот поддржувач на Летната школа и конференцијата - Министерството за култура и туризам, без чија поддршка не може да се реализира манифестацијата. Изразувам благодарност до Општина Охрид за прекрасната соработка и поддршка, и до АД Алкалоид за поддршката, и до регионалната програма за мобилност Ceerus. За одржување на Амбиентална настава, изразувам благодарност до: Завод за заштита на спомениците на културата и музеј – Охрид, Македонската академија на науките и уметностите, Македонската православна црква - Охридска архиепископија и Струшките вечери на поезијата. Благодарност и за 57-годишната соработка со академското културно-уметничко друштво „Мирче Ацев“ од Скопје, кое секоја година одржува Курс за македонски народни ора.

Годинава, за првпат, на предлог на Меѓународниот семинар, Универзитетот Св. Кирил и Методиј доделува награди „Воздејства“ – за исклучителни, долготрајни и повеќедецениски достигнувања и придонес во научно-истражувачката и културната афирмација во областа на македонистиката, на: академик Виктор Фридман, врвен, светски лингвист од САД, кој има исклучително значење за светска афирмација на науката за македонскиот јазик, и за проф. д-р Максим Каранфиловски, долгогодишен директор на МСМЈЛК при УКИМ, истакнат славист и македонист.

Воедно, денес имам исклучителна чест да доделам и благодарници за поддржувачите на 57. Летна школа и за 51. Меѓународна научна конференција.

А најголемата благодарница, почитувани семинаристи и љубители на македонистиката – ја упатувам до вас. Од името на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и од мое лично име, ви посакувам успешна работа и нека развојот и растот на македонистиката биде во постојан подем преку дејноста на Меѓународниот семинар, чии суштински и нераскинлив дел – сте вие.

Вратите на науката се отворени – за река семинаристи-македонисти...

проф. д-р Биљана Ангелова,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и
Методиј“ во Скопје

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ПРОФ. Д-Р КРИСТИНА НИКОЛОВСКА,
ДИРЕКТОР НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ**

Ваша Екселенцијо, почитувана г. Гордана Сиљановска-Давкова, претседателка на Македонија, покровител на 57. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“

Ваше Блаженство, почитуван г.г. Стефан, митрополит Скопски и архиепископ Охридски и Македонски и на Јустинијана Прва
Ваше високопреосвештенство, г. Тимотеј митрополит Дебарско-Кичевски,

Почитуван г. Тимотеј, Веше Високоправосвештенство митрополит Дебарско-Кичевски,

Почитуван г. Зоран Љутков, министер за култура и туризам,
Почитувана проф. д-р Весна Јаневска, министер за образование и наука,

Почитуван д-р Тимчо Муцунски, министер за надворешни работи и надворешна трговија,

Почитувана проф. д-р Биљана Ангелова, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,

Почитуван г. Кирил Пецаков, градоначалник на Општина Охрид,

Почитувани членови на Советот на Меѓународниот семинар при УКИМ,

Почитувани проректори, директори, декани, академици, професори, предавачи, лектори и семинаристи на 57. Летна школа,
Дами и господа,

16-ти житар, Лето господово 2024-то...

7915 лета – откако ова древно, та прадревно Охридско тло памети ранонеолитски наколни населби

А на него ни, векови се пластат, пластови историја и убавини...

Во градот на духовната светлина и убавината,
светска метропола на културата и туризмот,

Во древната ни Македонија, прататковина на културата и уметноста

каде што нашето срце чука во 7/8

Почитувани македонисти од целиот свет,

Свечено добредојде на 57. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, на овој празник на светската и домашна македонистика - на најголемиот македонистички собир, „златоврв“ на македонистиката и филологијата, каде што сите македонисти се преплетуваат во сјајна синергија – како што водите на Дрим се влеваат, излеваат и преплетуваат во светото и прастаро езеро.

Свечено добредојде за 65 семинаристи-македонисти од целиот свет на 57. Летна школа и за 81 учесник на 51. Меѓународна научна конференција. Отвораме врата за околу 150 посветеници на една возвишена идеја со подновен концепт со визија. И велама: *свејтска македонистика*, а не странска, оти никогаш не сме биле туѓи, и оти сме – македон-истии, истии во убавата идеја да длабиме во прекрасната филолошко-културолошка наука, раскошна суница од: наука за македонски јазик, литература и култура.

Почитувани македонисти, слависти, балканолози, филолози, културолози, академици, емеритуси, раководители на Катедри на лекторатите, професори, предавачи, лектори, студенти, преведувачи, промотори – добредојдовте во Охрид, културна престолнина од мугрите на цивилизациите ни, во културната срцевина на Европа, крај древниот Плаошник и славната ни Светиклиментова Охридска книжевна школа, чии индиректен наследник е Меѓународниот семинарот.

Добредојдовте на праизворите на сесловенската писменост и култура, каде епохалните просветители и наши првоучители Светите Кирил и Методија, патроните на УКИМ и духовни патрони на Европа, преку најверните ученици го посеаа најубавото и најплодно семе на писменоста, просветата и науката.

Добредојдовте во метрополата на уметноста, на изворникот на сецивилизациските вредности кои на светот му подарија најсвето – виделина, ука, писменост, каде што грандиозните Свети Климент Охридски и Свети Наум Охридски, ја продолжија светата мисија на генијалните филолози, го отворија патот на светлината, калемејќи светлина на мракот, ука на неуката, знаење на незнаењето.

Светиклиментовиот факел на науката, просветата, филологијата и духовноста, низ иници векови бдее над Охрид, осветлувајќи го патот низ времињата. Духот, енергијата, идеите на нашите првочители се обновуваат низ нас – низ векови и векови. Од Семинар до Семинар.

Прв со светлината *во себе* - Свети Климент Охридски, патрон на градот Охрид.

И не поведе кон светлина на словото, отворајќи нова епоха на светлината и науката. По таа патека чекориме и денес, сите заедно, по таа патека ќе расте македонистиката низ Семинарот и низ вековите, почитувани семинаристи-македонисти од целиот свет, од сите страни на светот, кои две седмици, од вашиот драгоцен живот, посветено ќе ги посветите на македонистиката.

Овој голем празник на македонистиката – денес и наредните две седмици ќе има своја метропола, а тоа е древниот и славен Охрид.

Градот на светлината

И химнично ќе оддекнува од денес - *камбаанайџа на историса*

Оти од денес – Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународниот семинар и градот Охрид – повторно стануваме македонистички центар на сè - сè што со наука се извишува, сè што македонистиката го растајнува - што би рекол великанот Гане Тодоровски, под ова македонско раскошно и огромно сонце кое ја краси Македонија повеќе од 280 денови во годината ни.

И оти милоста кон јазикот е света работа. Како што ќе каже монументалниот Крсте Мисирков: „(...) јазикот на еден народ е негово духовно богатство и наследство, во кое се заклучуваат, отпечатени во гласовни знакови или зборови, сите народни мисли, чувствувања и желби, со кои има живеено и живее еден народ и кои се предаваат, како нешто свето од едно поколение на друго.“

Оти поетот Анте Поповски „огреа и зајде во зборот“, додека Шопов го откри *раѓањето на зборот*, а принцот на метафората Радован Павловски го пронајде *зрното на зборот*.

Јазикот ни – јазик на првиот подој, јазик на кој сонуваме, се будиме, споделуваме, се разбираме, твориме - прекрасниот ни и раскошен македонски јазик – прва и совршена музика во плодовиот универзум на мајките ни.

Јазикот на кој поетите пишувале со сопствената им крв како Рацин, со ракописот на својата душа - нашиот *душиоѝис* и *срцеѝис*...

Нашиот *свеѝлоѝис*...

Оти одовде започнуваа големите мисии,

Оти само одовде приказните течат како реки од Плаошник,

Оти само овде во секој дом кандило гори пред Свети Климентовата икона, како во Прличевото време,

Оти само овде Анте, Гане, Петре - поетските генијалци на нашата поезија – ги научија и *свездиѝе* да *шеѝоѝаѝѝ* на македонски јазик,

И оти „Без нас ќе немаше ѕвезди на небото,“ – ќе прогласи бесмртниот Петре М. Адреевски,

Та на и на небото и на вистината ни и правдината ни, и на минатото и на иднината поетите да ѝм речат дека: нема посвето ништо од мајчиниот ни македонски јазик кој за поетот е - *мајчино млеко!*

Оти само овде, во древната ни Македонија, поетот е сраснат со *јазикоѝѝ*, како поетот Анте Поповски: „Јазикот, мојот брат близнак, а јас сроден со него...“

И оти одовде, во мугрите на цивилизациите, пред 7000 години, потекувале како вода, а денес како злато, звуците на волшебната окарина, инструмент на душата, чии звуци денес ќе имате ексклузивна чест да ги слушнете од виртуозот, маестро Драган Даутовски. Оти овде и звукот – има своја археологија, оти душата на вековите ќе ја откриете во вонземските звуци на праинструментите, во ракописот на иконите, во свеченоста на фреските...

Оти за нас – секое слово е икона

Секоја икона – приказна

Секој фрескопис е ракопис на душата наша македонска,

А секој фрескопис и резбите се ракопис на вековите...

И оти од градот на УНЕСКО и бисерното езеро секогаш врие и не стивнува бурната драма на вековите, оти тука, под Варош, но и под Македонија - се кријат пластови и пластови историја и култура...

Од утре - нашиот карван ќе чекори „По стапките на Свети Климента Охридски“, та налик на древните филозофи, започнуваме со перипатетичка Амбиентална настава, *ѝеш ѝо свеѝоѝѝ* –

почнувајќи од срцето, средето, изворот на сесловенската и македонска писменост – раскошниот и грандиозен Плаошник.

Почитувани семинаристи,

Ви благодарам на довербата што – значаен дел од Вашите животи ги доверувате на македонистиката. Верувам дека ќе испишете нова историја во науката.

Оваа годинава, започнуваме со подновен концепт со богати содржини и иновации: амбиентална настава, интерактивна настава, преведувачка работилница, курсеви, промоции, културни настани, историско-научни екскурзии. Ќе патуваме со молив, со мисла, но и со брод кон сјајниот Свети Наум - оти овде сè се кажува – со песна, со стих, со легенда, со музика, со оро, но и со фрескопис, иконопис, резба – но и резба од зборови и букви.

Во скутот на прекрасниот град-музеј, град-убавец, град гордоносник, мудроносник на светски уметнички, научни и културни дострели, град на пријателства и соработки.

Заедно сме...

Како големо непрегледно македонистичко семејство...

Океан...

Златврв...

Добредојдовте во древната Македонија,

Каде учителите, чекорејќи по стапките на Свети Климента, со книга в рака и светлина во зборот, ги поведуваат македонистите од целиот свет кон патеката на науката и светлината.

По сокачињата на тој горд убавец – градот Охрид

на клупите на Конгресниот центар на УКИМ, под илјадалетните дрвја

слушајќи ја музиката на вековите, во преплет со брановите и ветрот.

Во храмот сте, а храмот е од училишни клупи, до кој се доаѓа по планини и планини книги, оти ние други *скали* немаме – освен топла книга и светлзрачен збор, налик на Светиклиментовиот, и оти нашите скали се од наука, уметност, поезија и музика...

Нашите планини – се од книги

Таква ни е убавината,

такво ни е, што би рекле старите Охриѓани, со еден прекрасен раритетен збор – нашето *исе*, *исе* – сјаен збор за нашиот дел од *наследството*, нашето парче *имотина*

духовна, се разбира, оти ние друга немаме

Собирачи...

Од денес сите заедно ќе растеме во *собирачи*. Собирач на ретки, древни зборови...

И драгоцено е *нашејто исе*, нашето духовно наследство

Нашето македонско културно и духовно *исе*...

Нашето парче небо.

Семинарот е живот

Нов живот

Нова можност

Нова радост

Да ја исполниме со смисла

Во вечен *македонистички гордорек*

Во вечен подем на убавината, уметноста, науката, светлината...

И горди сме – на филолошката школа на УКИМ, на извонредните лектори по македонски јазик, на реномираните професори и на посветените македонисти.

Од Преведувачката работилница, планираме публикување на два македонско-повеќејазични зборника: Зборник „Гане Тодоровски на недорек јазици“ (95 песни по повод 95 години од раѓањето на великанот) и зборник „Петре М. Андреевски – на река од јазици“ (90 песни по повод 90 години од раѓањето). Изданијата ќе содржат „Песнарки“ со „Кажувачки“ наречени: „Рекоа за Ганета“ и „Рекоа за Петрета“, со сеќавања од познати современици.

Меѓународниот семинар при УКИМ - денес е пред нови хоризонти, развивајќи процеси на афирмација на македонистиката и лекторатите. Грижата за развој и поддршка на 11 лекторати на странските универзитети е наш и национален приоритет. Пред нас е отворање на нови лекторати и возобнова на згаснатите.

Понесени од големата мисла на великанот Конески: „(...) Климентовиот центар не беше некаква ефемерна појава, ами неговото воздејство ќе се чувствува во идните векови.“, од годинава ги удостојуваме врвните македонисти, востанувајќи награди „Воздејства“ - за исклучителни, долготрајни и повеќедецениски достигнувања и придонес во научно-истражувачката и културната

афирмација во областа на македонистиката, и благодарници „Синергии“ - за поддржувачите на манифестацијата.

Почитувани,

Исразувам длабока благодарност и почит до претседателка на Македонија Н.Е. Гордана Сиљановска -Давкова што нè удостои со највисока чест – да биде покровител на 57. Летна школа, и што е наша водилка кон врвните цивилизациски вредности – наука, уметност, култура, културна дипломатија, функционирање на правото и институциите. Врвниот и вонсериски интелектуален, мудроносен и државнички капацитет на брилијантната наша претседателка е сјајна метафора за мудрост, наука и хуманизам, каде идеалите на науката, културата и уметноста се на највисок пиедестал.

Искажувам исклучителна благодарност до извонредната ректорка на УКИМ Биљана Ангелова за прекрасната поддршка на Меѓународниот семинар при УКИМ, за довербата и за вонсериските заложби, секоја идеја, од сон – да се преточи во убава реалност,

Благодарност до сјајниот Ректорат на УКИМ и до проректорите,

Посебна благодарност до Министерството за култура и туризам, како главен поддржувач на манифестацијата и до почитуваниот г. Зоран Љутков, министер за култура и туризам.

Благодарност за честа и одличната соработката со проф. д-р Весна Јаневска, министер за образование и наука.

Благодарност до Општина Охрид и градоначалникот г. Кирил Пецаков за поддршката и сјајната соработка.

Благодарност до АД Алкалоид, за поддршка на науката и културата,

Благодарност до мрежата Цеепус и до Земјоделскиот институт при УКИМ,

Благодарност за поддршката на Амбиенталната настава, до Македонската православна црква – Охридска патријаршија, до Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Охрид, до МАНУ, и до „Струшките вечери на поезијата.“

Драги семинаристи, добрејдојдовте дома...

Во оваа горда мисија на македонистиката

А сийе сме дома кога сме владени во јазикоучението, литературознанието и културољубието.

Дома сме – во љубовта кон раскошната македонистика, во искрената фасцинација од сè што е ракопис на филологијата, културологијата, историјата на уметност, археологијата и филозофија на култура.

Оти никаде нема ваква љубов меѓу езерото кое води филозофски дијалог со духовноста, науката и уметноста.

Езерото не гледа... најголемиот сведок на вековите...

Ете така ние го *дојираме недојренојто*, како што грандиозникот Гане Тодоровски растајнуваше, разбиструваше и *македонсџуваше* – во науката, културата и уметноста.

Ете така ние *македонсџуваме*, како што грмна бесмртникот Гане Тодоровски: „Јас Македонијава ја прогласив за вера и храм!“

Како што за вечниот Рацин: „Песната на Македонија е нејзина молитва, огледало на нејзината душа и нејзина воздишка.“

Оти нам, сакрална ни е почитта кон јазикот.

„(...) најголемиот, најсигурниот штит на еден народ е јазикот.“ – ќе рече Анте Поповски. „Јазикот нам ни го сочува духот, јазикот нам ни ја прераскажа историјата, јазикот низ трансценденции и постојани патувања нас не води кон нови и сигурни светови.“

„(...) Душата на човекот е како бран – душата на една нација е океан.“ – преку рими вели Анте Поповски.

Нека ни е вековит Меѓународниот семинар и нека е во вежно умножение мисијата на македонистиката!

А мисијата е заедничка, свечена и вечна... а заветот ни е бескраен

проф. д-р Кристина Николовска,
директор на Меѓународниот семинар
за македонски јазик, литература и
култура при УКИМ

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ПРОФ. Д-Р ТИМЧО МУЏУНСКИ,
МИНИСТЕР ЗА НАДВОРЕШНИ РАБОТИ И НАДВОРЕШНА
ТРГОВИЈА**

Почитувана Претседателке, Н.Е. проф. д-р Силјановска-Давкова,

Почитувана Ректорке на УКИМ, проф. д-р Ангелова,

Почитувана Директорке на Меѓународниот семинар за македонски јазик литература и култура, проф. д-р Николовска,

Почитувани дами и господа,

Ценети гости на Универзитет „Св.Кирил и Методиј“,

Најпрвин, дозволете ми да се заблагодарам за поканата да се обратам на свеченото отворање на 57-мата Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје, под мотото „Македонистички гордорек“.

Ми претставува чест и задоволство што како министер сум дел од отворањето на оваа значајна манифестација, особено во годината кога се слават 75 години од основањето на најстариот и најреномираниот Универзитет кај нас, во градот кој претставува културен, духовен и туристички македонски бисер. Воедно, оваа летна школа ја одбележуваат и останати значајни јубилеи: 150 години од раѓањето на великанот Крсте Мисирков, 95 години од раѓањето на великанот Гане Тодоровски и 90 години од раѓањето на великанот Петре М. Андреевски, јубилеи на кои треба да бидеме горди и да ги споделуваме со светот преку соодветни настани.

Повеќе од половина век, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, преку Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура ја афирмира македонистиката, македонското писмо и ги запознава учесниците со непресушниот извор на вредност која ја поседува македонскиот литературен јазик. Сето ова има исклучителна дипломатска димензија и интерес, поради можноста да се чујат најновите истражувања од областа на македонскиот јазик и истите да бидат споделени како пред македонската, така и пред странската јавност.

Токму претстојната летна школа ќе има можност да ги претстави и обедини истражувањата на македонските и странските ма-

кедонисти, слависти и балканисти, нешто што понатаму е од особен интерес од дипломатски аспект, за што подобро претставување на македонскиот јазик, литература и култура во светки рамки.

Почитувани,

Македонскиот јазик за прв пат е прогласен за службен на Првото заседание на АСНОМ на 2 август 1944 година. Во, тогаш, Народна Република, а потоа Социјалистичка Република Македонија, македонскиот јазик беше службен на републичко ниво, а и еден од трите службени јазици на сојузно ниво. Негувањето, изучувањето и промовирањето на македонскиот јазик треба да претставува мисија за секој од нас, затоа што јазикот и културата се најголемото богатство на еден народ, тие претставуваат стожерот на една држава. Не случајно токму градот Охрид е домаќин на овој исклучителен научен настан, град под заштита на УНЕСКО, град со културно-историски знаменитости кои секоја година се посетени од голем број на странски туристи, значајни во пренесувањето на своите импресии и знаења за македонската историја, култура и македонскиот јазик.

Министерството за надворешни работи и надворешна трговија има плодна долгогодишна соработка со Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, која сум сигурен дека само ќе се продлабочува и зајакнува во периодот што следи, преку афирмација, континуирана поддршка за раст и развој на македонистиката во светот, како и интензивирана промоција на македонскиот јазик и култура. Овие аспекти претставуваат еден од столбовите на годинашната Летна школа, која на едно место ги обединува како македонските и странските научни работници кој го изучуваат и предаваат јазикот кај нас, така и научниците, студентите и македонистите кои ја претставуваат македонската култура во светот.

Ценети присутни,

На крај сакам да укажам дека македонски амбасадори во светот се и македонистите, научните работници и лекторите кои го пренесуваат македонскиот јазик и култура во универзитетските центри во странство, преку лингвистичката, културолошката, книжевната и преведувачката дејност. Вие сте најхрабрите бранители и горд репрезент на нашата земја во светки рамки. Токму затоа, вашето присуство на 57-мата Летна школа е повеќе од значајно во обединувањето, продлабочувањето и славењето на македонистиката во светот.

Како што кажал нашиот великан Блаже Конески: „јазикот е единствената наша татковина“, затоа почитувани, бескомпромисно да го чуваме и негуваме.

Ви посакувам успех во претстојните две недели и ви благодарам на вниманието.

проф. д-р Тимчо Муцински,
министер за надворешни работи и
надворешна трговија

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ПРОФ. Д-Р ВЕСНА ЈАНЕВСКА,
МИНИСТЕР ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА**

Почитувана Претседателке, проф. д-р Гордана Сиљановска-Давкова,

Почитувана Ректорке на УКИМ, проф. д-р Биљана Ангелова,

Почитувана Директорке на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, проф. д-р Кристина Николовска,

Почитувани професори, лектори и предавачи,

Драги семинаристи,

Со исклучителна радост и срдечно добредојде ве поздравувам во светиот Охрид, градот-сведок на долгата и богата историја и култура на Македонците и Македонија и ве охрабрувам овие две седмици да нурнете во неговите светилишта, истовремено откривајќи ги тајните на македонскиот јазик и литературата.

Воопшто не се сомневам дека оваа 57. летна школа за семинаристите ќе биде неповторлива можност да ги усовршите и да ги збогатите своите знаења од областа на македонистиката. Вие сте тука затоа што го сакате македонскиот јазик, а кога ќе се вратите во своите средини, многу повеќе ќе го знаете и со стекнатите впечатоци и искуства, ќе бидете нашите најдобри промотори.

Сите ние што живееме овде и нè прегрнува Плаошник, имаме обврска кон човештвото да го споделиме богатството на Крсте Мисирков, Гане Тодоровски и Петре М. Андреевски, на што повеќе јазици, затоа што тоа е македонско, и светско истовремено. И не само нивното, туку и на плејадата дејци чии творби на македонски јазик носат длабока хумана есенција. Затоа ни се потребни добри преведувачи, сериозни проучувачи и познавачи на македонскиот јазик, вљубеници во македонскиот збор.

Новата Влада има програмски приоритет да го негува македонскиот јазик и да ја зацврсти неговата позиција на глобално ниво.

Од аспект на евроинтеграцијата на државата, тоа значи зајакнување на преведувачките и толкувачките капацитети за македонски јазик, со цел навремена и квалитетна подготовка на на-

ционалната верзија на европското законодавство и обезбедување квалитетна поддршка во текот на пристапните преговори.

Поразувачка е реалноста дека - лекторати по македонски јазик во странство, има сега помалку отколку во времето на СФРЈ. Затоа и во програмата на оваа Влада како приоритет е зацртано одржување на постојните и отворање нови лекторати и курсеви по македонски јазик на универзитетите во странство. Зашто, за сите нас е трогателно кога слушаме млади луѓе од странски земји кои многу внимателно се трудат да зборуваат на македонски, пеат македонски песни и знаат да одиграат македонско оро. Ако ги оставиме на стихијата, овие примери ќе бидат сè поретки. Ако пак сите заедно, посебно државните институции и академските установи, посветат заслужено внимание на важноста на лекторатите како мали македонски културни центри во светските метрополи, ќе добиеме многу како држава.

Како професор и како министерка, свесна сум за тежината на овие заложби. И затоа сакам да го искористам присуството на универзитетските првенци и професори, и да побарам академската сфера, професорите, да ја зајакнат научната работа, посебно во делот на македонистиката, и да предничат во севкупните напори за јакнење на македонскиот јазик како суштински елемент на националниот и културен идентитет на Македонците.

На крајот, на сите учесници на летната школа им посакувам успешни предавања и дискусии како и вистинско уживање во подготвената културно-уметничка програма и посетите на значајните културно-историски знаменитости.

Ви благодарам.

проф. д-р Весна Јаневска,
министер за образование и наука

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ЗОРАН ЉУТКОВ,
МИНИСТЕР ЗА КУЛТУРА И ТУРИЗАМ**

Почитувана претседателке Гордана Силјановска-Давкова;
Почитувана министерке за образование и наука Весна Јаневска;

Почитувана проф. д-р Биљана Ангелова, ректор(-ка) на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје;

Почитувана проф. д-р Кристина Николовска, директорка на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ;

Почитувани професори, слависти и македонисти;

Почитувани странски семинаристи;

Дами и господа!

Ми претставува особена чест да ве поздравам и да се обратам на отворањето на 57. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ.

Годинава, кога го чествуваме големиот јубилеј 75 години од основањето на најстариот државен Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Семинарот кој се одржува во една од колевките на славјанството, во градот полн со духовна и културна симболика, древниот Охрид, ги одбележуваме и значајните јубилеи на великаните на македонската наука и култура: 150 години од раѓањето на македонскиот великан – филолог, кодификатор, етнограф и публицист Крсте Мисирков; 95 години од раѓањето на поетот, есеист и литературен критичар Гане Тодоровски и 90 години од раѓањето на неповторливиот поет, романописец и драмски автор Петре М. Андреевски.

Овие дејци имале јасна визија и биле верни чувари на јазикот како врвно национално богатство и суштина на нашиот идентитет и култура. Затоа, чествувањето на овие јубилеи нека претставува поттик за доследно исполнување на светиот завет пред основоположниците на нашата национална култура, јазик и писменост.

Моето присуство овде како министер за култура и туризам е и должност за претставување на институцијата чија основна задача е заштитата на културното наследство, што подразбира и заштита и унапредување на македонскиот јазик, на неговата усна и пишана

традиција, книжевниот развој, дијалектното богатство, кодифицираната содржина и форма и неговиот иден развој.

Почитувани,

Би сакал да истакнам дека континуираното повеќедецениско одржувањето на оваа школа е потврда за живиот научен интерес за македонскиот јазик како словенски јазик и дел од Балканскиот јазичен сојуз, за исконската преокупација не само на лингвистиката туку и на научната мисла воопшто, со неговите корени, историски, јазични и други аспекти.

Сфаќањето на јазикот како душа на народот, како на наша единствена татковина, и присуството на респектабилен број на учесници несомнено претставува не само израз на нивниот научен интерес туку и на љубовта кон Република Македонија. Затоа, сакам да ги уверам сите дека стојалиштето за јазичните, идентитетските и други важни теми на современото мултикултурно општество на секој објективен и непристрасен научник, раководен исклучиво од начелото на научната вистина е многу повредно од кое и да е друго стојалиште што се потпира врз арбитрирани политички, идеолошки или слични аргументи.

Затоа ја користам и можноста да ги поздравам еминентните македонисти и слависти од земјава и од странство кои, убеден сум, ќе дадат значаен придонес кон изучувањето на македонскиот јазик, а со тоа и кон афирмацијата на нашата нација и националниот идентитет на Република Македонија како членка на меѓународната заедница. Овој семинар е платформата каде што можете да споделите свои сознанија, да научите од други и да создадете нови врски кои ќе ја поттикнат вашата љубов кон македонскиот јазик и литература.

Гледајќи ја долгогодишната историја на оваа школа на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, можеме да бидеме сигурни дека ќе има инспиративни дискусии, интересни презентации и плодна соработка. Нека оваа школа биде само еден од многуте чекори во нашата мисија да ја зачуваме и промовираме македонската култура и јазик.

Ви благодарам што сте дел од прекрасната македонистичка научна и културна мисија на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, и дел од културната историја

на Македонија. Ви посакувам успешна, инспиративна и плодна работа!

Ви благодарам!

Зоран Љутков,
министер за култура и туризам

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА Н.Е. ПРОФ. Д-Р ГОРДАНА СИЉАНОВСКА-
ДАВКОВА, ПРЕТСЕДАТЕЛ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА И ПОКРОВИТЕЛ НА 57. ЛЕТНА ШКОЛА
НА МСМЈЛК ПРИ УКИМ**

Почитувани присутни,

Добредојдовте во Македонија и во древниот град Охрид, изворот на писменоста и просветата и на врвните цивилизациски вредности како науката, културата и уметноста. Убедена сум дека овде се преплетуваат убавините на природата и слоевите на историјата, археологијата, културното и духовното наследство како сведител на човековата креативност и постоење низ времето. Затоа и од мене, добредојдовте во Охрид, македонскиот Ерусалим, во градот на УНЕСКО, во културната метропола, во туристичката метропола на Балканот и на Европа, во градот синоним за култура.

Чест ми е да го поздравам големото или огромното македонистичко академско собрание кое токму денес се сплотува кон нов подем, кон нови чекори во историјата, која се гради, која се згуснува со енергии и потенцијали од целиот свет – слевајќи се во голема македонистичка научна идеја кон развојот на македонистиката, предводена од оваа култна културна институција за мене 57 години – Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, едно од моите омилен места. Од денес сум сигурна дека, како што рече директорката, македонистичкото научно „семе“ ќе биде посеано уште еднаш не само овде, туку и ќе биде расфрлано и развеано ширум светот.

Со гордост ќе кажам дека дејноста на Меѓународниот семинар е достоинствен континуитет на величествената мисија на сесловенските просветители, првоучители, на културните дипломати и визионери – Светите Кирил и Методиј, чија мисија, доследно ја продолжија и ја развиваа најверните им ним ученици Свети Климент Охридски и Свети Наум Охридски.

Веќе беше споменат великанот Блаже Конески. Тој ја препозна мисијата на Светите Кирил и Методиј како: „почеток на едно моќно раздвижување“, а за дејноста на Свети Климент Охридски, истакна дека тој е: „организатор на еден центар, на едно од првите

и најсилните словенски културно-просветни и црковно-религиозни средишта, во чии рамки дејствуваше и прочуената Охридска книжевна школа.“

За овој период, Конески вели: „(...) Македонија зрачеше широко во словенскиот свет. Тоа време е одамна минато, но ние, се разбира, не само што не го забораваме, ами сè посилно го вклучуваме во нашата разбудена историска свест. Верувам дека стануваме со тоа сè посвесни за улогата на нашите културни центри во тоа далечно време, намерно велам во множина – центри, зашто Свети-климентовиот или Охридскиот центар е секако најважниот, но не единствениот.“

Историјата на културните, просветните и духовните процеси – длабоко е вградена, втисната во нашата суштина, во нашето битие, нашиот македонски ентитет, и затоа поимите: македонски јазик, писменост, литература и култура треба да бидат овековечени во: културната историја, но и во културната и историската меморија.

Повторно ќе го споменам големиот Гане Тодоровски, роден пред токму 95 години, кој македонствуваше и ќе продолжи да македонствува – низ песна и низ наука, говори за присуство на „евробор“ на нашето тло, оти Европа – нам ни е дома, и оти срцето на Европа чука од културните древнини и убавини на Македонија. И оти историјата на уметноста и археологијата – нам ни се сведоци, нам ни се сожителите, како што филологијата, историјата на македонскиот јазик, дијалектологијата и сите лингвистички, книжевно-историски и културолошки дисциплини, аргументирано сведочат за големата традиција и историја која спаѓа и во светското културно наследство.

Почитувани присутни,

Драги пријатели,

Македонскиот јазик и Семинарот за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ имаат не само национално, туку и пошироко интернационално значење. За мене семинарот е сјаен преплет на врвна наука, едукација во пракса, развој на лекторати по македонистика во светот, соработки, вмрежувања, нови проекти, но пред се како и културна дипломатија. Развојот на културниот туризам како важна општествена и економска гранка, верувам дека како еден од приоритетите, навистина ќе вроди со плод.

Импозантна е бројката на досегашни учесници на летните и зимските школи, на меѓународните конференции – над 4000 учесници од околу 60-тина земји. Многу ме радува фактот што 65 семинаристи – македонисти од 17 земји, од денес, од овој момент ќе запловат во македонистиката.

Охрабрува податокот што македонистиката е во подем и што предизвикува голем интерес во светот, преку дејноста на 11 македонистички лекторати што треба да се зголемат, да се умножат и преку повеќе универзитетски центри, каде што се изучуваат македонскиот јазик, литература и култура. Ние треба или ние мора да покажеме институционална грижа за развој на дејноста на Меѓународниот семинар и лекторатите, потребно е да се развива високообразовна, научна и културна размена преку дијалог со светот, а важно е да се поттикнува и културната дипломатија што веќе ја споменав, која е прекрасен мост на соработка и прозорец кон светот, но и прозорец кон нашите културни трезори и најнови достигнувања.

Искажувам гордост и радост што од годинава, Летната школа започнува со обновен концепт со визија, предложен од директорката на Меѓународниот семинар, проф. д-р Кристина Николовска, што е видливо од агендата. Програмата, покрај редовната лекторска настава и пленарни предавања по македонски јазик и македонистика, од годинава, со нова енергија и идеи, започнува палета нови содржини кои ги краси креативност и иновативност.

Амбициозната програма предвидува богати содржини како, на пример, амбиентална и интерактивна настава, веќе беше спомената Перипатичката школа, а ова интерактивна звучи сократовски, а јас се декларирам како сократовка, културно-историски екскурзии во манастирските комплекси Свети Наум и Плаошник, во јадрото на стариот град Охрид, во рајот на природата Вевчани, во поетска Струга и „Струшките вечери на поезијата“ и Спомен куќата, исто така, на браќата Миладинови. Особено ме радува што професорите и семинаристите ќе одат „По стапките на Свети Климента“, почнувајќи од Плаошник, изворот на сèсловенската писменост и култура, а потоа ќе предаваат во спомен-куќите на: Прличев, Робевци, Узунов и Уранија, чекорејќи по славните сокаци на древниот град, каде секое камче има археолошка вредност. Сево ова е показ и доказ дека Семинарот е – дом. Топол дом на македонистиката, чии прозорци водат кон знаење и наука, но и кон културно-исто-

риски и природни убавини на овој прекрасен бисер на Европа и Балканот – древниот град Охрид, кој го краси бисерното Охридско езеро. За среќа Охрид е и мој дом, мое родно место. Со солзи во очите доаѓам и си заминувам одовде. Дури и сега мислам дека езерото пее на македонски.

Почитувани,

Во својство на покровителка, чест ми е да ја прогласам за отворена 57. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје и да им посакам успешна работа на семинаристите, на предавачите, на лекторите и на сите учесници.

Посакувам длабоко македонистиката да има постојан развој и да продолжи биде вечна мисијата и дејноста на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ.

На крајот, во право беше еден професор, претседател на Светското здружение за филологија и лингвистика кога по ходниците во Стразбург слушајќи ме мене како набрзина зборувам македонски, ме запраша: „Мадам, на кој јазик зборувате?“ Јас реков: „На македонски.“ Неговиот коментар беше: „Звучи како да пеете, а не како да говорите“.

проф. д-р Гордана Сиљановска-Давкова,
Претседател на Република Северна
Македонија

ПРЕДАВАЊА

проф. д-р Драган Даутовски
Факултет за музичка уметност при УКИМ

МУЗИЧКАТА КУЛТУРА КАКО ДЕЛ ОД НАЦИОНАЛНИОТ ИДЕНТИТЕТ

Ако се повикаме на долгата традиција на социјалното и антрополошко толкување, ќе видиме дека луѓето под терминот идентитет како културен феномен, подразбираат општествени, културни и естетски процеси, односно севкупност на духовни (нематеријални) и материјални вредности на една заедница, општество, изразени преку своевидна форма на интеракција. Денес многу светски интелектуалци тврдат дека во услови на една првенствено пазарна глобализација, националниот идентитет како таков претставува некаков симболичен ресурс, активно мобилизиран од поедини членови на општеството како поети, писатели, ликовни и музички уметници, а во насока на културно-социјален отпор. Музиката во суштина е „прајазикот на душата“, кој исто како и поезијата, уште еден силен сигнален систем, има своја граматика, синтакса, морфологија, етимологија, стилистика, семантика итн. Како изразито силни сигнални системи меѓусебно се тесно поврзани и зависни еден од друг. Научните истражувања од областа на лингвистиката, укажуваат дека во народниот говор можат да се најдат речиси сите елементи на музиката: тон (интонација), динамика, тембр, ритам, метар (такт), темпо итн.

Културната преродба во однос на традиционалната македонска музика и култура воопшто, која се случи во 90-тите години од минатиот, а во која на уметнички, педагошки и научен план и самиот бев вклучен, предизвика зголемен интерес на сите нивоа во државата. Интерес кој создаде здрава психолошка основа за колективно музичко и културно толкување и вреднување (повторно откривање) на сопственото, националното културно наследство.

Таквата колективна свест многу впечатливо се совпадна со емпириските погледи на истражувачките дисциплини, когнитивните науки и со современата технологија, социологија, културни студии, антропологија, фолклористика, образование, медицина, акустика, етномузикологија, музикологија, филозофија, комуникациски студии, радиодифузија, маркетинг итн. Во таа смисла, кога

говориме за создавањето на традиционалната музика не треба да се подразбира само начинот на изразување на музички идеи, или некакви други културни конструкции, туку во суштина тука суштествуваат разни форми (погледи, мислења) на вреднувања, со еден збор живеење со наследената народна традиција.

Социјалната функција на музиката е јасно определена и таа се манифестира низ:

Когнитивни,	- Индивидуалниот идентитет
Психолошки	- Расположението
(колективно-индивидуално)
Социјални набљудувања,	- Развивање на меѓучовечки односи

Anthony D. Smith, професор по етничка припадност и национализам на Европскиот институт (1991, National Identity. Penguin Books. London), вака го дефинира националниот идентитет:

„Историска територија/татковина: Подразбира дека нациите се територијално обезбедени со граници, ентитети кои побаруваат сопствена татковина.

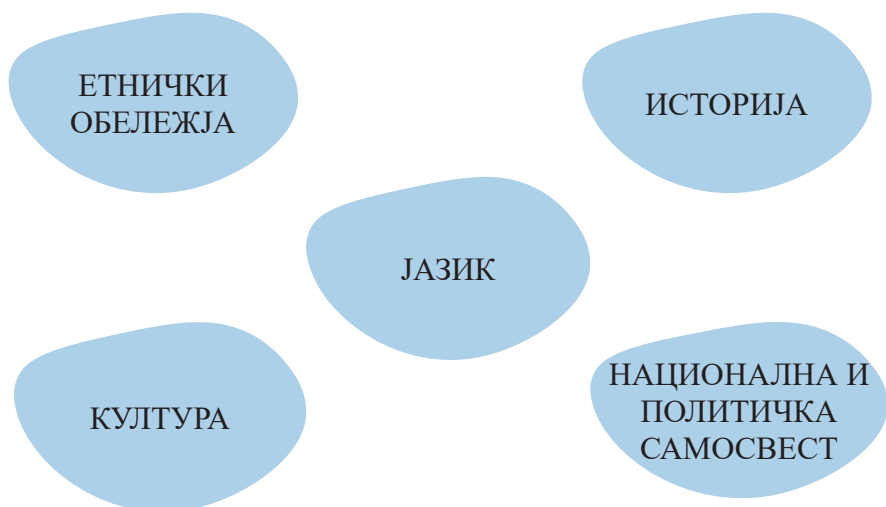
Поседуваат заеднички митови и историски сеќавања.

Имаат заедничка и масовна, јавна, отворена култура.

Законски права и должности за сите припадници на нацијата во рамките на еден заеднички правен систем.

Заедничка економија, територијална мобилност на припадниците на нацијата, заедничка поделба на трудот и системи на производство итн.

Покрај социјално-економскиот аспект темелите на националната сеопфатност се:

Социјално-антрополошките теории оперираат со концепти на сегментирани и на повеќекратни идентитети, нудејќи соодветна основа за приод кон комплексните состојби на општеството, кои во суштина не можат да се поделат во цврсти и во јасно формулирани групи, особено не по недвосмислени и општоважечки критериуми. Тоа се должи на фактот, како што пишува Стјуарт Хол (Stuart Hall, британски социолог), во секој од нас „престојуваат“ повеќе општествени идентитети од кои некои од нив немале, или немаат меѓусебна усогласеност, па дури и во противречноста со другите делови, нешта, што го чинат идентитетот на една личност. Според Аластер Вилијамс (Alastair Williams, британски музиколог) којшто својот дискурс под наслов „Идентитети“ целосно го посветува на литературата и на истражувањата кои првенствено се однесуваат на популарната музика во денешни услови, со акцент на проблематиката на релација колективни идентитети и музичката уметност во едно општество, проучувајќи ги националните, етничките и расните идентификации.

Фолклористиката, етномузикологија и особено денешната музикологија која ги проучува и популарната, односно современата музика, споделуваат заеднички прашања кои се однесуваат на еден позициониран идентитет и критички однос помеѓу фолклорното, популарното, уметничкото. Искуствата на современите науч-

ни студии може да имаат позитивен ток, повторно навраќање кон теми кои биле актуелни во поблиското или во подалечно минато, како на пример истражувањето и дефинирањето на националниот идентитет во еден одреден музичко-историски контекст. Постоенето на длабока интеракција помеѓу индивидуалното и колективното само по себе претставува неизбежност во согледувањето и дефинирањето на колективните идентитети. И на крајот, самиот систем на вреднување на музичкиот фолклор, односно целокупното народно творештво на пример, во секој случај претставува основа врз која може да се конструира не само индивидуалниот туку и националниот идентитет.

Фолклористиката како научна дисциплина којашто го проучува музичкиот фолклор и која се смета, не само како наука чијашто задача и цел е да го собира, запишува, опишува, систематизира народното музичко творештво, туку исто толку е вклучена и во техниките на научно истражување, односно на дескриптивна анализа на истото како што тоа го прави и етномузикологијата. Овде треба да се потенцира дека македонската фолклористика, според пишаните информации, а најмногубројни и релевантни се оние кои датираат од XIX век до денес, постојано била под непрекинат притисок и се наоѓала во разни форми на криза. Форми кои може да се дефинираат како институционална криза, криза со името и со националниот идентитет, академска криза кон фолклорот како народно творештво, односно криза во меѓусебниот општествен однос итн. Всушност таквите тешки состојби во општеството не биле одвоени една од друга, туку едната криза ја повлекувала другата во еден збир на набљудувани проблеми кои непрекинато ќе ја потресуваат фолклористиката, но и фолклорот како нематеријално културно наследство на Македонија, на целата нејзина етничка територија.

Македонската народна песна како совршена поетско-музичка творба не е резултат, на стихиска, или на неорганизирана народна, првенствено усно изразена книжевност и звучно-музичка дејност. Таа настанува (се „раѓа“) во моментот кога некој ингениозен народен уметник умешно ќе ги постави нејзините изразно-естетски постулати (текст - музика), за потоа истите низ еден сериозен колективен процес да бидат исправени пред критериумот на заедницата, која потоа фонолошки, формално и мелодиско-ритмички ќе ја прифати како свој фолклорен белег, односно колективно културно нематеријално-духовно наследство. Истиот тој народен уметник во

исто време е носител и чувар не само на својот, туку и на националниот идентитет.

Во продолжение ќе потсетам само на неколку дојдени на македонската традиционална музика. Секој за себе е уникатен носител на македонската национална песнопојна или на инструментална школа:

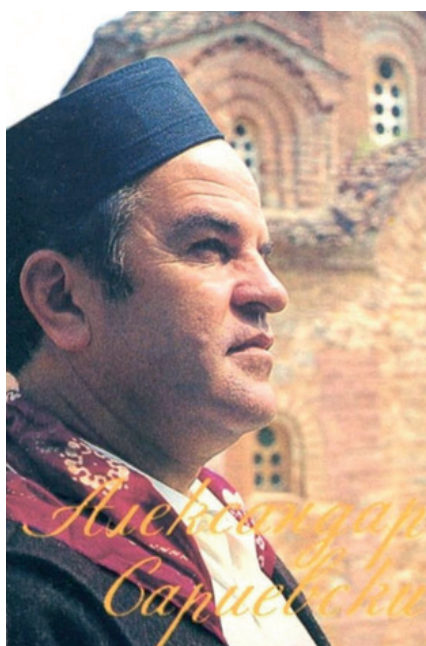
Васка Илиева

Никола Бадев

Вања Лазарова

Александар Саријевски

Пеце Атанасовски

Миле Коларовски

Ансамблот на браќата Стојанови од Кочани

Бидејќи музиката како феномен отсекогаш и постојано била менлива и ќе продолжи да се менува (низ старо/нови музички правци), тоа значи дека одвреме-навреме ќе се развиваат нови теории,

кои ќе можат да ги објаснат и потврдат таквите промени. „Кој ќе посака да навлезе во духот на една цела нација, или во одреден период од нејзината историја, за подобро да ја разбере веројатно ќе треба да обрне посебно внимание на музичката уметност и на нејзините творци...“, ќе напише Кесел (Kessel J. C.).

На крај неколку збора за археологијата, за македонската археологија, која со релевантни докази е чувар на вистината и сведоштво за знаењата на човештвото, изнесувајќи на виделина голем број на материјални траги што ги оставиле праисториските народи и цивилизации кои некогаш постоеле на македонското тло, но музичката археологија, преку интердисциплинарен приод, може дополнително да даде релевантен одговор по основ на многуте гледишта за античката музичка култура, односно гледишта за глобалното културно наследство.

Последните децении, археологијата преку научната теренска работа и преку посебен научен приод е насочена кон интерпретативна реконструкција на проучувањето на животот во минато (Маер). Сличен научен приод може да се примени и во опишувањето на музиката и воопшто во проучувањето на музичкиот живот во подалечното минато, особено што музичката археологија (научна дисциплина со која се занимавам последните дваесет години), ги проучува предметите и материјалите слични или идентични со оние коишто научно ги третира археологијата, а во таа смисла и двете научни дисциплини се служат со исти или со слични научни методологии. Затоа, секогаш постои можноста етнографските и етномузиколошките толкувања на симболиката врзана за некој музички инструмент, преку иконографски и текстуални информации и податоци, кои се однесуваат на обреди кои се тесно поврзани со практикувањето на музиката, да понудат дополнителни насоки и мислења за една поширока рамка на можни толкувања на определен археолошки контекст врзан за периодот кој се проучува.

праисториска (7 000 г.)
глинена топчеста флејта

проф. д-р Драган Даутовски

д-р Андријана Јаневска,
Факултет за музичка уметност при УКИМ

МАКЕДОНСКОТО ТРАДИЦИОНАЛНО НАРОДНО ПЕЕЊЕ ВО: МАЛА ПРЕСПА, ГОЛО БРДО И ГОРА

Апстракт: Народното творештво претставува еден од најзначајните сегменти во севкупниот материјално-духовен идентитет на македонскиот народ. Од минатото до денес, за време на бројните празнувања, народните песни, игри и други видови традиционално музичко-фолклорно изразување имаат огромна улога и значење во животот на традиционалните заедници. Во овие истражувања вниманието е целосно насочено кон традиционалното народно пеење на Македонците од: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора бидејќи тие се региони во кои нема многу податоци за музиката и за пејачката традиција воопшто.

Предмет на истражување во докторската дисертација е македонското традиционално народно пеење во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора за да се истакнат музичките особености на пејачките жанрови во посочените региони.

Во овие истражувања се застапени пејачки жанрови од календарскиот и од животниот циклус на обредно-пејачки жанрови, но и примери од посовремениот музичко-фолклорен израз, кои претставуваат посебно звучно милје во целокупниот македонско музичко-фолкорен ареал.

Потоа следи анализата на мелопоетските форми во македонското традиционално народно пеење во регионите: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора, за да се истакнат битните фактори при изградбата на песните, кои директно влијаат врз формата и врз структурата на пеењето.

Примерите, кои се предмет на мелопоетска анализа, укажуваат на зачуваноста на овие традиционални пејачки форми, како еден вид репрезентенти на дел од музичко-фолклорното творештво на Македонците од: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора, преку кои се отсликува целокупната музичко-фолклорната традиција.

Во продолжение на текстот, поединечно ќе се истакнат позначајните елементи при градбата на песните, кои, според Величовска, директно влијаат врз формата и врз структурата на пеењето.

Со извршената мелопоетска анализа на песните се истакнува неопходноста од примената на структурно-типолошката метода во проучувањето и нејзиното значење, со која се фрла светлина врз карактерот на песните, кои се карактеризираат со специфични структурни законитости. Најважните елементи, кои директно влијаат на формата и на структурата на пејачките типови, се: метроритмичката и мелодиската компонента.

Истражувањата покажаа дека чувството за: песната, јазикот, припадноста и идентитетот никогаш не ги напуштило Македонците од овие региони.

Клучни зборови: традиција, фолклор, народна песна, Мала Преспа, Голо Брдо, Гора.

Народното творештво претставува еден од најзначајните сегменти во севкупниот материјално-духовен идентитет на македонскиот народ. Народната песна, пак, претставува збир особености што го карактеризираат секој народ.¹ Македонецот, во околностите на постојана и долготрајна борба за опстанок на немирните балкански крстосници, својата судбина цврсто ја поврзува со македонскиот фолклор и со народната песна.

Во овие истражувања вниманието е целосно насочено кон традиционалното народно пеење на Македонците од: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора бидејќи тие се региони во кои нема многу податоци за музиката и за пејачката традиција воопшто.

Се поставува прашањето: Дали постои сличност меѓу фолклорот на Македонците во Мала Преспа, Голо Брдо и Гора со целокупниот фолклор на македонскиот народ?

Доказ за вистинитоста на тезата се токму песните од овие три региони, во кои се пее за: предели, градови, села, планини и реки во Македонија, како единствена географска целина. На пример, една од најстарите песни во Голо Брдо е оваа, во која се пее за селото Галичник.

Што ме даде, мила мамо, во село Галичник,
големо село, мила мамо, во голема куќа,
голема куќа, мила мамо, девет браќа,
девет браќа, мила мамо, по девет деца,
тридни мяса, мила мамо, двадни печа.²

Во свадбената песна „Забувтале топаните“ се пее за реката Вардар, во песната „Билјана платно белеше“, како и во нејзината варијанта „Милјана платно белеше“ е опеано Охридското Езеро. Во овие региони се пее и познатата песна „Распукала Шар Планина“, насловена како „Потпаднала Шар Планина“.

¹ Родна Величковска, Истанбул во македонското традиционално народно пеење, *Македонската женска обредно-пејачка традиција (етномузиколошки есеи)*, Скопје, 2020, стр. 97–98.

² Павли Никола, *Врница*, Менора, Скопје, 2012, стр. 114.

ГЕОГРАФСКО-ИСТОРИСКИ И ДЕМОГРАФСКО-СОЦИОПОЛИТИЧКИ ОСОБЕНОСТИ НА РЕГИОНИТЕ: МАЛА ПРЕСПА, ГОЛО БРДО И ГОРА

Кон крајот на XIX век, Турската Империја почнала да слабее и тоа предизвикало борби за територијална превласт. Европските сили им биле поткрепа на соседите, кои сакале превласт врз македонските територии.³

Прекројувањето на картата на Македонија, како и непостоењето на иницијатива од страна на големите сили за формирањето на посебна држава за мнозинскиот македонски народ – како, на пример, во случајот со Албанија, лицемерието на многу од големите европски држави, кои само повремено декларативно ја поддржувале идејата на македонските политички идеолози, водачи и борци за автономност или независност, повторно ги довеле Македонија и македонскиот народ во позиција статус кво.⁴

Наспроти ваквата позиција на Македонија, Албанија, пак, добила силна меѓународна поддршка за извојување на својата национална и политичка слобода и формирање на своја независна држава.⁵

По падот на Отоманската Империја и со формирањето на Албанија, како независна држава⁶ и вклучувањето на поголемиот дел од Македонија во рамките на Србија, дошло до воспоставување нова гранична линија, според новите позиции на двете балкански држави.⁷

Врз основа на истражувањата и на компаративните анализи може да се заклучи дека главните оази на македонско население во Албанија се пределите: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора.

³ Мери Стојанова, *Етнографија и антропологија на Македонците „Нашинци“ од македонско-албанското пограничје*, Аз-буки, Скопје, 2018, стр. 42.

⁴ Мери Стојанова, *Етнографија и антропологија на Македонците „Нашинци“ од македонско-албанското пограничје*, Аз-буки, Скопје 2018, стр. 42-43.

⁵ Ibid, стр. 41-44.

⁶ Прогласувањето на државноста на Албанија се случило на 28 ноември 1912 година.

⁷ д-р Иван Катарчиев, *Историја на македонскиот народ: Македонија меѓу Балканските и Втораата светска војна (1912 – 1941)*, том 4, Институт за национална историја, Скопје 2000, стр. 42.

Географско-историски и демографско-социополитички особености на регионот Мала Преспа

Долна Преспа се дели на Голема и Мала Преспа. По разделувањето на Македонија по Првата светска војна, еден дел од Долна Преспа останал во Албанија, т.н. Мала Преспа, а јужниот дел останал во Егејска Македонија (денешна Грција).⁸

Мала Преспа се наоѓа на западниот дел на Преспанското Езеро, поточно во подножјето на планината Сува Гора. Ова подрачје го сочинуваат девет села. Сите жители на овие села по потекло се Македонци и нивниот мајчин јазик е македонскиот.

Со завршувањето на Првата светска војна и со големата историска неправда што ја изврши Европа врз територијата на Македонија, со нејзиното распарчување и присоединување како нови територии кон трите соседни држави, во 1924 година, Мала Преспа потпаднала под Албанија.⁹

Во поглед на основните лингвистички карактеристики, говорниот јазик на населението од деветте села на пределот Мала Преспа му припаѓа на групата на долнопреспански говори, односно во потесна класификација во категоријата на западнопреспански говори.¹⁰

Географско-историски и демографско-социополитички особености на регионот Голо Брдо

Географската област Голо Брдо се протега меѓу Церенскиот Мост, на север, до Луник, на југ. Во Голо Брдо се наоѓаат 22 села, од кои 17 се етнички чисти македонски села.

Со стапувањето на сила на Букурешкиот мировен договор, регионот Голо Брдо останал поделен меѓу Македонија и Албанија.

11

⁸ Весна Петреска, *Свадбаџа како обред на ѝремин кај Македонциџе од Брџачкаџа еџнографска целина*, Книга 43: Посебни изданија. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 2002, стр. 148, и наведената литература таму.

⁹ Гуре Дума, *Мала Пресџа*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Заедница на Македонците во Албанија, Тирана. Скопје, 2007, стр. 21–28.

¹⁰ Гоце Цветковски, *Говорџи на Македонциџе во Мала Пресџа (заџадноџресџански говор)*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Скопје 2010, стр. 8.

¹¹ Кимет Фетаху, Голо Брдо и Голобрдците денес, *Голо Брдо – Живоџи на граница*,

На територијата на етнографскиот предел Голо Брдо се населени Голобрдци¹² или Нашинци.¹³ Голо Брдо, на етнички план, претставува продолжение на западномакедонската територија.

Говорот на населението во Голо Брдо или дефиниран од лингвистите како дримколско-голобрдски говор му припаѓа на групата голобрдски говори, кои ѝ припаѓаат на пошироката група на дебарски говори. Македонското население од пределот Голо Брдо, врз основа на конфесионалната припадност, е поделено на две категории и тоа: православни христијани и муслимани сунити.¹⁴

Географско-историски и демографско-социополитички особености на регионот Гора

Гора е географски регион, кој се наоѓа меѓу Љума и Полог. Регионот е планински со густо зимзелени шуми односно гори. По Балканските војни ѝ припаѓа на Србија, а по Првата светска војна е поделена од страна на меѓународната комисија за разграничување. На тој начин 10 села, со своите атари, се присоединуваат кон Албанија.

Етничкиот идентитет на жителите на Гора се формирал со векови, во чии рамки имало религиозно преобратување (од православие во ислам).¹⁵

Академик Блаже Ристовски истакнува дека горанскиот говор е типичен северозападен македонски говор, речиси еднаков со полошкиот, којшто ги содржи сите основни карактеристики на современиот македонски литературен јазик.¹⁶

Македонско етнологско друштво, Институт за етнологија и антропологија ПМФ, Скопје 2006, стр. 19.

¹² Миленко С. Филиповиќ, *Голо Брдо*, Скопје 1940, стр. 11.

¹³ Етноним (сопствени теренски истражувања).

¹⁴ Мери Стојанова, *Етнологија и антропологија на Македонците „Нашинци“ од македонско-албанската пограничје*, Аз-буки, Скопје 2018, стр. 165 и 166.

¹⁵ Сања Ранковиќ, *Читање музичких искустава жена из Горе*, Истражувањето е спроведено со поддршка на Фондот за наука на Република Србија ПРОМИС, 6066876, ФЛИМ. *Гласник Етнографског института САНУ LXVIII (3)*, Београд, 2020, стр. 613–639 https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/id/42421/GEI_68_3.pdf Пристапено на 15 април во 2023 година.

¹⁶ Блаже Ристовски, *Кон проучувањето на народната поезија на Гораните, Македонски фолклор*, Списание на институтот за фолклор, година II, број 3-4, Скопје 1969, стр. 145 и 146.

ТЕОРИСКО-МЕТОДОЛОШКИ РАМКИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

За да се добијат релевантни податоци за македонското традиционално народно пеење во регионите: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора беа извршени неопходни истражувања, кои се темелат врз пишани извори, како и врз материјали собрани за време на моите теренски истражувања.

За време на теренската работа беа користени следниве методи: анкетна метода, метода на директна опсервација, метода на реконструкција, финска метода, дескриптивната метода, локално-географска, културно-историска, функционална, структурна, формална, визуелна и метода на картографирање.

Дефинирање на: проблемот, предметот и целите на истражувањето

Предмет на истражување на овој труд е музичкиот фолклор на Македонците во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора, како и неговиот историски развој, и карактеристиките кои го прават посебен, во една поширока етнокултурна средина.

Целта на ова истражување е да се согледа комплексноста на македонскиот музички фолклор како нераскинлив дел од обредите, а истовремено да се утврдат улогата и местото на народните песни и на народните музички инструменти во традиционалната култура на Македонците во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора.

Со овој научен труд ќе се добијат повеќе релевантни информации за македонското традиционално народно пеење во регионите на Мала Преспа, Голо Брдо и Гора во минатото и денес.

Осврт врз досегашните проучувања на музичкиот фолклор на Македонците во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

За време на подготовката на овој труд, од голема помош беа делата на авторите кои го проучувале животот на Македонците во Албанија во сите три региони: Катерина Тодороска,¹⁷ Павли Ни-

¹⁷ Катерина Тодороска, *Македонциите во Албанија (1912 – 1991)*, Менора, Скопје 2014.

кола,¹⁸ Цветан Мазнику,¹⁹ Стерјо Спасе,²⁰ Николина Спасе,²¹ Гуре Дума,²² Крисанта Јанкула,²³ Мери Стојанова,²⁴ Весна Петреска,²⁵ Блаже Ристовски,²⁶ Лидија Стојановиќ,²⁷ Трпко Бицевски²⁸ и други.

РАЗВОЈНИТЕ ПАТИШТА И КАРАКТЕРИСТИКИТЕ НА МАКЕДОНСКИОТ МУЗИЧКИ ФОЛКЛОР ВО: МАЛА ПРЕСПА, ГОЛО БРДО И ГОРА

Истражувањата покажаа дека чувството за: песната, јазикот, припадноста и идентитетот никогаш не ги напуштило Македонците од овие региони.

За жал, во текот на моите теренски истражувања, но и во многу книги сретнав записи и кажувања како македонскиот фолклор сакаат да го прикажат како туѓ.

Павли Никола од Голо Брдо, истакнува дека неговиот мајчин јазик е македонски. Вели: „Ако беше албанскиот нашиот мајчин јазик, кој ќе ни го научеше албанскиот јазик, кога ниту нашите мајки, ниту нашите баби не знаеја ниту збор на албански. Мајките им го учат на децата јазикот што сами го зборуваат, но тие не го знаеја

¹⁸ Павли Никола, *Врница*, Менора, Скопје, 2012.

¹⁹ Цветан Мазнику, *Етнокултурата во Голо Брдо (реалност и проблематика), Голо Брдо – живој на граница*, Македонско етнолошко друштво, Институт за етнологија и антропологија – Скопје 2006

²⁰ Стерјо Спасе, *Писма за мојот внук Ариан во Тирана*, Матица македонска, Скопје 1995.

²¹ Николина Спасе, *Македонски народни јесни (Мала Преспа)*, Матица македонска. Скопје 1995.

²² Гуре Дума, *Мала Преспа*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 2007.

²³ Крисанта Јанкула, *Зајиси од мојот крај (Долна Преспа, Република Албанија)*. 2017.

²⁴ Мери Стојанова, *Еџнографија и анџројологија на Македонијте „Нашинци“ од македонско- албанскиот пограничје*, Аз-буки, Скопје, 2018.

²⁵ Весна Петреска, *Свадбата како обред на премин кај Македонијте од Брџачката еџнографска целина*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Посебни изданија, Книга 43, Скопје, 2002.

²⁶ Блаже Ристовски, *Македонскиот фолклор и националната свесност: истражувања и записи*. Матица македонска, Скопје, 2013.

²⁷ Лидија Стојановиќ, *Архиви на меланхолија*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 2018

²⁸ Трпко Бицевски, *Народната јесна на Горанијте*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 15, Скопје, 2001

албанскиот јазик и не беа во можност да ни го научат“.²⁹ Тој исто така истакнува дека многу од македонските песни во Голо Брдо биле намерно „искривени“ за да ги претстават како бугарски народни песни.

Обреди и обредно-пејачки жанрови на Македонците од: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

За секоја песна, односно мелодија, се знаеле времето и местото на изведување, па така тие заедно правеле системски циклус, кој, по својата структура, се дели на две групи:

а) песни во обредите, кои биле од големо значење за целата селска заедница, поврзани со годишниот циклус на обичаи и

б) песни поврзани со преодниот животен циклус на обичаи и на обреди: раѓање, свадба и смрт.³⁰

Календарски обредни песни

Песните сврзани за календарските празници се издвојуваат како најстари. Календарските обредни песни кај Македонците ги придружуваат ритуалите од годишниот циклус, почнувајќи од зимските празнувања, па сè до жетвата.

Жанрови што спаѓаат во зимскиот календарски обредно-празничен систем кај Македонците во регионите: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

Еден од најголемите празници во регионот на Мала Преспа е празникот Коледа (Коледе). Во регионот на Голо Брдо, пак, се прославувале: Бадник, Божик, Василица и Водици, проследени со бројни обредни дејства.

За Гораните најголеми стари празници се Божик и Бадник, Водици, Митровден, Атанасовден, Благовец, „Средзима“ или Св. Трифун, Св. Пантелејмон, „Јеремија“, а се зачувал и обичајот Задушница што ја даваат четирипати годишно.

²⁹ Павли Никола, *Врница*, Скопје, 2012, стр. 61.

³⁰ Родна Величковска, *Музичкиите дијалекти во македонското традиционално народно пеење (Обредно пеење)*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 17, Скопје, 2008, стр. 23.

Жанрови што спаѓаат во пролетно-летниот календарски обреден систем кај Македонците во регионите: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

Жанрови што му припаѓаат на пролетно-летниот календарски обреден систем се: лазарските, велигденските, ѓурѓовденските и други обреди и песни.³¹

Во регионите Мала Преспа и Голо Брдо, Велигден е најголемиот празник.³² Карактеристично е тоа што муслиманите во Голо Брдо ги посетувале православните и им го честитале празникот.

Ѓурѓовден (на 6 мај) е празник, кој, според традицијата, се смета за ден кога престанува зимската половина од годината и започнува летната.³³

Главни носители на ѓурѓовденската обредност и ѓурѓовденското пеење се жените и девојчињата.

Во Мала Преспа, Ѓурѓовден се слави во сите села, освен во селото Леска.

Ѓурѓовден во Голо Брдо го прославувале и православните христијани и муслиманите.

Најголем празник во Гора е Ѓурѓовден, а шести мај се одбележува и како ден на Гораните. Иако се со исламска вероисповед, тие ги задржале обичаите за најголемите христијански празници.

Најстари и најраспространети обреди за повикување дожд во Македонија се додолските обреди или „додоле“. Се изведуваат исклучиво во сушни периоди обично во времето меѓу Ѓурѓовден и Спасовден.³⁴

³¹ Родна Величковска, *Македонското традиционално народно пеење – Хрестоматија со мелодиска анализа*, Маска, Скопје, 2012, стр. 17.

³² Тоа е најстариот празник на христијанската црква и не е поврзан со определен датум. Се празнува три дена, а првиот ден секогаш се паѓа во недела и тоа првата недела по полната месечина и по пролетната рамнодневица Боривоје Дробњаковиќ, *Етнологија народа Југославије*, први део, Београд, 1960.

³³ Родна Величковска, *Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Народни песни, кн. 17, Скопје, 2008, стр. 39–40.

³⁴ Родна Величковска, *Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Народни песни, кн. 17, Скопје, 2008, стр. 44.

Жетвата, со целиот комплекс обичаи, обреди, верувања и пеење, претставува еден од клучните настани во народниот календар.³⁵

Карактеристично за начинот на изведбата на жетварските песни е примената на антифона техника.

Најнапред настапува првата група (две-три пејачки), кои ја пеат почетната мелострофа, а потоа втората група ги презема мелодијата и текстот со потполно повторување на мелострофите, без застој, истовремено пеејќи и жнеејќи. На тој начин се создава ехо и се надоврзуваат пејачки од соседните ниви. Ексклузивноста на женската изведба е карактеристична за жетварското пеење.

Типичен пример за примената на антифона техника е песната „Се наредиле жетвари“, која се пее во регионот Гора.

Песни од животниот циклус

Раѓањето, свадбата и смртта се трите најважни настани во животот на секој човек.

Тематски, во кругот на семејно-обредните песни спаѓаат песните за: раѓањето, свадбата и смртта, односно рожбените песни, свадбените песни и тажаленките.

За жал, рожбените песни и тажаленките во нашата современост се на пат наполно да се изгубат.

Детскиот фолклор, сфатен како интегрален дел на фолклорот воопшто, се протега врз мошне компликувани жанрови, недоволно разработени како феноменолошки појави.³⁶

Детските песни се делат на приспивни песни, залажувалки и броенки. Од жанровите сврзани со раѓањето на детето и со првите години од животот, според теренските истражувања, најзастапени се приспивните песни.

Еден од најсложените обреди по својата структура во обредите од животниот циклус е **свадбата**.

Во текот на целиот свадбен ритуал се пеат песни, поврзани со целокупниот обреден процес и имаат точно определено обредно место и обредно време на изведба.

³⁵ Подробно за жетвата и за жетварското пеење да се види кај: Родна Величковска, *Жетварското пеење во Македонија*, Институт за фолклор, „Марко Цепенков“, Посебни изданија, кн. 45, Скопје, 2002.

³⁶ Гане Тодоровски, *Македонски фолклор*, За македонскиот детски фолклор, Скопје, 1969, стр. 165.

Од моите теренски истражувања ќе истакнам дека свадбата и свадбеното пеење во сите три региони сè уште претставува жива традиција.

Свадбата, заедно со првичето³⁷ траела и повеќе од една седмица. Се започнувало во понеделник, додека пак во вторник се земале „поседарките“.³⁸ Во среда се месела погачата, а во четврток се пазарувале „свирбите“³⁹ и се канеле подалечните пријатели. Во петок се колел јунец,⁴⁰ додека во саботата попладне, девојките од селото се собирале кај невестата и со насолзени очи се простувале. Свирачите доаѓале во саботата навечер кога се собирало цело село.

Песните се поврзани со целокупниот обреден процес и имаат точно определено обредно место и обредно време на изведба.

Во Мала Преспа, венецот и капата ги шиеле братимите. Во неделата утрото, откако ќе завршеле со бричењето на зетот, неколку млади браќари оделе низ селото да бараат коњи за другите браќари, кои немале коњи.

На свадбите во Мала Преспа се носел бајрак, кој бил во форма на крст. Никогаш не се веело државно знаме бидејќи Мала Преспа секогаш била поробена.

Кога ќе се доближеле сватовите до куќата, било обичај невестата некаде да биде сокриена и преку копринено сито или прстен да си го види момчето.

Откако младоженецот и невестата ќе пристигнеле во куќата на зетот, невестата „ќе ги подарела“ (дарувала) сите домашни на свекорот.⁴¹

Во случај невестата да дојдела нечесна, на мајка ѝ се праќало пепел, а таквата невеста веднаш ја увредувале, велејќи „сè што е лошо да остане на нејзината фамилија“.⁴²

³⁷ Првичето било прослава со играње и со пеење по свадбата, но со помалку луѓе. Во Мала Преспа, домашните и поблиските луѓе од страна на зетот оделе на првиче во понеделникот, ден по свадбата. Во вторникот, пак, роднините на невестата доаѓале кај зетот на првиче.

³⁸ Тоа се женски деца на браќата и на сестрите на домаќинот, кои ги вршеле сите работи потребни за свадбата: готвење, чистење, миење.

³⁹ ‘Свирачи’

⁴⁰ ... или ситен добиток за месо за свадбата.

⁴¹ Гуре Дума, *Мала Преспа*, Филолошки факултет „Блаже Конески“ Скопје, Р. Македонија, Заедница на Македонците во Албанија Тирана, Скопје 2007, стр. 90.

⁴² Подробно видете кај Весна Петреска „*Свадбата како обред на ѝремин кај Македонците од брџачката етнографска целина*“, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Посебни изданија, книга 43, Скопје 2002, стр. 174.

По адетите во куќата на младоженецот, невестата и зетот се носеле во црква на венчавање. Во понеделникот наутро, невестата, придружувана од поседарките, со две мали стомни, пеејќи, одела на чешма или на езеро да донесе вода.

Вечерта, пак, се продолжувало со песни и со ора, но и со хумористични активности, како на пример – маскенбал.

Во неделата (една седмица по свадбата), мајката на невестата доаѓала кај зетот за да види во каква фамилија паднала ќерка ѝ, а по некој месец, невестата заминувала кај мајката на поседок.

Како во Мала Преспа, така и во регионот Голо Брдо, вообичаено свадбите се правеле во неделите.

Павли Никола објаснува: „Се почнуваше од понеделникот, една недела пред свадбата. Секоја вечер момчињата и девојките, се собираа во куќата на зетот, каде поминуваа по неколку часа со народни песни и ора. Ова недела ние ја нарекувавме неделата на Џумбушот. Во овие празнувања немаше оркестар. Самите девојки свиреа на дајре. Се играа опеани ора како: 'Оро се вије крај Манастира', 'Елено моме и др.'⁴³

Еден ден пред свадбата, во саботата, доаѓал оркестарот составен од „две рала зурли и тапани“. Во неделата, откако зетот ќе го подготвеле, младоженецот и сватовите тргнувале по невестата. Откако ќе стигнеле пред куќата на невестата, двајца мустулции оделе напред за да го соопштат доаѓањето на сватовите.

Надвор, коњот на зетот го држел малиот брат на невестата или некое момче од нејзиното семејство. Таа, придружена одела до коњот. Инаку, карактеристично за регионот Голо Брдо, е тоа што за време на свадбата се пееа хумористични песни.

Потоа, зетот и невестата оделе во црква да се венчаат. Се случувало оваа церемонија да се одвива и дома.

Вечерата се служела во конак, каде што мажите и жените седеле одделно.

Во понеделникот наутро, со орото на младенците завршувала свадбата. Во понеделникот навечер се продолжувало со ора и со песни, но без оркестар, туку само со дајре.

На првиот свадбен ден во Гора, невестата цел ден се дотерува и се шминка во нејзината куќа. Во минатото, меѓу Горанците било практика да се обои лицето на невестата со бела боја (маска). Станува збор за традиционален начин на разубавување на невестата,

⁴³ Павли Никола, *Врница*, Скопје, 2012, стр. 95.

обред што трае повеќе часови, а го правеле жени наречени „мај-марици“.

Првиот ден, сватовите од страната на младоженецот оделе кон куќата на невестата со музика составена од тапанџија и од зурлации за да ѝ однесат подароци.

Потоа, во придружба на сватовите, невестата ја носеле на коњ во домот на младоженецот. Еден од широкораспространетите обичаи е срамувањето или страмување. За време на срамот, невестата стои покрај сидот со спуштен поглед и не смее да гледа во никого од присутните. За да не може да ги отвори очите, на невестите порано им се лепеле очните капаци со белка или со жолчка од јајце, што денес веќе не е обичај..

Вечерта, на првиот ден од венчавката, се одржува верска свадбена церемонија, која ја изведува оцата, претежно во куќата, а поретко – во џамија. Карактеристично за венчавката на Гораните, иако се народ со исламска вероисповед, е тоа што свадбата првенствено е народен ритуал. Ова значи дека бракот во рамките на оваа заедница никогаш не подразбирал задолжителна верска венчавка, без оглед на пошироките социјални, културни и политички околности.

Вториот ден, по свадбената церемонија, се подготвува машала, односно забава.

Машалата завршува по неколкучасовно непрекинато играње и веселба во центарот на селото. Потоа, целото село е покането на ручек и затоа свадбената трпеза на Гораните е малку поскромна бидејќи целта е сите да бидат почестени и послужени.

На третиот свадбен ден, на изгрејсонце, жените од семејството на младоженецот, ја носат невестата на поток, каде што изведува определен вид ритуал, при што се пеат песни во придружба на дајре.⁴⁴

Неколку дена по свадбата, членовите на семејството на невестата доаѓаат на ручек во нејзиниот нов дом да ја посетат, да видат како е, а потоа таа оди во домот на своите родители со сопругот и со членовите на нејзиното ново семејство.

Сунетот, односно обрежувањето е стар ритуал, базиран врз плодноста, размножувањето и репродукцијата.⁴⁵ Карактеристично

⁴⁴ Сопствени теренски истражувања. Информатор Онур Бекировски, според кажувањата на неговата баба Селиме Бекировска, родена 1958 година.

⁴⁵ Беким Рамадани, *Традиционалната музичка култура на Албанците од Долни Полог*, Тетово, 2019, стр. 145.

за сунетските песни е тоа што се пеат од група жени со или без придружба на дајре. Сунетот се прави кога детето е на возраст од шест недели, па нагоре.

Тажачките песни се поетски творби – елегични импровизации на одделни членови на семејството на мртовецот, со кој се оплакува неговата смрт.⁴⁶

Специфично за тажаленката е речењето во стихови,⁴⁷ кое се карактеризира со импровизација на поетскиот текст, во кои, напевите често имаат нестабилна ритмичка организација.

Ороводните песни спаѓаат меѓу најстарите народни песни. Како посебен вид фолклорен жанр, ороводните песни се изведувале за време на празнувањата на селските заедници, а се изведувале на соборите преку целата година.⁴⁸

Основниот елемент кај **лирските песни** е чувството. Лирските песни рефлектираат етапи на историскиот развој на жанрот: од тесно обемни обредни календарски напеви до сложени жанрови⁴⁹ со карактеристики на развлечени песни.⁵⁰ Истражувањата покажаа дека од сите жанрови, во сите три региони, се најзастапени љубовните песни.

Печалбарството во Македонија, особено во нејзините западни и југозападни краишта, се развило поради многу тешката

⁴⁶ Кирил Пенушлиски, *Историја на македонскиот фолклор*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Матица, Скопје, 2012, стр. 149.

⁴⁷ Откако ќе се истакнат неколку стиха (тоа е еден вид речитативно набројување), тажачката ја обзема плач и пак продолжува со речењето на зборовите сè додека психофизички е способна да тажи. Најчесто, во тажењето ги прекинуваат нивни подалечни роднини или други блиски пријатели присутни на самиот чин, со зборовите „ајде, ѝресџани, досѝа беше“, укажувајќи дека треба да мислат за себе и за другите живи членови од семејството кои покојникот многу ги сакал, Родна (Олевска) Величковска, Траги од култот на мртвите во македонските обредни песни, *Македонски фолклор*, XXVII/54, Скопје 1999, стр. 136.

⁴⁸ Марко Китевски, *Сѹдѹи за македонскиот фолклор*, Институт за македонска литература, Скопје, 2002, стр. 121.

⁴⁹ Музички жанр истакнува Лешкова-Зеленковска, обединува повеќе дела со исти или слични особености, без разлика на историското време во кое се создадени. Во оваа смисла говориме за музичките жанрови: сериозна музика, популарна-забавна, рок, народна- традиционална, цез., Стефанија Лешкова-Зеленковска, Предизвиците на глобалната музичка култура во 21 век, *ГОДИШЕН ЗБОРНИК*, Година 3, БРОЈ 3, Факултет за музичка уметност, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, 2012, стр. 5, <https://eprints.ugd.edu.mk/8638/1/1>

⁵⁰ Родна Величковска, *Македонскиот традиционално народно пеење*, Хрестоматија со мелопоетска анализа, Маска, Скопје 2012 стр. 34.

економска положба на нејзиното население.⁵¹ Со појавата на печалбарството, започнал кај народот и процесот на создавањето на првите **печалбарски песни**, во кои основниот реален мотив е разделбата.

Етимологијата на зборот **балада** е сврзана со италијанскиот глагол *ballare*, што значи ‘игра’, а зборот *ballata*, се однесува на ‘лирска песна со народен карактер’.⁵²

Баладата, која жанровски претставува епско-лирска творба, може и на тематски (наративен) план да биде разграничена. Многу важен карактер на баладата е нејзината недореченост и мистериозност.

Традиционални музички инструменти кај Македонците во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

Во Мала Преспа ретко имало фамилија без кавал, гајда или шупелка, во својот дом.

За Голо Брдо се карактеристични зурлата и тапанот, но на свадбите, за време на цумбушот, девојките свиреле на дајре, а мажите – на чифтелија.⁵³

Од музичките инструменти во горанската традиција се среќаваат кавалот и шупелката, но, за празникот Ѓурѓовден, доминантни инструменти се: зурлата, дајретото и тапанот.

Современата состојба на македонскиот музички фолклор во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

Со секоја нова изведба постои опасност од видоизменување на темелните традиционални вредности и додавање содржина, која не е својствена на битот на народот.⁵⁴

Како и кај нас, така и од другата страна на границата, младите се обидуваат да бидат во чекор со светските трендови. На свадбите сè повеќе изостануваат старите обичаи и адети.

⁵¹ Кирил Пенушлиски, *Историја на македонскиот фолклор*, Матица, Скопје 2012, стр. 174.

⁵² Преземен цитат од Родна Величковска, *Македонскиот традиционално пеење од баладен тип*, Маска, Скопје, 2009 стр. 13.

⁵³ Павли Никола, *Врница*, Скопје, 2012, стр. 95.

⁵⁴ Еуценио Барба, преземен текст од Катерина Петровска-Кузмановска, *Антропологија на театарот*, 2004.

Фолклорни манифестации, собори и фестивали

Атмосферата на традиционалната култура може да се почувствува на соборите и на празниците во речиси секое село во Македонија.

Покрај културно-ументичките друштва и ансамблите, за зачувување на традиционалното фолклорно наследство, огромна улога играат и фолклорните фестивали, собори и манифестации. Манифестациите, соборите и фестивалите отвораат можност за презентација на изворни и на автентични содржини.

Медиумско претставување на традиционалните пејачки форми кај Македонците од: Мала Преспа Голо Брдо и Гора

Најстарите собирачки активности на истражувачите биле извршувани во моментот кога народните пејачи, по устен пат, им ги предавале на запишувачите.⁵⁵

Во денешно време, најобјективен начин на бележење на информациите од информаторите на усното народно творештво е аудиовизуелниот запис. Иако и тој е подложен на монтажа и на манипулации, сепак, засега е најпрецизен начин на медиумско претставување.⁵⁶

⁵⁵ Родна Величковска, Значењето на современите медиуми во собирањето и во проучувањето на македонските традиционални пејачки форми по примерот на видеозаписот „Свадбарски обичаи во Осоговието“, *Култура/Culture*, 12, Меѓународно списание за културолошки истражувања, Скопје, 2015, стр. 180.; Величковска, Родна. Значение современных носителей информации для сбора и изучения

⁵⁶ Majda Rijavec i Dubravka Miljković, *Neverbalna komunikacija, Jezik koji svi govorimo*, Zagreb: VERN. 2002, стр. 8; преземен цитат од Родна Величковска, Значењето на современите медиуми во собирањето и во проучувањето на македонските традиционални пејачки форми по примерот на видеозаписот „Свадбарски обичаи во Осоговието“, *Култура/Culture*, 12, Меѓународно списание за културолошки истражувања Скопје, 2015, стр. 183.

Музичкиот фолклор во образовниот процес на Македонците од: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора

До 1900 година во Мала Преспа имало малку луѓе што знаеле да пишуваат и да читаат.⁵⁷ Во Голо Брдо, пак, според писанијата на Цветан Мазнику, дознавме дека првите македонски училишта биле отворени во 1867 година во Ѓинеец и во Клење.⁵⁸

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦИСКИ ЗАКОНИТОСТИ НА МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПЕСНИ ВО: МАЛА ПРЕСПА, ГОЛО БРДО И ГОРА

Најважните елементи, кои директно влијаат на формата и на структурата на пејачките типови, се: метроритмичката и мелодиската компонента.

Метроритмичката компонента се одредува во зависност од видот на стихот во песните, како и од некои карактеристични ритмички шеми на нивните мелодии.⁵⁹

Во однос на **метричката структура на стиховите** ќе истакнеме дека песните се изградени од стихови и од нивните делови.

Во пеаниот стих има дополнителни слогови, кои не му припаѓаат на интегралниот стих во песната. Тоа обично се **рефрените**. Проучувајќи ги пејачките жанрови кај Македонците од посочените региони, ќе укажеме на присуството на рефрен со помал или со поголем обем.⁶⁰

Во трите региони најчесто се среќаваат рефрените со помал обем, од типот: мори, леле и ајде, но и карактеристични примери со поголем обем.

⁵⁷ Гуре Дума, *Мала Преспа*, Филолошки факултет „Блаже Конески“ Скопје, Р. Македонија, Заедница на Македонците во Албанија Тирана, Скопје 2007, стр. 66.

⁵⁸ Цветан Мазнику, *Етнокултураи во Голо Брдо (реалност и проблематика)*, *Голо Брдо – животи на граница*, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија – Скопје, 2006, стр. 25.

⁵⁹ Подрбно видете кај Родна Величковска, *Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење (Обредно пеење)*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 17, Скопје, 2008, стр. 107–112.

⁶⁰ Подрбно видете кај Родна Величковска, *Жетварското пеење во Македонија*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Посебни изданија, Кнога 45, Скопје, 2002, стр. 66–68.

Во однос на **ритмичките типови**, во игра се три групи ритмички типови, изразени во пејачките жанрови на: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора.⁶¹

Во **мелодиско-созвучната компонента** на истражуваните песни од посочените региони, спаѓаат особините на напевот, како: тонските структури, мелодиските типови, едногласното и повеќегласното пеење, каденците и извикувањето.

Тонската структура на песните се изразува преку **тонските низи**, кои се утврдуваат врз основа на сите звучни односи во напевите, како по хоризонтала, така и по вертикала. Во ова истражување најзастапени се тонските низи од дијатонски тип од првата типолошка група.

Амбитусот се движи од секунда до децима.

Следејќи го моделот на Величковска и во овие истражувања се забележани три групи **мелодиски типови**.⁶²

⁶¹ *Првата група ритмички типови* (РТ) или **Тип I** се потпира на ритмичката формула на *giusto*-ритмовите (во 2/4, 3/4, 4/4-ска тактова структура.) Главна особина на првата група (РТ) претставува силната изразеност и стабилност на акцентските позиции во песните, во коишто ударите паѓаат на првото музичко време, во *цезурирана* и *сегментирана* верзија. Втората група **ритмички типови** (РТ) или **Тип II** се базира врз *rubato*-ритмовите, чија основна карактеристика е нивната мобилност врз слоговите групи, што доведува до чести модификации, кои се појавуваат со зголемувањето или со намалувањето на слоговите времиња. Тогаш се јавува поголемо варирање на структурата, а ритмичката форма станува понестабилна. И во оваа група ритмичките типови можат да се јават во цезуриран вид. Третата група **ритмички типови** (РТ) или **Тип III** ги претставуваат нерамномерните *aksak*-ритмови во 5/8, 7/8, 14/8-ска тактова структура. Во оваа група главната мисла се содржи во разните верзии на нивната метроритмичка структура и се јавуваат во сегментиран вид, како што е триделниот сегмент во 5/8b-тактова структура, во 7/16a-тактова структура, во кој триделот се наоѓа на првото акцентско време, а во основата лежат трохејот и дактилот. Овој ритмички тип е многу стабилен и практично не подлегнува на никакви модификации. Неговата ритмичка структура е прилично автономна. (Родна Величковска, *Картиграфирање и ареалниите истражувања во етномузикологијата*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, кн. 18, Скопје, 2009, стр. 38–39.)

⁶² Во *првата група мелодиски типови* (МТ) – **Тип I** – спаѓаат напевите, чија мелодиска крива се одвива брановито, речиси без скокови и сите напеви, кои го сочинуваат јадрото на првата типолошка група, се со монокелиска структура, а се формираат врз основа на **повторувања** на варијанти, задржувајќи ја тонската низа, чиј амбитус во некои примери е мала *терца*, а во други – *кварта*. Во *вторава група мелодиски типови* (МТ) – **Тип II** – спаѓаат напевите со нагорен скок, кон мелодиската кулминација. Сите песни од наведениот мелодиски тип се со повеќекелиска структура и содржат, како што веќе беше истакнато, затворени

Македонското традиционално народно пеење, генерално, се дели на **едногласно** и **двогласно**.

Структурата на двогласот⁶³ во двогласните пејачки жанрови во посочените региони се остварува врз бордунската дијафонија. Се темели на секундно созвучје, доминантно во постариот слој на музичко-фолклорните пејачки жанрови.

Во традиционалните пејачки форми **каденците** имаат двојна функција: да ја заклучат песната како мелопоетска целина (заклучни каденци) и да го навестат крајот на еден дел од пеаната песна, т.е. на една помала мелопоетската целина.⁶⁴

Извикувањата, како изразни средства, претставуваат многу важна компонента при градбата на песните и се од големо значење при обликувањето на песните. Тие стојат во основата и на крајот, односно при заокружувањето на формалните отсеци во песните и не се подложни на законитостите на текстот.⁶⁵

ЗАКЛУЧОК

Во однос на музичката традиција, малкумина истражувале во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора.

За овие региони е карактеристична застапеноста на поразвиени мелодиски линии, како во обредните пејачки жанрови, така и во оние песни од посовремениот музичко-фолклорен израз.

Свадбените обреди и обичаи кај Македонците во: Мала Преспа, Голо Брдо и Гора се слични или се речиси идентични со свадбените обреди, свадбените обичаи на целиот македонски ареал.

и отворени ќелии, кои помагаат околу формирањето на каденците (*динамични* и *статични*). Тонските низи на напевите можат да бидат и поголеми од квартата. *Трејтаа група мелодиски типови* (МТ)

Тип III – го образуваат напевите, кои имаат заеднички карактеристики со напевите од првиот и од вториот мелодиски тип. Нивната одлика се состои од постоење на навидум две или повеќе кулминации. (Родна Величковска, *Картиграфирање и ареалните истражувања во етномузикологијата*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, кн. 18, Скопје, 2009, стр. 40–41.)

⁶³ Под називот „структура на двогласот“ се подразбира неговиот созвучен (хармонски) елемент. (Димитрије О. Големовић, Новије сеоско двогласно певање у Србији, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, Београд, 1983, стр. 124.)

⁶⁴ Родна Величковска: *Жетварското пеење во Македонија*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Посебни изданија, кн. 45, Скопје, 2002, стр. 80.

⁶⁵ Родна Величковска, *Македонската женска обредно-пејачка традиција етномузиколошки есеи*, Скопје, 2020, стр. 92.

Народните музички инструменти и инструменталната музика се неразделни од музичката практика особено во традиционалната македонска мултиетничка култура.

Сценската изведба на народната музика создава нови културни перспективи, но истовремено води и до извесно губење на архаичните скриени мисли и функции, кои се во основата на народната песна.

Манифестациите, соборите и фестивалите отвораат можност за презентација на изворни и на автентични содржини, а тоа се потврдува со празнувањата во: Голо Брдо и Гора, како и со фестивалите во: Туминец, Пустец и Корча, во кои се негува македонскиот музички фолклор на Македонците од посочените региони.

Современите медиуми се многу важни за популаризација на фолклорното наследство.

Карактеристично за пејачката традиција во Мала Преспа е обредната пејачка традиција од свадбениот обреден циклус, а примерите претставуваат една посебна дијалектна специфика на малопреспанскиот говор и музичко-фолклорен материјал, типичен за епирското пеење.

Карактеристично за пејачката традиција во регионот Голо Брдо е тоа што примерите се едногласни и претставуваат дел од современиот израз на целокупното македонско фолклорно творештво.

Карактеристики за пејачката традиција во регионот Гора се: едногласното и двогласното пеење. Едногласни пејачки форми се лирските од посовремен тип, додека примерите од обредната пејачка традиција се одликуваат со двогласно пеење.

Истражувањата покажаа дека чувството за: песната, јазикот, припадноста и идентитетот никогаш не ги напуштило Македонците од овие региони.

Македонскиот народ, кој живее во овие три региони, токму преку традиционалните македонски песни, во разни варијанти, е поврзан како еден единствен народ, кој, за жал, во минатото бил разделен.

Користена литература:

Кирилица

- Бицевски, Трпко. 2001. *Народнаџа џесна на Гораниџе*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 15.
- Величковска, Родна. 2002. *Жеџварскоџо џеење во Македонија*. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Посебни изданија, Книга 45, Скопје.
- Величковска, Родна. Значењето на современите медиуми за собирање и изучување на македонското традиционално пеење. *Кулџура*. 2015. Меѓународно списание за културолошки истражувања *Culture*, Меѓународно списание за културолошки истражувања.
- Величковска, Родна. 2020. Истанбул во македонското традиционално народно пеење, *Македонскаџа женска обредно-џејачка џрадиџија (еџномузиколошки есеи)*, Скопје.
- Величковска, Родна. 2009. *Карџографирање и ареалниџе истражувања во еџномузикологијаџа*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, кн. 18, Скопје.
- Величковска, Родна. 2020. *Македонскаџа женска обредно-џејачка џрадиџија (еџномузиколошки есеи)*, Скопје.
- Величковска, Родна. 2009. *Македонскоџо џрадиџионално џеење од баладен џџџ*, Маска, Скопје.
- Величковска, Родна. 2012. *Македонскоџо џрадиџионално народно џеење – хресџомаџија со мелоеџска анализа*, Маска, Скопје.
- Величковска, Родна. 2008. *Музичкиџе дијалекџи во македонскоџо џрадиџионално народно џеење*. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 17, Скопје.
- Големовић, Димитрије О. 1983. Новије сеоско двогласно певање у Србији, *Гласник Еџнографског музеја у Београду*, Београд.
- Дума, Гуре. 2007. *Мала Пресџа* Филолошки факултет „Блаже Конески“, Заедница на Македонците во Албанија, Тирана. Скопје.

- Јанкула, Крисанта. 2017. *Зайиси од мојој крај (Долна Пресја, Република Албанија)*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Катарциев, д-р Иван. 2000. *Историја на македонскиот народ: Македонија меѓу Балканскиот и Втора светска војна (1912 – 1941), том 4*, Институт за национална историја, Скопје.
- Китевски, Марко. 2002. *Студии за македонскиот фолклор*, Институт за македонска литература, Скопје.
- Лешкова-Зеленковска, Стефанија. 2012. Предизвиците на глобалната музичка култура во 21 век, *ГОДИШЕН ЗБОРНИК*, Година 3 Број 3, Факултет за музичка уметност, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, <https://eprints.ugd.edu.mk/8638/1/1>, (посетена во март, 2023).
- Мазнику, Цветан. 2006. Етнокултурата во Голо Брдо (реалност и проблематика), *Голо Брдо – Живот на граница*, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија – Скопје.
- Никола, Павли. 2012. *Врница*, Менора, Скопје.
- Пенушлиски, Кирил. 2012. *Историја на македонскиот фолклор*, Матица македонска, Скопје.
- Петреска, Весна. 2002. *Свадбата како обред на премин кај Македонците од Брзачката етнографска целина*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје Посебни изданија, книга 43, Скопје.
- Петровска-Кузманова, Катерина. 2004. *Антропологија на театарот*. Скопје: „О“.
- Рамадани, Беким. 2018. *Развојните процеси и карактеристики на албанскиот музички фолклор од Тетово и Тетовско*. Скопје: Докторска дисертација
- Ранковић, Сања. 2020. Читање музичких искустава жена из Горе, Истражувањето е спроведено со поддршка на Фондот за наука на Република Србија ПРОМИС, 6066876, ФЛИМ. *Гласник Етнографског института САНУ LXVIII (3)*, Beograd, , стр. 613–639 https://dais.sanu.ac.rs/bitstream/id/42421/GEI_68_3.pdf
- Ристовски, Блаже. 1969. Кон проучувањето на народната поезија на Гораните, *Македонски фолклор*, II/3-4, Скопје.
- Ристовски, Блаже. 2013. *Македонскиот фолклор и националната свесност: истражувања и зайиси*. Матица македонска, Скопје.

- Спасе, Николина. 1995. *Македонски народни ѝсни (Мала Пресѝа)*. Матица македонска, Скопје.
- Спасе, Стерјо. 1995. *Писма за мојот внук Ариан во Тирана*. Матица македонска, Скопје.
- Стојанова, Мери. 2018. *Еѝнографија и анѝроѝологија на Македонциѝе „Нашинци“ од македонско- албанскоѝо ѝограничје*. Аз-буки, Скопје.
- Стојановиќ, Лидија. 2018. *Архиви на Меланхолија*. Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје.
- Стојановиќ, Лидија. 2018. *Архиви на меланхолија*. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.
- Тодороска, Катерина. 2014. *Македонциѝе во Албанија (1912 – 1991)*, Менора, Скопје. Фетаху, Кимет. 2006. *Голо Брдо и Голобрдците денес, Голо Брдо – Живоѝ на граница*, Македонско етнолошко друштво, Институт за етнологија и антропологија ПМФ, Скопје.
- Филиповић, С. Миленко. 1940. *Голо Брдо*, Скопље
- Цветановски, Гоце. 2010. *Говорѝ на Македонциѝе во Мала Пресѝа(зайадноѝпресѝански говор)*, Институт за македонски јазок „Крсте Мисирков“, Скопје.

Латиница

- Rijavec, Majda i Miljković, Dubravka. 2002. *Neverbalna komunikacija, Jezik koji svi govorimo*. Zagreb: VERN.

проф. д-р Симон Саздов

Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ

ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ДЕНЕС

Апстракт: Во овој труд авторот се задржува на четири, според него, актуелни теми за современиот македонски јазик. Една од нив е разграничувањето на стандардниот од литературниот македонски јазик, коишто за најголемиот број Македонци се синонимни термини. Авторот смета дека чекор напред во таа насока претставува изземањето на уметничколитературниот стил од стандардниот македонски јазик, каде што, според него, припаѓаат административниот, научниот и публицистичкиот стил. Во трудот станува збор и за преголемиот степен на толерантност на нормата на македонскиот јазик, којашто во овој реферат е илустрирана преку дублетните форми на одделни зборови. Авторот смета дека нивниот број во стандардниот македонски јазик треба значително да се намали како израз на усовршувањето на нормата. Се разгледуваат и прашањето за доближување на нормата до говорителите, како и прашањето за некои правописни поместувања во македонскиот јазик, коишто се однесуваат, пред сè, на сè почестото небележење на едначењето по звучност.

Клучни зборови: стандарден јазик, литературен јазик, правопис, дублетни форми, норма.

За македонскиот јазик денес и за предизвиците со коишто се соочува тој е зборувано и пишувано многу, а може да се зборува и да се пишува уште многу. Со оглед на тоа што сме ограничени просторно, во овој труд нема да правиме преглед на големиот број осврти на оваа тема. На почетокот само ќе споменеме дека, на пример, Блаже Конески има редица трудови во кои се задржува на прашањето за македонскиот јазик во одреден временски период, од кои еден дел ја сочинуваат првата целина со истоимен наслов во книгата „За македонскиот литературен јазик“ во нејзиното второ дополнето издание, инаку книга за првпат отпечатена во 1952 година. Првиот текст, со истоимен наслов, Конески го напишал во мај 1945 г. Лилјана Минова-Ѓуркова има толку многу социолингвистички трудови што Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во 2019 година издаде нејзина книга со наслов „Лингвистички студии за македонскиот јазик II. Социолингвистички теми: јазикот и нормата“. Само во неа има две статии со наслов „Македонскиот јазик денес“, една од 1995, а друга од 2001 г. Искра Пановска-Димкова во трудот „За некои посериозни проблеми со кои се соочу-

ва стандардниот македонски јазик денес“ од 2016 г. претставува четири посериозни појави со кои се соочува стандардниот македонски јазик во денешно време, особено во последниве дваесетина години. Според неа, тие со својата сериозност и отстапување од стандардот претставуваат опасност од подривање на системот на македонскиот стандарден јазик. Станува збор за: 1. нарушувањата на изговорот под влијание на скопскиот сленг, 2. нарушувањата на акцентот, односно неговото поместување на четвртиот или на петиот слог, како и појавата на секундарниот акцент, 3. огромниот наплив на англицизми во речиси сите зборовни групи, 4. калкирањето од англиски јазик во областа на фразеологизмите, колоквијализмите и во синтаксата.

Ние овде ќе се задржиме на неколку современи прашања за македонскиот јазик, на коишто сметам дека досега не им е обрнато соодветно внимание, а тоа се:

1. Прашањето на современото разграничување на стандардниот и литературниот македонски јазик.

2. Прашањето за толерантноста на нормата.

3. Прашањето за доближувањето на нормата до говорителите низ призма на лексиката.

4. Прашањето за некои правописни поместувања во македонскиот јазик.

Сите нив, сметам, ги обединува начинот на којшто македонските говорители ги доживуваат овие прашања. Имено, за сите нив, сметам, од клучно значење е личното искуство на говорителите на македонскиот јазик. Се разбира, да се зборува за современиот македонски јазик во овој контекст без да се имаат предвид неговите говорители би немало никаква смисла, па затоа во продолжение следува краток осврт на степенот на јазичната култура на современите говорители на македонскиот јазик.

Денес, како никогаш претходно, социјалните мрежи овозможуваат увид во степенот на јазичната култура на говорителите на македонскиот јазик, па во таа смисла, се чини, имаме право да бидеме покритични. Имено, порано, главно, се комуницирало усно, во реално време, па луѓето, веројатно, не чувствуваа обврска да посветуваат многу внимание на својот јазичен израз. Имено, нискиот степен на јазична вештина не оставал пишана трага, евентуално оставал лош впечаток кај соговорникот. И кога се комуницирало со пишување, напишаното, по правило, не им било

достапно на увид на многумина – го гледал еден човек, службеник во некоја установа или, можеби, пријател – така што покажаната скромна јазична вештина најчесто останувала незабележана. И покрај тоа, се чини, претходните генерации биле многу пописмени од денешните. Тешко е да се тврди со сигурност кои се причините за таквата состојба, но, веројатно, станува збор за сплет на причини кои се надоврзуваат, почнувајќи од домот, каде родителите не им обрнуваат внимание на своите деца онолку колку што нивните родители им посветувале внимание ним (не разговараат доволно со нив, не им читаат приказни пред заспивање додека се мали итн.), продолжувајќи во основното училиште, каде што децата не одат толку за да научат нешто колку што одат за да добијат добри оценки, каде што наставниците не се доволно мотивирани за вонредно ангажирање во работата со учениците. Состојбата не е подобра ни во средното образование, кога средношколците се веќе доволно возрасни и ги зафаќа малодушноста која што е широкораспространета во општеството, ниту во високото образование, каде е забележливо намален критериумот при оценувањето, главно, поради нискиот критериум на голем број приватни високообразовни институции, но, барем делумно, и поради тоа што државните факултети се принудени да им овозможат проодност на студентите, од финансиски и, односно или, од други причини.

1. Процесот на современо разграничување на стандардниот и литературниот македонски јазик

Во македонскиот јазик, како, веројатно, во ретко кој јазик во светот, термините стандарден јазик и литературен јазик се сфаќаат како термини со исто значење. Тоа, можеби, и не треба да нè чуди со оглед на тоа што низ децениите по кодификацијата на македонскиот јазик носител на стандардниот јазик беше јазикот на убавата литература. Впрочем, Правописот на македонскиот јазик од 1969, односно 1970, како и оној од 1998 г. имаат назив „Правопис на македонскиот литературен јазик“. И актуелниот Правописен речник од 1999 г. е „Правописен речник на македонскиот литературен јазик“ (понатаму ПРМЛЈ). Освен тоа, така се учи и на училиште. На пример, во средношколската граматика „Македонски јазик за средното образование“ од авторите Бојковска, Минова-Ѓуркова, Пандев и Цветковски во два наслова „стандарден“ и „литерату-

рен“ се јавуваат како синоними: „Стандарден (литературен) јазик“ и „Улогата на Блаже Конески во кодификацијата на македонскиот литературен (стандарден) јазик“. Може да се забележи дека во едниот наслов „литературен“ е во заграда, а во другиот „стандарден“ е во заграда. И на други места во учебникот тие се употребуваат синонимно, иако треба да се нагласи дека во делот под наслов „Стандарден (литературен) јазик“ во последниот пасус се објаснува дека: „Терминот литературен јазик во нашава средина се употребува со исто значење и далеку почесто од терминот стандарден јазик. Сепак, треба да се каже дека се случува тој термин премногу да се врзува со јазикот на уметничката литература или со уметничколитературниот стил, а се знае дека во уметничката литература не мора да биде застапен само стандардниот јазик, туку и дијалектни или жаргонски, или пак историски обележени форми, во зависност од темата и од целта на авторот“. Може да се заклучи дека во учебникот се прави разлика меѓу стандардниот и литературниот јазик, но она што се случува во практика како да покажува дека многумина не ја научиле таа лекција. Дека меѓу нив има луѓе што морале да ја научат, но не ја научиле, ни покажува случајот со Калина Малеска, универзитетска професорка по англиска книжевност на Катедрата за англиски јазик на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје (в. Прилог 1: [Став] Зошто страв од колоквијалниот јазик?). Имено, како што пишува таа на порталот Окно.мк, во рамки на проектот „Свезди на светската книжевност“ (грандиозен проект на една од претходните наши влади; заб. моја, С. С.) превела шест дела од англиски на македонски јазик. Едно од тие дела е „Хаклбери Фин“ од Марк Твен, кое, следејќи го оригиналот, го превела на колоквијален јазик, но кое потоа е лекторирано и трансформирано во литературен јазик без нејзино одобрување, дури и без нејзино знаење. Таа со право таквиот потег на Редакцијата на едицијата го оценува како непрофесионален и неетички. Малеска, меѓу другото, го поставува прашањето за односот кон разговорниот јазик во уметничката литература и прашува зошто се јавува тој страв од колоквијалниот јазик. Истакнува дека се согласува дека треба да го негуваме и унапредуваме македонскиот јазик, нешто што и самата го направила при преводот на другите пет дела, напишани и во оригинал на стандарден јазик. Таа завршува со својот став дека и говорниот и колоквијалниот израз се дел од јазичното богатство, и смета дека она што би го осиромашило ја-

зикот е нивната целосна елиминација, а не нивното внесување во книжевноста.

Иако би требало да се очекува дека е зад нас времето кога се инсистирало секој збор во едно уметничко дело да е стандарден, дека тоа кај нас не е така можеме да се увериме од лошото искуство на Малеска. Имено, ако стручна редакција во којашто членуваат истакнати литературни творци, дел од нив и академици, не го дели тоа мислење, што останува за говорителите што се просечно упатени во лингвистиката и во науката за книжевноста. Се чини дека ни претстои сериозна работа за искуствено да го разграничime стандардниот од литературниот јазик. Еден успешен чекор во таа насока би можел да биде посебниот третман на уметничколитературниот функционален стил, и во тој однос би сакал да истакнам дека под стандарден јазик сметам дека треба да се подразбираат административниот, научниот и публицистичкиот стил, кои, како што знаеме, се сметаат за „строго официјални и со директна (непосредна) врска со општеството во кое функционираат“ (Македонски јазик, 1998: 165), односно дека само таму треба да се инсистира на стандард кој не отстапува од нормата. Ако за истакната македонска романсиерка е неприфатлива стандардната форма „чекалница“, затоа што таа за неа е емоционално празна форма, тогаш лекторот не треба да ѝ ја менува употребената дијалектна форма „чекална“. Може само да ѝ укаже на нестандартноста на таа форма.

Не би сакал да бидам погрешно разбран и некој да помисли дека во нашава средина нема лингвист што знае точно да го разграничи стандардниот од литературниот јазик. Тоа, впрочем, го има направено Лилјана Минова-Ѓуркова во трудот „За термините литературен и стандарден и за македонскиот стандарден јазик“, објавен во Литературен збор во 2000 година, а поместен и во нејзините собрани трудови во книгата спомената претходно во текстов. Она што, меѓутоа, не може да не се забележи е дека ние во најголем број веруваме дека литературниот и стандардниот јазик се идентични.

2. За толерантноста/демократичноста на нормата

Со децении македонските Правописи и Правописни речници покажувале висок степен на толеранција. Тоа најлесно може да се забележи на примерот на дублетните, односно двојните форми на многу зборови, од типот на: глаголските двојки врз основа на

извршена или неизвршена палатализација – засекува/засечува, извлекува/извлечува, повлекува/повлечува итн. – вкупно 55 дублети во ПРМЛЈ, глаголски двојки од и-група со двоен раздел (и-раздел и а-раздел): доближив/доближав, задоив/задојав, скроив/скројав итн., именките со завршок -ие наспроти -је (безумие/безумје, сладострастие/сладострастје, слободољубие/слободољубје, слободоумие/слободоумје итн. – вкупно 25 дублети во ПРМЛЈ), оние од машки род на согласки и тие од женски род со наставка -а (аксиом/-а, афиш/-а, бонбон/-а, епидерм/-а, маневар/-а, метод/-а, навик/-а, натлак/-а, плакат/-а, систем/-а, стенограм/-а, тон/-а, кај/-а, фонограм/-а, шрапнел/-а) и многу други. Нивната двојна форма се објаснувала со времето што било потребно една од тие форми да се наметне во практиката. Имено, во времето на стандардизацијата на македонскиот јазик биле употребувани и двете форми и тешко било да се пресече во корист на една од нив. Каков е ставот на македонските лингвисти за овие форми? Еве што вели за нив Живко Цветковски, веројатно, најпатениот нивни проучувач во македонскиот јазик: „Во споредба со некои други стандардни јазици, некому можеби ќе му се причини дека имаме премногу дублети, дека непотребно се оптоваруваме со такви работи, дека недоволно сме се потрудили да ги унифицираме состојбите и сл. Забелешките можат да бидат прифатливи, помалку или повеќе, во однос на двојните ликови кај туѓата или интернационалната лексика, што е секако резултат на познатите проблеми во многу јазици при фонетската, морфолошката и друг вид адаптација на туѓата јазична материја. Такви забелешки тешко можат да се одбранат кога станува збор за двојници кои претставуваат компромис, демократичност, рамноправност, толерантност при нормирањето на нашите јазични состојби. Авторот на овие редови смета дека се тие повеќе богатство отколку хендикеп на нашата стандарднојазична норма, ако се има предвид фактот дека две збороформи со иста граматичка и лексичка содржина често се развиваат во посебни јазични единици, дека можат да се користат во диференцијацијата на функционалните стилови и др., но пред сè тие се објективен израз на дијалектната база на јазикот од која произлегува и на која ѝ должи најмногу.“ (Цветковски, 2000: 21–22.)

Дали навистина денес дублетните форми, како и толерантноста на нормата, претставуваат израз на демократичност и богатство на стандарднојазичната норма? Ако се навратиме на трет-

манот на уметничколитературниот функционален стил од страна на нормата, можеме да согледаме дека одговорот ќе зависи од тоа дали е овој функционален стил дел од строго официјалните функционални стилови и од стиловите со директна (непосредна) врска со општеството во кое функционираат, какви што се административниот, научниот и публицистичкиот. Неопфаќањето на уметничколитературниот функционален стил ќе значи решавање на голем број дублетни форми, меѓу кои се изделуваат архаизми, историзми и турцизми од типот на: азна и азно, ајдук и ајдут(ин), ајдутство и ајдуштво, ајдучица и ајдучка, арамбаша и арамбашија, аци и хаџи, да ги земеме предвид само оние дублети што почнуваат на „а“.

3. Понови чекори во процесот на доближувањето на нормата до говорителите низ призма на лексиката

Колку и да се залагаме за подобрување на стандарнојазичната норма, меѓу другото изразено и преку намалување на дублетните форми, треба да имаме предвид дека дел од нив имаат емотивно значење за многумина говорители на македонскиот јазик. Поради тоа нивното преполовување некој може да го доживее трагично. Една таква дублетна форма е името на големиот христијански празник: Божик, односно Божиќ. Имено, ако некој цел живот славел Божик, а не Божиќ, и обратно, ќе се почувствува онеправдан ако наеднаш нормата му наметне да употребува Божиќ, и обратно. Дури и зборови кои, за многумина, не се ништо друго, освен нестандартни, дијалектни, разговорни варијанти на други зборови, за некогаш може да претставуваат суштински дел на личниот речник и важен дел од јазичното секојдневие на тоа лице (в. Прилог 2: Утакмица). Ако го прочитае текстот „Утакмица“ на Душица Димитровска, коинцидентно исто така објавен на порталот Окно.мк (21.2.2023 <https://okno.mk/node/96276>), којшто е пишуван со голема доза на шарм, веднаш ќе согледаме дека станува збор за одлична познавачка на македонскиот стандарден јазик, па со самото тоа и она што таа го кажува во прилог на нејзиното залагање за прифаќање на именката „утакмица“ како стандардна, не можеме да го отфрлиме како несериозно, односно како нешто што е кажано на шега. Напротив, таа наведува аргументи од различен тип – го образложува конкретното значење на „утакмица“ наспроти апстрактното на „натпревар“; зборува за емоцискиот полнеж на „утакмица“, како

и за неговата јазична податливост – се осврнува на хипокористичното „утакмичка“, како и на аугментативното „утакмичиште“. Својата објективност при гледањето на работите ја потврдува со тоа што му признава поголема значенска длабочина на конкурентското „натпревариште“, а својата посветеност и почит кон македонскиот стандарден јазик ги потврдува и на тој начин што на ниту едно место во својот текст не го употребува туѓиот корен присутен во „утакмица“, па зборува за: натпреварувачки страни, за тимови кои ќе се натпреваруваат, а не за тимови што ќе се такмичат, и на тој начин потврдува дека се залага за статус на стандарден збор само на именките, што, пак, ним им дава статус на класични заемки. Впрочем, пред десетина години, по повод излегувањето на „Правописот на македонскиот јазик“, Редакцијата на Правописот се согласи дека е време да ѝ се признае стандарност на именката „сукња“, која во македонското секојдневие целосно ја исфрли нормативно претпочитаната именка „здолниште“. Но, веројатно, најважно од сè во случајов и не е самата именка „утакмица“, колку сознанието дека некои зборови што нормата ги отфрла како недостојни за македонската стандардна лексика имаат длабока важност за многумина македонски говорители, единствено што, веројатно, не е голем бројот на оние што се доволно елоквентни и што имаат осмислено силна аргументација за да се заложат за подобар статус на тие зборови, како што е тоа Душица Димитровска.

Блаже Конески во својот труд со наслов „Македонскиот речник“ во 70-тите години на дваесеттиот век, за „Речникот на македонскиот јазик“ (1961 – 1966) вели: „Можеме слободно да кажеме, од денешна перспектива, дека појавата на Речникот значеше многу веќе во психичка смисла, бидејќи придонесе за зацврстување на самото чувство на стабилноста на младиот литературен јазик. Се внесуваше ред и прегледност во една област што немаше дотогаш сосем јасни очрти, и од самото тоа произлегуваше релаксација во културноактивната средина“ (Конески 1981: 189). Како што може да се забележи, Конески опишува едно време кога Македонците биле среќни што имаат Речник којшто им кажува кои зборови се стандардни, литературни. Денес, меѓутоа, се чини дека работите стојат поинаку. Денес македонскиот јазик се наоѓа во фаза кога неговите говорители не само што немаат потреба од тоа авторите на речниците да им кажуваат кои зборови се стандардни, литературни туку и се залагаат аргументирано некои зборови што нормата

ги третира како нестандартни да станат такви. Тоа, сметам, може само да нè радува затоа што, меѓу другото, ја покажува јазичната зрелост, да не речам компетентност, на некои говорители на македонскиот јазик, а со самото тоа ја потврдува зрелоста на македонскиот јазик.

4. За некои поместувања на правописните принципи на македонскиот јазик

Македонскиот правопис, како што е познато, се темели на фонолошки принцип. Впрочем, не е случајно што првата реченица од првиот македонски Правопис (1945: 7) гласи: „1. Македонскиот правопис се заснова во прв ред на фонетскиот принцип.“ Заслужува внимание прецизирањето „во прв ред“. Уште Крсте Мисирков, кога зборува за одликите на македонскиот јазик, за карактерот на неговиот правопис вели: „... 2. фонетичнијот праопис... со мали отстапки на етимологијата...“ (1903: 145). Не се спомнуваат отстапки во однос на морфологијата. Правописот од 1969, како и тој од 1998, во однос на отстапките, во делот за едначењето по звучност обрнува внимание на небележењето на едначењето на согласката „в“ пред безвучна согласка и тоа е практично единствената отстапка од историска, т. е. етимолошка природа. Другите четири точки се однесуваат на морфолошки отстапки, односно отстапката има за цел јасност на значењето на зборовите, кои во голем дел се сложени, кај кои се настојува да не се затемни границата меѓу составните делови. Кон овие отстапки се приклучуваат и случаите на небележењето на обезвучувањето на звучните согласки на крајот на зборот, за кое станува збор и во првото издание на Правописот. Имено, во последниве случаи е одразена потребата барем во писмената форма да се разграничат зборовите кои се разликуваат единствено по звучноста на последната согласка која во едниот збор е звучниот, а во другиот – безвучниот парник, од типот на под(от) и пот(та), лед(от) и лет(от), блог(от) и блок(от) итн. Списокот на отстапките се заокружува со сопствени имиња од туѓо потекло, на пример: Вашингтон, Велингтон, Мусоргски, Рентген, Хабсбурговци, Страсбург, и придавките хабсбуршки, страсбуршки и др.

Се добива впечаток дека во македонскиот јазик отстапките од фонолошкиот принцип завршуваат тука, затоа што други не се споменуваат. Односно, други се споменуваат, но на место каде што

не би се очекувале. Имено, во делот под наслов „Транскрипција на туѓите имиња“, поточно во делот за латинскиот јазик, во т. 159 од Правописот од 1998 г. се вели: „И во преземените латински зборови се обележува едначењето по звучност“ (1998: 75), па се даваат примери од типот: апсолутен, апстракција, апсцес, суптропски, но исто така се забележува дека: „Не се обележува едначењето само во некои научни термини: постдипломски, трансгресија, јурисдикција и др.“ (1998: 75). Но дека ни тука не се заокружуваат отстапките може да се види во Правописниот речник од 1970, односно оној од 1999 година. Имено, во двата се среќава именката „гангстер“, во вториот се среќава и именката „бекграунд“, а една целосна нивна ексцерпција сигурно ќе исфрли на површината и други примери. Последните два примера покажуваат дека не станува збор за научни термини, но и да биде научни, немаше да биде најјасно како треба да се напишат затоа што правилата оставаат простор за недоумица. Што опфаќа тоа „некои научни термини“, пред тоа и „некои сопствени имиња од туѓо потекло“? Од една страна се укажува дека се тоа исклучоци, но од друга се остава врата подотворена за влез на други такви исклучоци чиј број може толку да се зголеми што ќе престанат да бидат исклучоци. Во врска со сопствените имиња има уште една недореченост. Имено, не е јасно дали споменатото небележење на едначењето по звучност се однесува само во рамките на основата на зборот или и на границата меѓу основата и суфиксот. Така, дали покрај Абхазија, сентџорџиец (од Сент Џорџ), жителката на Бермуди ќе биде Бермудка или Бермутка. Особено што во сите други форми, иако од други причини, се јавува „д“: Бермудец, Бермудци, бермудски. А и објаснувањето зад ваквото пишување е повторно прозирноста во однос на оригиналот. Во најновото издание на Правописот (2017: 293) небележењето е ограничено во рамките на основата на зборот, па жителката на Бермудските Острови е Бермутка.

Од друга страна, Правописот пропишува презимето Рентген, кај кое е применето небележењето на едначењето по звучност како во сопствено име, кога се употребува како општа именка, да се пишува со мала буква и во неа да се бележи едначењето по звучност: „рендген“. Ако кон неа се додадат зборови од типот на „фудбал“, потоа зборот „ногдаун“ (застапен во Правописниот речник од 1999 г.), се добива впечаток дека фонолошкиот принцип на македонскиот јазик е многу силен. Но дали е баш така? Изгледа не. Извес-

ни поместувања во пишувањето може да се забележат и на друго ниво, па може да се заклучи дека еден од факторите пресудни во тој поглед е начинот на примање на зборот од туѓо потекло. Да се послужиме со зборот „безбол“, односно „бејзбол“, застапен во таа двојна форма во правописните речници од 1970 и 1999 година. Што е тоа што го привлекува вниманието кај овој збор? Тоа што од една страна наспроти оригиналното „baseball“, овде вториот дел веќе се разликува од оној кај „фудбал“, но пак е реализирано бележење на едначење по звучност, дури во неговата поретка варијанта – озвучување. Ако денес треба да напишеме еден збор сличен на „фудбал“ и „безбол“, голема е веројатноста дека не само што нема да содржи како втор дел „-бал“, ами „бол“ туку и малку е веројатно дека во него ќе биде обележано едначењето како во „фудбал“ и „безбол“. Да речеме, денес е присутен спортот „рекетбол“. Сметате ли дека денес би можело да помине „рекедбол“? Ни најсмелите нема да речат „да“. Пред да продолжам, само ќе споменам дека во најновото издание на Правописот зборот „ногдаун“ претрпи правописна корекција и гласи „нокдаун“, но само затоа што тоа го направи авторот на Правописниот речник од 1999 година, Кирил Конески. Воопшто, бројот на зборови од туѓо потекло кои тешко ќе се подведуваат под правилото за бележење на едначењето по звучност постојано се зголемува. Тоа лесно може да се забележи дури и на само една страница на еден современ толковен речник, како што е оној на Зозе Мургоски. Имено, само на 122. страница во врска со зборовите со прва компонента „веб“, се среќаваат зборовите: вебкам, вебкаст, вебсајт, покрај вебзин, веблог, вебмастер.

Ако, меѓутоа, кај зборовите од туѓо потекло можеме да најдеме објаснување за небележење на едначењето по звучност под влијание на начинот на пишување на оригиналниот збор, како да ги објасниме случаите кога имаме потреба да не го обележиме едначењето кај зборови од домашно потекло, и тоа на граница меѓу основа и суфикс? Имено, да потсетам дека досега исклучоците од бележењето, главно, се однесуваа на границата меѓу составните делови на сложен збор, како кај „другпат“, „петгодишен“, „десетдневен“, а единствен случај на кој може да се надоврзе „себство“ е „бегство“. Сепак, ние такво нешто порано не сме чувствувале како потреба, кај „сопствен“, на пример. Ние денес сме свикнати на „фудбал“, но ако денес решававме, тешко дека ќе се согласевме со таквото пишување. Имено, денес „фуд“, главно, го врзуваме со

‘храна’, како во „фастфуд“, а не со ‘нога’. Но порано, кога англискиот не бил наше секојдневие, не ни пречело ‘ногата’ во македонскиот да ја напишеме „фуд“, секако, под влијание на правилото за бележење на едначењето по звучност. Дали можеби споменатото поместување не е последица на тоа што повеќе од порано познаваме други јазици, знаеме повеќе за други делови на светот итн. Тогаш се поставува и прашањето дали фонолошкиот принцип нема и понатаму да отстапува пред морфолошкиот? На ова прашање можеби не е лесно да се одговори во моментов, но тоа никако не е неважно.

Прилози

Прилог 1: Зошто страв од колоквијалниот јазик? (За преводот на Хаклбери Фин)

Калина Малеска-Гегај

Во рамки на проектот „Свезди на светската книжевност“ преведов шест дела од англиски на македонски јазик. Прочитав уште толку. Сите дела што ги преведов, прочитав и разгледав, без исклучок, се ремек-дела на светската книжевност, со што се нуди извонредно богатство од литература за македонските читатели.

Но овој текст го пишувам за да го свртам вниманието на едно негативно искуство што отвора многу дилеми не само за мојот превод на Хаклбери Фин од Марк Твен, туку на односот кон книжевноста воопшто. Имено, објавениот превод на кој стои моето име (Калина Малеска-Гегај) е превод што јас го извршив на колоквијален јазик, но кој потоа е лекториран и трансформиран во литературен јазик без мое одобрување, дури и без мое знаење, што сакам овде јавно да го истакнам. Овој потег, преведувачот да не се консултира за внесените измени направени буквално на сите страници, од првата до последната страница на книгата, е во најмала рака непрофесионален и неетички потег.

Бидејќи процесот на преведување и прегледување на текстот одеше низ повеќе инстанции: преведувач-агенција за преведување-лектор-издавачка кука-стручна редакција (немам увид кој е точно редоследот), не знам и нема да правам претпоставки чија била одлуката преводот да се објави без преведувачот да се консултира за измените. Само ќе повторам дека ова е недозволива и непрофесионална практика и се надевам дека овој текст ќе послу-

жи како поттик таа никогаш веќе да не се повтори. Постоене на еден основен професионален и етички стандард е најмалку што си должиме на себеси во сите сфери на живеењето.

Не толку страшен во оваа ситуација, но сепак важен како основа за понатамошни дискусии на кои сакам да повикам со овој текст, е и односот кон колоквијалниот, односно неформалниот, разговорен јазик на кој го преведов романот на Твен, а кој е целосно трансформиран во објавеното дело. Имено, агенцијата за преведување неколку пати ми го врати преводот со забелешка дека треба да биде литературен и дека тоа е ставот на стручната редакција, не прецизирајќи кој член од редакцијата инсистирал на ваквиот став.

Хаклбери Фин е првпат објавен во 1884 година, прв голем роман во американската книжевност објавен на вернакуларен јазик, односно на дијалект, говорен јазик, онаков каков што се зборува долж реката Мисисипи, а НЕ на литературен јазик. Ова е и причината поради која се јавиле безброј контроверзии и спротивставени гледишта, а токму по оваа своја карактеристика – употребата на говорен јазик – романот сè уште се препознава и се дискутира и денес. Раскажан е во прво лице еднина, а наратор е самиот Хак Фин. Хак е четиринаесетгодишно момче кое израснало на улица. Следствено, Хак е необразовано момче, а на почетокот од романот почнува да оди во училиште, каде што само неколку месеци учи да чита и пишува, по што почнуваат авантурите врз кои се сосредоточува романот. Токму затоа, романот што го раскажува Хак е напишан со колоквијален, разговорен стил, со едноставен секојдневен јазик соодветен за четиринаесетгодишно необразовано момче. Ова им го објаснував на претставниците на агенцијата за превод трите пати кога ми го враќаа текстот и барав од нив објаснувањето да биде пренесено до стручната редакција. Најпосле додадов и фуснота во која ги нагласив овие работи што ги пишувам погоре во пасусов, по што преводот не ми го вратија, па оттаму заклучив дека моето објаснување е земено предвид и прифатено.

Но изненадувањето ме чекаше кога пред неколку дена ја видов испечатената книга и открив дека овој говорен, колоквијален, нелитературен јазик на необразованото четиринаесетгодишно момче се претворил во македонски литературен јазик во согласност со сите правила на пишаниот македонски литературен јазик. На овој начин, романот звучи крајно несоодветно и смешно, затоа што Хак едноставно не говори литературно, со што е направено ка-

тастрофално осакатување на јазикот што Марк Твен го употребил со свесна намера и со јасна цел во својот роман.

Зошто тој страв од колоквијалниот јазик? Се согласувам дека треба да го негуваме и унапредуваме македонскиот јазик. Другите пет дела ги преведов сосема во согласност со македонскиот литературен јазик, правејќи притоа истражувања на дела на значајни македонски писатели од втората половина на дваесеттиот век и со употреба на издадените македонско-македонски речници. Но Хаклбери Фин не е роман напишан оригинално на литературен јазик, а сепак и тој, и Бојата на пурпурот на Алис Вокер, и Ловец во ’ржта на Селиндер – што се само неколку примери на книги напишани на неправилен, говорен јазик, специфичен за културните околности во кои живеат протагонистите – остануваат ремек-дела напишани на англиски јазик, што на никаков начин не го уназедуваат или поткопуваат англискиот јазик. Напротив. Тогаш како нивните преводи на соодветно колоквијален јазик би можеле да му наштетат на македонскиот јазик? И говорниот и колоквијалниот израз се дел од јазичното богатство, па она што би го осиромашило јазикот е нивната целосна елиминација, а не нивното внесување во книжевноста.

Овој текст има намера да нагласи и да предупреди дека практиката да не се консултира преведувачот за внесените промени не смее да се повтори; како и намера да повика да се отвори поширока дискусија во која ќе се вклучат и застапниците на ставот дека книжевните дела не мора секогаш да бидат напишани или преведени на стандарден литературен јазик, особено (кога станува збор за преводот) ако оригиналот не бил таков, и дека тоа на никаков начин не му штети на јазикот.

1.12.2014 <https://okno.mk/node/42715>

Прилог 2: Утакмица

Душица Димитровска

Веднаш да кажам дека правописните декрети на јазичарите секогаш послушно ги прифаќам, колку и да ми се чинат егзотични. Пишувам „премрежиња“ наместо „премрежја“ „училиштен“ со „т“ и редовно го ставам членот среде збор во „дванаесеттемина“. Никогаш не се расправам со лектори и може да се каже дека во однос на јазикот сум вистинска пуританска фундаменталистка од најнизок воен ранг, послушна и фанатична. Единствен исклучок

е зборот „утакмица“ на местото на стандардното „натпревар“, за чија употреба во јавниот говор отворено се залагам. По повод Де-нот на мајчиниот јазик, подготвив и аргументација.

Аргумент во прилог на конкретното (наспроти апстрактно-то): „Натпревар“ означува какво било споредување на сили или вештини чија цел е да се докаже супериорноста на едната од натпреварувачките страни. Може да биде натпревар во пеење, натпревар во извиднички вештини, натпревар во готвење. Може да учествуваат двајца или илјадници и траењето е по договор. „Утакмица“, од друга страна, означува временски точно определен период во кој, според правилата на некоја игра (најчесто со топка и најчесто фудбал) со прецизни критериуми за мерење на успехот, се одвива спротивставување на силите на две екипи со точно определен број учесници. Значи, „натпревар“ е некаков општ поим, „утакмица“ е конкретен настан. За екипни спортови, „натпревар“ е несоодветно како „исхрана“ за моцарт-топче.

Аргумент на емоционална засегнатост: додека „натпревар“ возбуждува колку партиски состанок, околу „утакмица“ се развила цела јазична структура за пренесување на нијансите на емоционалната поврзаност на говорителот со означениот настан на кој упатува именката и дури носи јасна социјална конотација. На пример, „вечер имаш утакмица“ зборува, прво, за приврзаноста на субјектот (кој на никаков начин, освен со длабок емотивен влог, не учествува во настанот), кон некој од тимовите кои ќе се натпреваруваат, но исто така потенцира дека соговорникот ја познава и ја вреднува таа приврзаност и дека таа е, така да се каже, официјална. „Вечер имаш натпревар“ не означува буквално ништо. Дури и некој навистина да има натпревар, тоа не би го кажал така.

Аргумент од јазична податност: за разлика од „натпревар“, кој е незграпен и неподатен за каква било релевантна граматичка обработка, зборот „утакмица“ одлично се витка според македонските зборообразувачки норми и на тој начин успева да пренесе богат значенски материјал. Тоа особено добро функционира со деминутивната и аугментативната форма. Така, да искористиме повторно верзија на горниот пример, во „вечер имам утакмичка“, покрај веќе спомнатата емотивната компонента, деминутивот предава информација во однос на очекувањата – „утакмичка“ значи дека од утакмицата се очекува исклучително задоволство и дека говорителот се надева на поволен исход и оттаму на видлив

раст на хормоните на среќа. „Утакмичиште“, пак, се користи пост фестум и означува значајна емоционална исцрпеност комбинирана со видлива сатисфакција. „Натпреварче“, од друга страна, е дури срамотно да се изговори, иако мора да се признае дека „натпревариште“ успева да дофати определена длабочина која отсуствува во предложената алтернатива.

На тие што вечер, утре или во четврток имаат утакмичка, им посакувам „натпревариште“. На сите други, честит Ден на мајчиниот јазик.

21.2.2023 <https://okno.mk/node/96276>

Користена литература

- Бојковска, Стојка и др. 1997: „Македонски јазик за средното образование“, ИП Просветно дело, Скопје.
- Видоески, Божидар и др. 1969: Правопис на македонскиот литературен јазик, ИП Просветно дело, Скопје.
- Видоески, Божидар и др. 1998: Правопис на македонскиот литературен јазик, ИП Просветно дело, Скопје.
- Комисија за јазик и правопис 1945: Македонски правопис, Државно издавачко претпријатие, Скопје
- Конески, Блаже 1954: Граматика на македонскиот литературен јазик. Дел 2. За формите и нивната употреба, ИП Просветно дело, Скопје.
- Конески, Блаже 1981: За македонскиот литературен јазик (второ дополнето издание), Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје.
- Конески, Кирил 1999: Правописен речник на македонскиот литературен јазик, Просветно дело, Скопје.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана (ред.) 1998: Македонски јазик. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана 2019: Лингвистички студии за македонскиот јазик II. Социolingвистички теми: јазикот и нормата. УКИМ, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Мисирков, К. П. 1903: За македонските работи. Печатница на „Либралниј клуб“, Софија.
- Пановска-Димкова, Искра 2019: За некои посериозни проблеми со кои се соочува стандардниот македонски јазик денес, во

- Зборник од Отворени денови на ИМЈ „Крсте Мисирков“ (2 – 3 ноември 2016 г.), ИМЈ, Скопје, 154–162.
- Цветковски, Живко 2000: Дублетите во современиот македонски јазик, Литературен збор, год. 47, бр. 4, Скопје, 13–22.
- Цветковски, Живко 2001: Дублетите во глаголскиот систем на современиот македонски стандарден јазик. Предавања на XXXIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 5-25 август 2000, Скопје, стр. 85–90.
- Цветковски, Живко и др. 2017: Правопис на македонскиот јазик (второ издание), ИМЈ „Крсте Мисирков“, Култура, Скопје.

проф. д-р Јасминка Ристовска-Пиличкова
Институт за фолклор „Марко Цепенков“ при УКИМ

ФУНКЦИОНАЛНИТЕ И ЕСТЕТСКИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА МАКЕДОНСКИТЕ НОСИИ

Апстракт: Во оформувањето на македонските народни носии особено значајна улога имало функционаланото и естетско оформување на носиите, како кодификатор на половата, возрастната и социјалната категорија на личноста, во рамките на определена етнографска целина или област. Овие диференцијации може да ги проследиме кај сите типови македонски носии, бидејќи секоја пределска целина има своја еднотипна носија. Од комплексната структура на облековни елементи и знаци, во категоријата *констативни носии*, според основната функција и значење, македонските носии може да се поделат во четири основни групи во кои се манифестирани знаците на: **моминство/ергенство; невестинство/младоженство; старост и жалост**. Следењето на константните функции на македонските носии за определена намена, пригода, настан или душевна состојба (радост, жалост) покажува дека тие се издиференцирани во неколку категории и тоа на: **секојдневна носија, празнична носија и обредна носија**. Оваа поделба во општ план е карактеристична за сите типови на македонски носии и тоа согласно со половите, возрастните, социјалните и регионалните (етнички) обележја на нејзините носители. Во категоријата на обредна носија, како посебна целина се издвојува **обредно-празнична носија** во која спаѓа **младоженска и невестинска - венчална носија** во која на најмаркантен начин се манифестирани естетските, функционалните, социјалните и обредните компоненти на македонските носии. Оваа носија, покрај својата естетска и декоративна функција има и нагласен обреден карактер, носител на низа обредни функции со апотропејско значење и како таква претставува еден од најмаркантните изрази на традиционалната култура во која се манифестирани културолошките и естетските вредности и верувања на македонскиот народ.

Клучни зборови: носии, функционални и естетски особености, традиционална култура.

Фолклорното творештво, во кое како еден од најзначајните негови обејжја се токму носиите, претставува своевиден субли-мат на културните и историските процеси, кои се одвивале во одредена човекова заедница населена на определен простор. Поради тоа, во неговите континуирани традиционални форми на постоење се содржани базичните обележја на еден народ. Ако се земе предвид дека фолклорот е една мошне константна форма на културата, која, поради својата конзервативност, е во помала мера подложна на влијанија и промени (особено во споредба со градската култу-

ра), тогаш се покажува дека токму проучувањето на фолклорното творештво го добива карактерот на една од основните форми на утврдување на генезата, т.е. потеклото на еден народ, неговата историја, неговите главни идентитетски белези и релациите, кои, тој во текот на своето формирање и постоење, ги воспоставувал во однос на другите народи и култури. Во тој контекст, клучниот елемент и фокусот на ова истражување ќе бидат ставени на функционалните и на естетските особености на македонските носии, како носители на културната меморија на македонскиот народ и неговите високоестетски и духовни вредности, преточени токму во носијата, везовите и обредните, ритуални и апотропејски елементи заложени во нив. Тие, иако спаѓаат во доменот на материјалната култура, по својата суштина се преносители и содржател на неговите духовни ценности и културно-естетски нормативи, но исто така и едно од обележјата на половата, возрастната, етничката, регионалната, социјалната и културно-религиска припадност, во рамките на даден етнографски ареал или заедница.

Македонското текстилно народно творештво, според својата форма и изразните компоненти, е мошне богато и разновидно. Во оформувањето на македонските народни носии и другите видови на традиционалните текстилни предмети, особено значајна улога имало естетското оформување на носиите, како кодификатор на половата, возрастната и социјалната категорија на личноста. Овие диференцијации може да ги проследиме кај сите типови македонски носии, бидејќи секоја пределска целина има своја еднотипна носија, пројавена најчесто во низа варијации и специфичности карактеристични за тој тип носија. Во нив се содржани низа показатели коишто ги означуваат сите етапи од животот на еден член од заедницата – раѓање, детство, период на младост (моминство и ергенство), период на зрело доба - старост и смрт. Овие показатели, коишто ја сигнализирале или определувале општествената позиција на поединците пред членовите на нивната заедница се манифестирале преку појава на одделни делови на облеката, орнаментика, начин на украсување, носење, чешлање, забрадување итн., специфични за таа категорија, кои се во функција на изразување на нивниот статус.

Поделба на носијата според нејзината намена и функцијата

Според основната намена и функции македонските носии може да се поделат на *констативни* и *варијабилни*. Во првата категорија, условени според климатските и географските карактеристики, спаѓа *йланинската носија*, *йолската* и *лејната*, односно *зимска носија*. (Здравев 2005 : 203-204) Од комплексната структура на облековни елементи и знаци, кои ја дефинирале и определувале општествената позиција на поединецот во рамките на определената заедница или група, во категоријата *констативни носии*, македонските носии може да се поделат во неколку групи, категоризирани според половата и возрастната категорија на поединецот. Најзначајни се четирите основни групи карактеристични во општ план за сите типови на македонски носии, и тоа: **знаци на моминство/ергенство; знаци на невестинство/младоженство; знаци на старост и знаци на жалост**. Во сите овие типови носии се содржани низа показатели коишто ги означуваат сите етапи од животот на еден член од заедницата - раѓање и детство, период на младост (моминство и ергенство), период на зрело доба - старост и смрт. Овие показатели, коишто ја сигнализирале или определувале општествената позиција на поединците, пред членовите на нивната заедница се манифестирале преку појава на одделни специфични (за таа категорија) делови на облеката, орнаментика, начин на украсување, носење, чешлање, забрадување итн. и по својата намена и функција биле јасно детерминирани, со нагласена семиолошка функција. Покрај константните функции, тука се и варијабилните функции на носијата, како што е практичната, естетската и делумно назначената **еротска функција**.

Поделба на носијата според полот и возраста: категории и диференцијации

Во македонското традиционално општество постоеле низа на нормативни вредности, определени за секоја возрастна категорија, а диференцијацијата на облеката според полот започнувала од најмала возраст. Разликите меѓу машката, женска и детска облека е изразена преку формата, кројот, видот и начиниот на украсување и носење. Сепак и покрај разликите во облекувањето, детската но-

сија до 3-годишна возраст во основа е унифицирана. Кај новороденчето облекувањето се состоело од неколку пелени за повивање, додека подоцна со носење на бело и тоа: белоплатнено *кошулче*, *бели чорапчиња* (исплетени во еден ден - *да биде детето вековно*) (Здравев, 2005 : 205) и допојасна облека *минтанче*, како и волнена ткаена – дипла, со која тоа допојасно се повивало. Облеката само имплекативно ги содржи елементите кои се карактеристични за подоцнежните полови и возрасни категории. Диференцијацијата во облекувањето меѓу момчињата и девојките започнувала некаде на 3-годишна возраст, а позначајни разлики се манифестираат во периодот од 7-годишна возраст до пубертетот, период од кога започнува процесот на јасна диференцијација помеѓу женската и машката носија. Периодот на младоста, односно ергенството и моминството, е период кој за обата пола значи навлегување во материјалната и духовната дејност на поединецот во заедницата. Во таа насока, за женскиот пол е карактеристична интензивна активност во заучувањето и подготовката на **рубата (рувото)**, а за машкиот пол активностите во доменот на машката работа. (Здравев 2005 : 205)

Знаци на моминство

Почетокот на пубертетот, претставува период на премин од детство и влегување во редот на возрасните. Овој период од развојот на девојчињата бил означен со низа обредни и знакови елементи во кои значајно место заземаат формите и начините на облекување. Во системот на облековни знаци, особено значајна улога имала женската кошула и нејзината орнаментика чија орнаментика била условена од возрасната и од социјалната категорија на девојките од девојчиња, до девојки - моми за мажење и свршеници. Како пример ќе ја наведеме женската кошула *ѝровезичарка* од регионот на Скопска Црна Гора, која била првата кошула која девојчињата се заучувале да ја везат и првата од низата други кошули, кои тие во периодот на нивното моминство ги носеле. Карактеристично за оваа кошула е вертикалниот вез *ѝровезица*, поставен по должина на задниот стан и била исклучителна ознака за помладите девојки. Се сметало дека штом момата ќе облече ваква кошула *ѝаа ќе се замоли*, додека пак носењето на оваа кошула од страна на омажена жена се сметало за срамотно. (Крстева 2009 : 27) Како

девојките навлегувале во позрел период, така се менувала и орнаментиката на кошулата, и тоа со постепено додавање на други вертикални везови - *џруџови* и *киџке*. Во зависност од бројот на *џруџовиџе* и *киџкиџе*, како и од другите декоративни елементи, се заносувале различни типови на момински кошули: *порубајка*, *џрекоребрњајка*, *џо еден џруџ*, *мешано* (*гусџо* и *реџко мешано*) итн. Секоја од овие кошули девојките за прв пат ги заносувале на Велигден, по еден утврден ред во зависност од нивната возраст. (Петровић 1907 : 392) Сличен пример може да проследиме и во формите на заносување на моминските кошули во регионот на Долни Полог, каде првите кошули *реџкалче*, везени ретко само со неколку *џруџови* на станот, девојчињата ги заносувале на возраст од 10 до 11 години. Подоцна, на околу 15-годишна возраст девојките носеле *леџошниче*, *шириџилио* или *џеловница*, а со навлегување во периодот за мажење кошулите: *џолнежлија*, *срменка* и *црногорка*. Овие кошули избобилуваат со богат вез со црни нитки и бела срма во кои доминираат геометриските мотиви поврзани со плодноста. Во овој контекст ќе посочиме уште еден пример кој се однесува на женската мијачка носија од Азот, каде везот на моминските ракави *џушнавици* се изработувале од црвена волна, исто како и везот на кошулите наменети за омажените. Разликата меѓу овие типови на кошули е техниката на *кинаџ вез* (*кинаџиџа*), карактеристична за везот на женската мијачка носија. Па така, везот на ракавите на моминските кошули од Азот се изработувал без тие да се кинат, без процепи - *Да се знае дека џоа е девојче* (Здравев 1988 : 303), а за омажените во техниката на *кинаџ вез*, со што се правело јасна дистинкција во однос на нивната социјална положба, алудирајќи притоа на нивната девственост т.е. дефлорација (*кинаџ вез*). Во четирите села од полошката група под планината Сува Гора: Чelopeк, Милетино, Блаце и Радиовце, штом девојката ќе ја навезе првата кошула за чеиз т.н. *џрва чоалница*, се велело дека *се месџи за мажење*. Оваа кошула таа за прв пат ја облекува вечерта пред свадба, во знак за разделба со моминството.

З'банче с'с браздиче, момински, заден вид Скопска Црна Гора, Музеј на град Скопје

З'бан искииен, за повозрасни моми, заден вид, Скопска Црна Гора, Музеј на град Скопје

Покрај промената на кошулите, таа трансформација може да се проследи и во горната облека. Така, во Скопска Црна Гора, како еден од знаците на моминство била горната безракавна облека *з'бан*, изработена од бела клашна и целосно украсена со црни сви-лени реси. Во зависност од распоредот на црните реси во задниот дел се диференцирал статусот на девојките. Помладите девојки, кои само што навлегле во пубертет носеле *з'банче со браздинче* познато и како *с'спутинче* или *с'сдолче*. (Крстева 2009 : 24) *З'банчето* во задниот дел било искитено со низи црни реси, освен по средишната должина, која била оставена празна, со што се форми-рала тесна бела лента т.н. *браздиче* или *путинче*. Девојките од 15 до 16 година, кои го достигнале периодот на половото созревање и почнуваат да се интересираат за спротивниот пол, носеле друг вид *з'баче*, а пак девојки подготвени за мажење (*мома за мажење*) на-место *з'баче* започнувале да носат - *з'бун* (*з'бан*), кој за разлика од претходниот кој имал празна лента низ целиот грбен дел, овој бил целосно искитен со реси, освен во еден мал правоаголен дел под вратот. (Крства 2009 : 24-25) На тој начин отворениот пат - *бразда*, која ја среќаваме во *зобанчето* за помлади девојки, кај *з'буно*т (наменет за повозрасните девојки) се модифицира и затвора, со што на симболичен начин се означува крајот на една етапа од жи-вотот. Промената на социјалниот статус од мома во мажена жена,

се искажувал и преку промената на горната облека, што претставува едно од најзначајните обележја во системот на облековни знаци. Омажените жени од овој крај како знак на достоинство и обележје на нивната семејна положба носеле исклучиво *з'бан* украсен со тесни рудиментирана ракави.

Статусот на свршеница, ја изразува ламинатната преодна категорија од мома кон невеста, па оттука во неа се содржани низа обележја кои го манифестираше тој статус. Покривање на главата, бил еден од најзначајните елементи кој најјасно ги диференцира различните возрастни категории на жената и нејзиниот статус во заедницата. Така, мијачките девојки - свршеници носеле посебен тип на *дарина* (марама за на глава), која по правило не ја переле за сето време додека таа е свршена. Оттука, како одраз на свадбените преживувања на момата во досвадебниот период (Маслова 1984 : 32) кај населението од овој крај останала поговорката дека *свршеницата ја зацрнува дарината*. (Кличкова & Георгиева 1965 : 102)

Свадба од периодот на Првата светска војна, Битолско-прилепско Поле

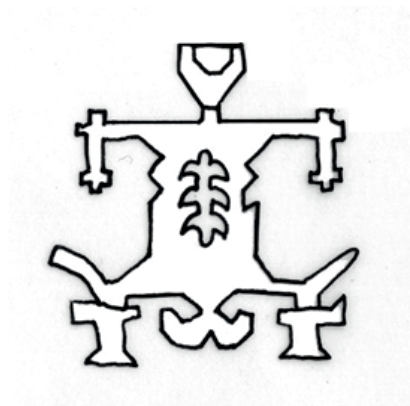
Знаци на невестинство - младоженство

Носијата во перидот на *зрелото доба* претставува презентација на зрелоста и на продуктивноста, и целосно навлегување на поединецот во сите сфери на социјалниот

живот. Во тој контекст од посебно значење се издвојува венчалната носија каде таа се јавува и како *йразнична*, но и како *обредно-свадебна* т.е. *обредно-йразнична*. Во оваа носија, која го означува стапувањето на младите во брачна заедница се содржани комплексни естетски форми и украсни елементи кои покрај својата декоративно-естетска функција, содржат и низа на обредно-магиски елементи и знаци, поврзани со идејата за плодност, многудетност и благосостојба на младоженците. Таа воедно е најбогата, најнакитена и со најразгранета структура носија, одраз на животната сила и убавина на човекот. Одредени обредни знаци кои се специфични за оваа категорија на носии се рефлектираат и во некои други семејни или календарски обреди, кои најчесто се задржуваат статични сè до раѓањето на првото дете. Во тој период атрибутите на невестинството, како што се: *коцелото*, *сокајото*, *гајтаното* и др. постепено се напуштаат, при што се менува и статусот на невеста во статус на омажена жена. Невестинската носија, особено невестинската кошула има и значајна улога и во погребните обреди, која се чува за умирачка, па од тој аспект таа има и **обредно-траорен** карактер. (Ристовска- Пиличкова 2016 : 79) Невестинските венчални кошули имале особено истакната естетска, но и обредно магиска функција, со богат и комплексен вез. Како пример ќе ја посочиме *венчалната кошула* од Милетино (Горни Полог), чиј ракавен вез (во горниот дел кај рамото) е составен од четири (2 x 2) крстовидно поставени фигури на мотивот на родилка.¹ Ликот на женската фигура е стилизиран, со условно означена глава, детално оформени раце (со пет прсти) лачноосвиени кај половината и условно назначени нозе, поставени во родилна поза. Во групата на кошули наменети за омажени жени спаѓа и кошулата *цареи глаи*, која се *смејшала за најубава*, орнаментирана на пределот на ракавите со антропоморфни мотиви во родилна поза (од типот „родилка“). Врската на овој мотив со плодноста и раѓањето, освен на иконографско ниво е манифестирана и во обредната практика на женското население од овој крај, поврзана со нејзината изработка и нормативите и веру-

¹ Вез од *венчална кошула*, с. Милетно, Горни Полог (села под планината Јабланица), АИФ 649, текстил.

вањата за нејзиното носење. Имено, се сметало дека оваа кошула, исто како и венчалната, требало да ја носат исклучиво мажени жени. Па оттука, таа по правило се везела во куќата на мажот (*во мажо куќа*), а доколку девојката сепак скришум ја изработела пред таа да стане невеста (*зашиџо ќе ѝ се смејат другаркиџе*), таа сепак смеела да ја облече дури по стапнувањето во новиот дом. Поради табуирањето на оваа кошула, информаторките од селото не сакале да дадат подетални информации, освен дека, претставува традиција од постари времиња која треба да се почитува (*џака џреба*),² како и тоа дека станува збор за стар тип на везен урнек, именуван така *зошиџо е ушџе во царско време џраен*.³ Ваквите форми на табуирање на предметите кои имаат празничен карактер, упатуваат на нивната обредна функција како симболи поврзани со женската полова сфера. Носењето на венчалната кошула со *венчани рукае* и ракавите со вез *кончиња*, освен за свадбата било забрането и табуизирано, бидејќи се верувало дека момата која ќе ги носи пред свадбата ќе остане вдовица. Наведените кошули, како и останатите од овој тип венчални и празнични кошули, спаѓаат во групата *големи кошули*, наменети за *сведен* (празник, свадба, собор, на гости и сл.).⁴ (Ристовска-Пиличкова, 2024: 97-98)

Слика на родилка од женска кошула *цареи глаи*, села под планината Сува Гора (Горни Полог)

Еден од битните показатели за статусот на невеста и омажена жена се и горните облеку, кои започнуваат да се носат од денот на свадбата, па сè до т.н. *средно живоџо доба*, кога започнува процесот на опаѓање на животната актив-

² Информаторки: Стојанка Богоевска род. 1910 г. од с. Блаце; Јованка Костовска род. 1904 год. од с. Блаце; Петра Мишовска 1920 род. во с. Челопек, мажена во с. Блаце; Љуба Мицкојца-Димковска род. 1868 год. и Ѓурѓа Димковска род. 1938 год., и двете од с. Блаце. Теренски материјал собран на 5-6.4.1958 год., од М. Антонова, с. Блаце, Горни Полог. АИФ папка бр. 49, рег. бр. 404.

³ Според информаторката Босилка Петровска, род. 1878 г., кошулата е така именувана *зошиџо е во царско време џраена*. Теренски материјал собран на 24-26.10.1953, од М. Антонова, с. Челопек, Горни Полог. АИФ, папка бр. 49, рег. бр. 76.

⁴ Исто. АИФ, папка бр. 49, рег. бр. 76.

Невеста од Струшко, во горна крзнена облека, почеток на 20 век

ност на жената. Карактеристично за невестинските горни облеку е нивниот колорит и богатата декорација, во кои доминира белата и црвената - алена боја, па затоа најчесто ги среќаваме како: *бело сајче*, *бело џубе*, *ален клашеник*, *алено џубе* итн. При детерминирањето на функцијата и обредниот карактер на овој елемент од женската облека особено значајна улога има колоритот. Во таа насока ќе го посочиме примерот на носење на два вида на *џубиња*: *бело* и *алено* евидентиран во Струшкиот Регион. Едното го носеле постарите жени, а другото *алено* или *црвено џубе* го носеле не-

вестите на денот на свадбата како и на празнични денови и селски настани (*на сведен*) во текот на следните неколку години по свадбата.⁵ Покрај наведените горни облеку, изработени од бело платно или клашна, во некои региони во Македонија обичај било на денот на венчавањето невестата да биде наметната со крзнена облека како симбол на плодноста и благосостојбата. Така, кај мијачкото население сè до првите децении на 20 век, невестата задолжително носела горна облека *кожувче*, изработена од овчо крзно. Во одредени региони (Струшко, Кумановско) женското население носело *џубе* кое од внатрешната страна било поставено со јагнешко крзно (*црна потстаа*) или со некој друг вид на потплата, или украсено со крзно од лисица на предницата (Преспа).

Во составот на невестинската носија спаѓа и посвадбената носија, вклучително и кошулата која невестата ја носела кога одела на селската чема - *на вода*, првиот ден по свадбата (понеделник). По тој повод, таа наместо *големата* ја облекува *момалата* кошула, позната и како: *малата црнеја*, *водарска кошула*, *воденичарска*

⁵ Информатор: Ана Поповска родена 1884, во с. Вранешница, мажена во с. Ложани, Струшко. АИФ, рег. бр. 440, папка 10/I, материјал собран на терен на 19.2.1959 год. од М. Антонова.

в`чкаиѝа иѝрага, гусиѝо или *рейѝко мешано* и сл. На тој ден невестата, одејќи за на вода се појавува без венец и со откриено лице. По свадбата, одредени елементи од венчалната носија невестата ги носи 40 дена по свадбата, како што примерот со носењето на *коцелѝи* во Мариовско или најдоцна до раѓањето на првото дете, додека пак некои други елементи влегуваат во составот на женската празнична носија. (Ристовска-Пиличкова 2016 : 81)

Период на средното животно доба, знаци на старост

Во периодот на средното животно доба кај обата пола започнува редукција на структурата на облеката и на орнаментиката, согласно со опаѓањето на физичката сила, продуктивноста и фертилноста кај жените. Согласно со биолошките промени, носијата наменета за повозрасните членови на заедницата во основа претставува поедноставна варијанта на основните облековни елементи карактеристични за определениот тип регионална носија. За разлика од венчалната носија која изобилува со цел систем на обредни елементи и знаци специфично за овој тип носија е редукцијата на везбените елементи и нејзина поголема монохромност во колоритот - доминација на позагасити тонови, односно појава на бела или на црна боја при изработката на определени везови, како елементи *наменети за постари лица*. Во разни општествени средини постојат повеќе показатели во таа насока. Така на пример во некои региони во Македонија е регистрирана појавата *мубеѝо* наменето за постари жени вообичено да се изработува од бела *клашина*, со оптока од бели гајтани и бел вез. Освен белата боја, како знак за поодминатата возраст во колоритот на носијата често се јавува и темната - црна боја. Оваа појава ја бележиме во повеќе региони (Малешевија, Бабуна и Азот, Гевгелиско, Гоцделчевско, Ениѝе-Вардарско, Леринско Поле, Костурско - *аниѝеричка*) каде постарото женско население наместо *аниѝерии* изработени од црвена *алаѝа* или од друг сличен материјал носеле *црни алаѝи*, прошарани со разнобојни пруги во сина, зелена и бела боја.

Како еден од знаците коишто ги диференцирал помладите жени од постарите бил и везот на *иѝарѝиѝиѝе* – вез на градниот дел од кошулата, на носијата од Голо Брдо, при што младите жени носеле кошула со *иѝарѝиѝа алосана*, или парта *иѝреждарска*, додека пак постарите жени - парта *звонарка* или *иѝарѝиѝа иѝиѝома*. (Здравев

2005 : 217) Оваа диференцијација може да се проследи и во орнаментиката на везовите од Мариовскиот и од Битолско-прилепскиот Регион, во чијашто орнаментика доминираат ситни жолтеникави елементи, именувани *јајце* или *зрна*. Согласно со возрастната категорија и со живототворна сила, најбогати со овие везбени елементи биле невестинската *црнеџа кошула*, како и другите обредно-празнични кошули, додека кај кошулите наменети за повозрасните жени овие мотиви биле поредуцирани. (Ристовска-Пиличкова 2020 : 41-43) Слични промени може да се проследат и во колоритот, до поцрвени алови кон позагасити тонови на црвената боја. Всушност, секоја жена што почнала да носи везена кошула (со *џиџома*) темноцрвена боја или почнала да се забрадува со шамија се сметала дека е влезена во „старо доба.“ (Здравев 2005 : 217)

Знаци на жалост и траор

Во традиционалните култури на македонскиот народ облеката имала важна функција во обредите и обичаите поврзани со смртта. Така, како исклучително значајна се издвојува невестинската, венчалната кошула, која откако (ограничено) се носела во периодот на невестинството, се чувала како погребна облека, во која жената требало да биде закопана. Ваквата практика, регистрирана кај повеќето Словени (во таа насока е руската поговорка: *В чем венчалѣсья, в ѣом и скончалѣсья*), укажува на особеното значење кое оваа облека го имала во традиционалната култура на народите од поширокиот индоевропски ареал. (Маслова 1978 : 85) Носењето на оваа кошула во периодот на најизразената животна сила и продуктивност, но и смртта, ја детерминира како предмет со нагласена семантичка функција кој симболички треба да го означи преминот кон *вечниот живот*, во состојба кога личноста била во полна животна и фертилна моќ. (Здравев 2005 : 209) Оттука, верувањата дека *на оној свей* мажот ќе ја препознае својата сопруга облечена во невестинската кошула, го потврдува токму ваквиот став. Основата на овие верувања, базирани на традиционалните нормативни вредности на македонскиот народ го потврдува фактот дека кулминацијата на социјалниот живот на човекот визуелно најсилно е изразена преку овој тип облека, бидејќи се смета дека облеката на возрасен човек (како знак на одреден тип социјални односи) ќе има дејство и на вклучувањето на мртвите во тие односи. Од тие при-

чини, сите оние кои за време на животот биле активно вклучени во социјалниот живот се погребувани токму со невестинската, односно со младоженската - *зейовска облека*. Во спротивно се ризикувало умрениот да биде социјално изолиран во вечниот живот, што од социјално-психолошки аспект, се поврзува со најтешки последици, по заедницата. (Маслова 1978 : 85) Токму затоа венчалната кошула, заедно со другите предмети - израз на брачниот статус на поединецот, биле грижливо чувани сè до смртта, како ритуални погребни облеку.

Константните функции на народните носии: секојдневна, празнична и обредна

Следењето на константните функции на македонските носии за определена намена, пригода, настан или душевна состојба (радост, жалост) покажува дека тие се издиференцирани во неколку категории и тоа на: **секојдневна носија, празнична носија и обредна носија**. (Здравев 2005 : 219-220) Оваа поделба, направена според Здравев во општ план е карактеристична за сите типови на македонски носии и тоа согласно со половите, возрастните, социјалните и регионалните (етнички) обележја на нејзините носители.

Секојдневната носија, како што и самото име вели се носела во секојдневни прилики, приспособена на условите на секојдневното живеење и работа. По својата структура се одликува со поедноставен крој, редуцирана форма на облековни елементи и орнаментика во однос на останатите категории на носии пројавени во рамките на дадена етничка група или регионална заедница.

Жени на пазар во Дебар во секојдневна носија, 1937 год.

За разлика од секојдневната носија, **празничната носија** е наменета за определен празник и свеченост и се одликува со својата нагласена чистота. Појавата на празничната носија ја среќаваме кај сите категории на населението, како показател на неговата возрастна, полова, економска, социјална состојба во која на највпечатлив начин се манифестирани естетските, функционалните и културолошките сег-

менти на различните сфери од социјалниот живот на дадената заедница. Носењето на новата празнична облека (*ѝромена*), најчесто било поврзано со прославувањето на големите верски (пролетни) празници, како што се Велигден и Ѓурѓовден (Здравев 2005 : 212), кога девојките вообичаено за прв пат ја заносувале својата нова кошула и воопшто **ново руво**, како еден од показателите за нивниот социјален статус, т.е. дали станува збор за помлада девојка - *момиче, чуйе*; девојка подготвена за мажење – *мома* или вереница или *заговорка*. Слични карактеристики за заносување на новата празнична носија, среќаваме и кај машкото население. Празничната носија во категоријата на зрел маж и жена, се надоврзува со младоженската обредно-празнична носија, како одраз на нивниот стаус и социјална категорија. Во тој контекст би го споменале носењето на разни видови на покривала за на глава од типот *сокаи, урбуси, капи* и сл., како и појаси (*ѝафѝи*), и друг вид горни обелеки и декоративни елементи кои смееле да ги носат исклучиво омажените жени. Слична појава се бележи и кај машката празнична носија со таа разлика што таа била поредуцирана во својата орнаментика, кројни и составни облековни елементи во споредба со женската.

Во македонската традиционална култура **обредната носија** има особено важна улога и се јавува како материјална манифестација на носителот која следи определен знаков систем поврзана со дадени обредни дејствија. Така, во системот на обреди во кој се манифестираат трите основни настани на човекот: **раѓање, свадба и смрт**, обредната носија се јавува како носител и медијатор на определени обредни дејствија поврзани со преодните состојби на носителот на тоа дејствие, преку која се манифестирани животните етапи на **одделување, премин и вклучување**. Како една од специфичните типови на обредни носии поврзани со иницијациите на премин од една во друга животна категорија, е облеката застапена во празнувањето на пролетниот обред *лазарување* кој се практикувал на пошироките балкански простори. Учесниците на овој обред во Македонија се именувани како: *лазарки*; во Бугарија - *лазарки* и *буенец*; во Србија *лазарки*, а во Хрватска *ладарице* и *краљице*. Карактеристично за овој обред е што во него учествуваат исклучиво девојки кои навлегле во периодот на полово созревање, па сè до нивната свршувачка (некаде таа граница е поместена и започнува на возраст 6-7 години). Бидејќи од оваа група се исклучни свршениите и омажените жени, сите обредни лица се облечени во моминска

облека, согласно со традиционалните норми кај народите од словенскиот ареал каде постоело табу девојките да носат облека која ги содржи атрибутите на омажените жени и обратно. (Михайлова 1973 : 67) Заедничко обележје за облеката на сите *лазарки* е што во неа се содржани елементи од невестинската носија (невестинската кошула, венецот, велот итн.) или пак тие се целосно костимирани во овој тип на облека - појава која може да се толкува како елемент на имитативната, преносна магија поврзана со култот на плодноста и бракот, односно желбата да се премине од една во друга социјална категорија од девојка кон жена. Во Македонија овој обред се практикувал во речиси сите региони, а одредени негови форми се сочувани и до денес. Така, во Кривопаланечкиот Регион, главни ликови во обредот се: *мушки Лазар* и *женски Лазар*. Девојката која го игра ликот на машкиот Лазар е облечена во женска носија и единствен атрибут кој може да се поврзе со машкиот фаличен симбол - чадор, кој таа го носи за време на обредната церемонијата. Двете девојки кои се носители на овој обред носат машки капи (*шапки*) наките-ни со цвеќе, а останатите играат и пеат зад нив. (Veličkova 2007: 72)⁶ Ќе го посочиме и примерот на обичајот *Лазар*, празнуван во село Модрич (Струшко), во кои учество имале девојчињата на возраст 6-20 г., (т.е. сè до нивното свршување). Девојките, особено постарите биле облечени во празнична носија (*промените по-уба-о*)⁷ наките-ни со цвеќе (џунџирчиња), монистрени ѓердани, *чапрази со пари*, монистра (*мунистра*) и разнобојни *киски* (изработени од фина волна *ванела* долги околу 2 см)⁸, идентични на невестинските. (Ристовска-Пиличкова 2015 : 45-46)

Во категоријата на обредна носија поврзана со аграрната магија, како посебна целина се издвојува онаа која ја носеле *додолки-џе* во обредите на повикување на дожд, именувани уште и како *до-*

⁶ Величкова истакнува дека тие вообичаено пееле и танцувале во формација: две или три групи по три девојки. Првата од нив се вика *џредњица*, втората - *средњица*, а третата *досредњица*.

⁷ Информаторки од с. Модрич, Струшко, *Обичаи и џесни - Лазарување*, теренски материјал собран на 14.6.1951, од М. Антонова, АИФ, папка бр. 13, рег. бр. 110, с. Модрич, Дебарски Дримкол.

⁸ Исто. Слично како и во празнувањето на *Лазар* во Кривопаланечкиот Регион, така и во Струшко, само две - постари *лазарки* пеат, а останатите ги придружуваат. Притоа, секоја фаза од овој обред е пропратена со соодветна песна: кога се собираат *лазаркиџе* пред да појдат по куките, согласно со посакувањата (благословите) за домаќините на куките, како и на крајот од *лазарувањето*, кога се собираат пред црква.

доле, т.е. *дудуле*, *додолке*, *дудулка*, *додолерка*, *дудулејка*, *ојдодоле*, *ојдодолка*, *вајдудуле*, *вајдудулеј*, *ајвуле*, *вајдождоле* итн. Ваква разновидност, во наменувањето, како што ќе истакне Б. Ристовски, наоѓаме и кај другите соседни народи, каде овие обичаи се познати уште и како: *додоле*, *додолица* (кај Србите), *додолоје* (кај Романците), *додоле*, *добердоле*, *дождоле* (кај Албанците), *дудуле* (кај Грците), *додоле* (само во западните краишта на Бугарија). Посочените термини, општоприфатени за народите кои живеат на Балканскиот Полуостров, укажуваат на можноста на допир со постарата античко-хеленистичка култура. (Ристовски 1977 : 39) Во таа насока индикативна е појавата на термините *йејеруга* и *ој*, *љуле*, како и на некои обредни форми и животни (желка, жаба) застапени во некој додолски песни и обреди од Македонија, кои во митолошката свест на многу древни народи имаат посебно магиско значење. Појавата на овие животни во обредите на повикување на дожд сметаме дека укажува на нивниот архаичен, анимистички карактер, поврзан со култот на водата и плодноста (за симболиката на жабата и желката и нивните симбиотички релации, манифестирани во македонските носии и обредност, во: Ристовска-Пиличкова 2021 : 139-146). Ваквиот специфичен вид на обредна носија, секако не е карактеристичен само за женската обредна практика. Во таа насока, како посебен тип на машка обредна носија би ја издвоиле носијата која ја носеле *русалииџиџе*, поврзана со русалиските календарски обреди на премин, кои се изведувале во периодот помеѓу 6 и 15 јануари. Како пример ќе ги посочиме *русалииџиџе* од Бојмија (Гевгелиско), облечени во бела *йлаџиџиџа* кошула и *фусџан* (широко набрано здолниште долго до над коленици), кое се носи преку белите класени ногавици *сиври*. (Здравев 2005 : 200) Во горниот дел, тие носеле краток елек од пругава волнена ткаенина, украсен по рабовите со апликативен гајтански вез, над кого речиси задолжително се носела црвена крпа - *риза*, опојасена околу градите. На појасот, покрај традиционалниот волнен појас, русалиите носеле уште еден потесен појас, дополнително урасени со по неколку декоративни крпи за на појас. Во составот на оваа носија како задолжителен реквизит се јавува дрвената сабја *алачка*, којашто ја држат русалиите за време на обредните игри кои ги изведувале, со цел да ги уништат лошите – зли духови.

Во категоријата на обредна носија, како посебна целина се издвојува **обредно-празнична носија** во која спаѓа **младоженска**

и **невестинска – венчална носија** во која на најмаркантен начин се манифестирани естетските, функционалните, социјалните и обредните компоненти на македонските носии. Обредните и семиолошките аспекти поврзани со категориите на плодност и просперитет најдобро може да се проследат токму во овој тип носија, која покрај својата естетска и декоративна функција има и нагласен обреден карактер, носител на низа обредни функции со апотропејско значење. Во помал обем овие аспекти можат да се проследат и понатаму во носијата наменета за помлади мажи и жени, поврзани со идејата за плодотворна сила, фертилноста и воопшто со благосостојбата на семејството и на заедницата.

Младоженска носија

За разлика од статусот на младоженецот кој е краткотраен и се однесува само на денот на свадбата и според начинот на облекување, младоженската носија се надоврзува на статусот *млад маж* и трае до неговата 30-35 год., додека пак статусот на невестата е подолготраен и трае до нејзината фертилна моќ. Тој започнува од денот на свадбата, и може да трае сè до првата година од свадбата односно до раѓањето на првото дете. Еден од карактеристичните знаци на статусот на младоженецот е украсниот елемент *зейовска кийка*, изработена од зеленика и од метални пари, врзани со бели и со црвени конци. Младоженците ја носеле, закачена на капата, висната над челото. Во Мариово оваа китка наречена *зейовски нишан*, била украсена со три златни или сребрени пари. Кај Мијаците капата на младоженецот се обмотувала со црвена свилена ткаенина, во три ката, а од одозгоре се закачувале еден или повеќе златници (*алијани*). Во Охридско Поле младоженецот носел капа (*фес*), украсен со едена метална пара (*мангура*). Покрај украсувањето на *зейовската кайа*, во регионот на Скопска Црна Гора младоженците вообичаено носеле марама врзана преку градите, дополнително украсена со три сребрени пари. Во составот на младоженската носија посебно место заема *зейовската кошула* (Прилепско-битолско Поле), додека пак во Кумановско, Кратовско и во Овче Поле младоженците носеле посебен вид кошула т.н. *џоска кошула*, која се издвојува по широкиот крој на долништето. Во оваа група на младоженски носии би ги посочиле и горните облекувања: *курдија* и *бела сакма* (Мариово); *зейовската бела долама* (Струшки Дрим-

кол и Струшко Поле) и *зейовскиот џамадан - минџан* (Мијаци, Река) изработен од *свиџа чоја*, од внатрешната страна потплатен со бело платно и украсен на лактите со декоративни елементи изработени од гајтани и кадифе т.н. *колча*), односно *младоженскиот џамадан* носен во регионот на Кичевско, како и *зейовскиот џамадан - минџан* застапен кај Мијаците од регионот на Река. Покрај посочените облековни елементи, ќе истакнеме дека во составот на младоженските машки носии спаѓаат и специјалните за таа намена изработени: појаси, чорапи, крпи и друг вид на предмети (*кусџек*, *киџка* и др.), богато декорирани со вез и со друг вид на декорација.

Невестинска носија

Во македонските носии најсилно акцентиран дел на невестинската носија е долгата бела кошула, позната како: *губеалска*, *голема*, *џнока*, *доркина*, *корениџе*, *аловна*, *вејче*, *цареиџе* *глае*, *срамница*, *шарена*, *крсџови*, *околешка* итн. Овие кошули се одликуваат со богата везбена и со друг вид на декорација (*сорки*, *оји*, *џанџела*, *џуџки*, *свеџки*, *џел* итн.), специјално предозначена за овој тип на кошули. Од орнаменталните елементи доминираат мотивите кои ја симболизираат животната сила и плодност. Такви се мотивите: *лоза*, *лози* (три, седум, девет), *веџки*, *вејка* (*девеџ веџки*), *зобалка*, *зрна* (три, пет или девет), *цвеџови* (*девеџ цвеџа*), *коренџе*, *џилиња* итн. Значајно место зазема невестинскиот скутник, изработен најчесто од црвена - *алова* волна или свила, прошаран со срмен (златен или сребрен) конец и орнаментиран со мотиви - симболи на плодноста (*кола*, *дрво на живоџоџи*, *софра*, *сонце* итн.). По својата убавина особено се истакнуваат скутниците: *кивчена бовча* (Мијаци), *чулџар* (Прилепско-битолско Поле), *скуџача единарка* или *единичарка* (Кумановско), *леџа вуџа* (Дебарско Поле), *срмена уџајка* (Скопска Црна Гора) и др. Во некои пределски целини невестата носела по два скутника, помал и поголем. Една од најкарактеристичните обележја на невестата се невестинските покривала за на глава - *сокај*, *урбус*, *крџа*, *марама*, *дарџна*, *корџа*, *леса*, *коџел* и сл. (Ристовска-Пиличкова 2007: 187-190) Тие, исто како невестинскиот појас (*џафџа*), невестата за прв пат ги заносувала на денот на свадбата како статусен симбол на нејзината социјална категорија како мажена жена. Покривањето на главата на невестата, претставува обреден чин со разгранет систем на повеќеслојни

покривала за на глава од типот разни видови на марами (*убруси, дарџни, дакми, крџи* итн.), посебни типови на покривала (*сокај, леса, косецел, џулбен, гајџан, каврак*), дополнети со друг вид украсување и накит за на глава (*венец, џејелак, игла* и сл.). Така на пример, во Малесија, невестите над *сокајот* носеле *гајџан* (вид на двоен сокај), потоа над *кулафкаџа* од сокајот, спуштена над челото се поставувала везена *крџа* или *марама* прикачена со метален накит *џрекачки*. По венчавањето, лицето на невестата се покривало со машкиот црвен појас *дулак*, кои на симболичен начин со помош на сукало младоженецот го префрлал преку лицето на невестата откако таа ќе дошла во неговата кука. Во контекст на знаците што го следат невестинското покривање на главата, спаѓаат и *невесџинскиот венец*, изработен најчесто од: бршлен, босилек, лоза и разнобојни цвеќиња, сплетени со црвен и со бел конец – симболи на здравјето, плодноста и долговечноста. (Ристовска-Пиличкова 2024 : 57-60) Комплексниот систем на украси и покривала за на глава, заедно со невестинскиот скутник, појас, како и невестинските горни облеку, имаат нагласено апотропејско значење и се одликуваат со комплексен систем на декоративни, естетски елементи со нагласена апотропејска функција и обредно-празничен карактер.

Заклучок

Може да се констатира дека во македонските носии освен естетските компоненти се инкорпорирани и низа семиотички содржини во кои материјалните и обредните елементи се јавуваат како носители на определен обреден знак или дејство кои на симболичко рамниште ја презентираат својата однапред определена социјална или друга знаковна припадност и содржина. Овие показатели, коишто ја сигнализирале или определувале општествената позиција на поединците пред членовите на нивната заедница сосема јасно се манифестирале и преку појава на одделни делови на облеката, орнаментика, начин на украсување, носење, чешлање, забрадување итн., специфични за секоја полова, возрастна и социјална категорија, во рамките на одделна етнографска целина. Оттука, би можело да се констатира дека при оформувањето на македонските народни носии особено значајна улога има нивното естетско оформување како носители на низа обредни дејствија со нагласена семиотичка содржина. Таа воедно е кодификатор не само на поло-

вата, возрасната и социјалната категорија на личноста, туку и еден од најмоќните показатели за социјалната, културолошка, родова и етничка припадност на поединецот и неговото место во заедницата и како таква претставува еден од најмаркантните изрази на традиционалната материјална култура во која на највпечатлив начин се манифестирани естетски вредности и верувања на македонскиот народ.

Библиографија:

- Ѓорѓи Здравев 2005: „Македонски народни носии, ткаеници, везови, платила, китење и накит“, „Матица Македонска“, Скопје.
- Ангелина Крстева 2009: „Македонските женски носии - показатели на општествените односи“, во: „Македонски фолклор“, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, год. XXIII, бр. 45, 23-43.
- А. Петровиќ 1907: „Народни живот у обичају у Скопској Црној Гори“, во: „Српски етнографски зборник“, књ. VII, Београд, 381-402.
- Ѓорѓи Здравев 1988 : „Традиционалното везење во мијачките села Ореше и Папрадиште“. во: „Македонски фолклор“, год. XXI, бр. 42, ИФ „Марко Цепенков“, Скопје, 303–313.
- Г. С. Маслова 1984: „Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX - начала XX века“, Наука, Москва.
- Кличкова, Вера & Георгиева, Милица 1965: „Свадбените обичаи од с. Галичник – Дебарско“, во: „Гласник на Етнолошкиот музеј“, кн. 2, Скопје, 95-187.
- Ј. Ристовска-Пиличкова 2016: „Функционалните особености на македонските народни носии“, во: „Теорија и емпирија: Институционализирана фолклористика и етнологија во Македонија и на Балканот“, зборник на меѓународниот симпозиум во организација на ИФ „Марко Цепенков“ - Скопје, Македонски фолклор, год. XXXVIII, бр. 71, Скопје, 73-84.
- Ј. Ристовска-Пиличкова 2020: „Геометриските мотиви во македонската современа текстилна орнаментика – класификација, типологија и семиотика“, ИФ „Марко Цепенков“ – Скопје, кн. 88, Скопје.

- Ј. Ристовска-Пиличкова 2021: „Симболиката на зооморфните мотиви во македонската традиционална текстилна орнаментика“, ИФ „Марко Цепенков - Скопје, кн. 89, Скопје.
- Ј. Ристовска-Пиличкова 2024: „Златниот цвет на волшебната нитка“, ИФ „Марко Цепенков - Скопје, кн. 90, Скопје.
- Ј. Ристовска-Пиличкова 2015: „Лазарските обредни форми и дејствија, израз на женската пубертетска иницијација на премин - низ примери од македонскиот фолклор“ во: „Филолошки студии / Philological studies“, том 1, Универзитет Св. Кирил и Методија - Скопје, Филологические заметки – Пермски господарствени Универзитет – Перм, Русија; *Filoloske pripombe - Univerza v Ljubljani – Ljubljana, Filoloske studija - Sveuciliste u Zagrebu*, год. XIII, бр. 1, 35-50.
- Ј. Ристовска-Пиличкова, 2007: „Женскиот украс за глава **леса** - етносемиолошки истражувања“, во: „Спектар“, бр. 50, год.25, Скопје, 185-195.
- Б. Ристовски 1977: „Македонски додолски и други обичаи за измолување на дожд“, во: „Македонски фолклор“, год. X, бр. 19-20, ИФ „Марко Цепенков“ – Скопје, Скопје, 37- 63.
- Г. С. Маслова 1978: „Орнамент русской народной вышивки“, Наука, Москва.
- Г. Михайлова 1973: „Функция обрядовой одежды в весенних обычаях у Южных славян“, во: „Македонски фолклор“, ИФ „Марко Цепенков“ - Скопје, Скопје, год. VI, бр. 12, 67-73.
- Velickova, Rodna. 2007: „The living singing tradition of Sent Lazarus in Macedonia“. In: Research of dance and Music on the Balkans. International symposium: Brčko. 71-82.

Скратеници:

ИФ - Институт за фолклор

АИФ - Архива на Институтот за фолклор

Илустрации:

Семејство во секојдневна облека, Битолско, 1914-1918 год.

Девојчиња од Македонија, 1914-1918 год.

Семејство во празнична носија, с. Кривогаштани, Прилепско 1914-1918 год.

Млада жена Мало Мариово, Прилепско почеток на 20 век

Невеста во поза на гувеење, Долни Полог, средина на 20 век

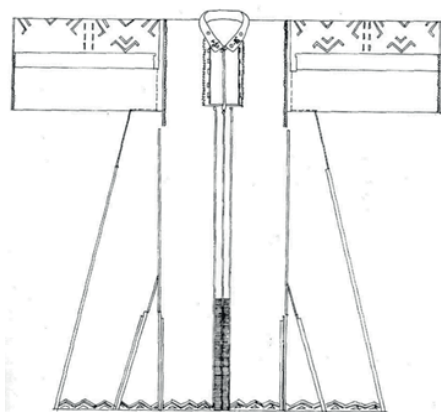
Моми сѝасање за мажење во празнична облека, Долни Полог, средина на 20 век

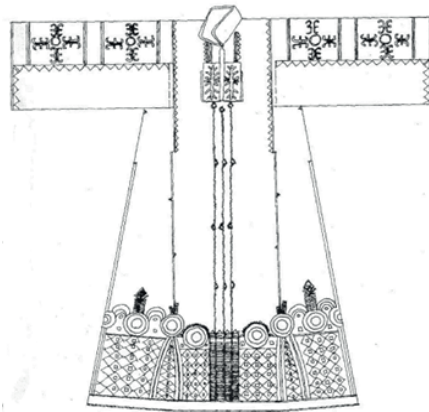
Обредно-празнична носија
Невестинска кошула *црногор-*
ка, Скопска Црна Гора

Празнична носија, во употреба сè до средината
на 20 век, Скопска Црна Гора

Венчална кошула *по еден ѝруи*, во
употреба, меѓу двете војни, Скопска
Црна Гора

Венчална кошула *крсјови* во упо-
треба до Прва светска војна, Скопска
Црна Гора

Вез од ракав на женска обредна кошула *цареи глаи* за мажени жени, с. Милетино, Полог, АИФ инв. бр. 650
текстил

Вез на ракав од женска *венчална кошула*, с. Милетино, Полог, АИФ инв. бр. 649, текстил

Плетен волнен калец за на раце за мажена жена, мотиви: *зобалка со девей зрна*, Мариово

Вез на околно и бој на женска *мариовска кошула*, с. Маргари, Прилепско, АИФ инв. бр. 730, цртежи

Вез од долница на женска кошула в`чкайѝа ѝрага. Мотиви: ж`ѝокиѝе, в`чкайѝа ѝрага и машко ѝеѝѝе која ја носеле невестите првиот ден по свадбата (за на вода), Мариово

Ракавче ѝисано од празнична горна облека, саѝија, мотиви: големо колѝе и колѝа, Мариово

Дубе - младоженска горна облека, с. Долно Соње, Скопско, крај на 19 век

Мажи во празнична носија, Прилепско, почеток на 20 век

Празнична носија за жени, Битолско,
20 век

Невеста од Битолско-прилепско Поле,
крај на 19 век

Носија за постари жени, Битолско,
20 век

проф. д-р Елка Јачева-Улчар

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ при УКИМ

ЗА УРБАНОМАСТИКОНОТ НА ГЛАВНИОТ ГРАД НА Р МАКЕДОНИЈА, СКОПЈЕ

Во фокусот на ова предавање ќе бидат скопските урбаноними (: лат. прид. *urbanus* ‘урбан, градски’). Тоа се имињата на кој и да било топографски објект внатре во градот, вклучувајќи: *аџороним* ‘име на градските плоштади и пазари’, *хороним* ‘име на улици’, *хремаџоним* ‘име на индивидуална зграда’ итн. Пододделот од топонимастиката што ги проучува урбанонимите се нарекува урбаномастика. Урбанонимите, односно градските имиња, најчесто се создаваат специјално и реферираат кон определени значајни личности од историјата и од културата, како и на настани од значење за самиот град и околината.

Бидејќи Скопје е главен град на македонската држава, голем број од топонимите во Скопје не реферираат само на локални дејци и настани, како што е во другите градови на Македонија што го немаат статусот – главен, туку на личности и настани од историјата на Македонија, Европа и светот, како што е, впрочем, во сите други главни градови во светот. Така, урбанонимите покрај својата основна функција да именуваат микросегменти од градот со цел полесно снаоѓање во градскиот простор, претставуваат своевидни меморијални споменици во кои се кондензирани и скаменети многу важни историски собитија. Имајќи ја предвид оваа споменична вредност на ходонимите како супкатегорија на урбанонимите, пред повеќе од 30 години се пристапи кон преименување на улиците во главниот град со цел да се направи дезидеологизација на некои имиња на улици во кои се отсликуваа личности, настани и формации од времето на Социјалистичка Република Македонија во рамките на Југословенската Федерација. Така, бул. „ЈНА“ се преименува во бул. „Климент Охридски“, бул. „Иво Лола-Рибар“ во бул. „Теодосиј Гологанов“, ул. „Маршал Тито“ во ул. „Македонија“ итн. Оваа првична промена на ходонимите, за разлика од следните две, – беше прифатена како неминовност и без поголеми бури во јавноста, со оглед на тоа што вакви преименувања на главни градски артерии се случуја и во други главни градови од бившата

држава, при што: познатиот загрепски плоштад, познат како „Трг Републике“ се преименува во „Трг бана Јелачиќа“, љубљанската главна улица „Титова“, стана „Словенска“ итн.

За разлика од оваа промена, следната која се случи во времето кога со градот владееше градоначалник од редовите на ВМРО ДПМНЕ (2015 г.) беше остро критикувана во јавноста и, главно, од тогаш опозициската СДСМ, која, пак, кога дојде на власт направи дополнителна нова промена и враќање на некои имиња по старо. Така, сменетите имиња на улиците „Ленинова“ во „Аминта III“, „Водњанска“ во „Мајка Тереза“ или „Железничка“ во „Јордан Мијалков“, повторно си ги вратија своите стари имиња зашто новите никако не заживеаја меѓу жителите на главниот град. Сево ова менување и преименување на улиците прерасна во своевидна борба на идеологии меѓу двете најголеми македонски партии: ВМРО-ДПМНЕ форсираа датуми и личности од предилинденскиот и илинденскиот период на Македонија, СДСМ – датуми и личности поврзани со НОБ и повоеениот период.

Во последното менување на имињата на улиците од 2021 г. со свои предлози истапи и, тогаш, позициската ДУИ којашто со своите предлози за преименување на некои улици како да ја подготвори вратата за своевидна рехабилитација на личности кои соработувале со силите на Оската во текот на Втората светска војна. Имено, една улица во Општина Чаир којашто дотогаш била само бројка „191“ стана улица со име „Сул Хотла“, кој бил член на реакционерната балистичка организација којашто во Втората светска војна соработувала со италијанскиот фашистички окупатор. Улицата, пак, „Лазар Танев“ кој бил македонски социјалист, борец за работнички права, стар скопјанец од Пајко Мало, била преименувана во „Ушким Хоти“, човекот што целиот живот ѝ го посветил на идејата за осамостојување на Косово, односно во прво време за Косово како Република, тогаш во рамките на СФР Југославија, но подоцна се залагал и за обединета Албанија, односно за „Голема Албанија“. Сево ова што го кажав досега заслужува една поширока елаборација од еден друг агол – социолошко-политички за кој јас немам соодветни компетенции. Моите компетенции досегнуваат не подалеку од ономастиката, чија светска, европска па и регионална практика упатува на тоа дека за имињата на улиците, како и за обликот на другите топоними, пред сè, на ојконимите (егзоними и ендоними) одлучува стручна натпартиска Комисија за

стандардизација на географски имиња, составена од лингвисти, географи, историчари, правници, дипломати и др. кои партиципираат во работата на поткомисијата УНГЕГН при ООН, којашто ние како држава, за жал, досега, сè уште, ја немаме формирано, иако во бившата држава сме ја имале меѓу првите од шесте југословенски републики.

Нота бене: како учесник на неколку конференции на УНГЕГН (2008 – 2011) по покана од претседателот на Дивизијата на УНГЕГН за Југоисточна Европа, г. Петер Јордан, од колегите бев охрабрена да учествувам во покренувањето на нејзината работа во земјава. Досега имам изработено два елабората кои преку архивата на Институтот за македонски јазик ги имам доставено до Министерството за култура на РМ, еднаш во 2009 година, и последен пат минатата година на лично барање на тогашната министерка за култура, Бисера Стојчевска-Костадинова. Како и првиот пат, и вториот – по доставувањето на елаборатите не следувааше ниту одговор, ниту некаква реакција во смисла на формирање на ова тело.

Пред да се вратиме на нашата тема која се однесува на современите топоними во главниот град, Скопје, заради поголема прегледност и систематичност во елаборацијата, би сакала во најкуси црти да ви ја раскажам историјата на градот, зашто токму таа во најголема мера се рефлектира во скопскиот урбаномастикон.

Градот Скопје своите почетоци ги бележи уште во старата Римска Империја кога се наоѓал на левата страна на р. Вардар, под името Скупи. Градот се развил од легионарски логор во 13 – 11 год. пр. н. е., во време на владеењето на Октавијан Август. Градот станал престолнина на провинцијата Дарданија, сè до неговото разурнување во катастрофалниот земјотрес во 518 г. Место него, се подигнал нов град, главно, на територијата на денешно Скопје, кој во византискиот период бил нарекуван Јустинијана Прима, според својот жител, императорот Јустинијан, роден во околината на Скопје.

По смртта на Јустинијан и по повеќегодишните напади на Словените врз градот, племето Березити го зазело Скопје и засекогаш се населило во него. Следните неколку века, Скопје било постојано освојувано и ослободувано, а се менувала власта на Византијците, па и на Србите и на Бугарите.

Во XIV век Скопје станал втора царска престолнина на српскиот цар Душан. Во тој период градот имал не само политич-

ко туку и културно значење заради обновувањето и изградбата на многу цркви, манастири, болници и сл. Благодарение на својата географска положба, Скопје се издигнал како важен трговски и економски центар. Биле изградени анови во кои се одморале трговски карвани кои сè повеќе оделе во правецот кон Скопје, отколку кон Запад. Градот тргувал и со Византија, односно со Солун и со Дубровник.

По заземањето на Скопје од страна на Турците во 1392 год. настапил период на стагнација и иселување на словенското население од него, а градот бил колонизиран со турско население. Градот претрпувал постојани растежи и падови и од природни катастрофи. Сепак, повеќе странски патописци запишале дека Скопје до XVII век пораснал во голем центар, трговски и економски, со жив безистен, карван-сарај, пазари, водовод, чаршија и преубава саат-кула. Сета оваа убавина била уништена со опожарувањето во 1689 год. од страна на австрискиот војсководец Пиколомини. По повеќе вековното стагнирање, во XIX век Скопје повторно се обновува и се развива. Кон средината на 19 век градот повторно станува главен трговски центар на Повардарјето.

Во развојот на градот посебна улога одиграла железничката линија Солун – Скопје – Косовска Митровица, изградена во 1873 год., а особено линијата Белград – Скопје – Солун од 1888 год. Тогаш Скопје станува железнички крстопат и добива непосредна врска со Белград и преку него со Средна и со Западна Европа.

Со лоцирањето на Железничката станица од десната страна на реката Вардар, овој дел прераснува во средиште на градот и се развива во модерен европски град, додека на левата страна на реката Вардар останува чаршијата како старо јадро на Скопје.

На 13.10.1912 год., по 520 год. турско ропство, Скопје го заземаат српските војски и воспоставуваат своја власт која ќе трае сè до Втората светска војна, со единствен прекин од 1914 до 1918 год. кога за време на Првата светска војна градот бил окупиран од германски, австриски и бугарски војски. По Првата светска војна Скопје станало главен стопански центар на целата Моравско-вардарска област.

До почетокот на XX век градот се наоѓал на левата страна на реката Вардар и по текот на реката Серава. По изградбата на Железничката станица од десната страна на р. Вардар, градот Скопје се шири кон неа сè до подножјето на Водно, односно кон Каршија-

кот. Тој дел постепено станувал средиште на градот и се развивал во модерен европски град, додека левата страна сè повеќе добивала карактеристики на вистински турски, ориентален град.

Иако градот Скопје не бил секогаш главен трговски центар, тој со својата географска поставеност долго време бил главна точка каде што се судирале патиштата што воделе низ средиштето на Балканскиот Полуостров. Така, на пример, низ Скопје минувале главните комуникациски линии од Приморјето до Цариград, од Белград до Солун, потоа од Скопје до Сараево, т.н. „Босански пат“, Скопје – Солун, Скопје – Ниш итн. Од ова произлегува дека географската положба на градот Скопје имала огромен удел во неговиот историски развој.

За време на Првата светска војна Скопје се наоѓа под окупација на бугарските и на австро-унгарските сили, а по завршување на војната станува дел од Кралството на Србите, Хрватите и Словенците.

Во Втората светска војна Скопје повторно е окупирано од Бугарија, сојузник на нацистичка Германија. На 22 април 1941 година бугарската Петта армија го окупира Скопје и останува во градот сè до 9 септември 1944 година. На 13 ноември 1944 година борците од 42. и 50. Народноослободителна дивизија на македонската војска и од 16. Македонска бригада го ослободуваат Скопје од германската фашистичка окупација.

По ослободувањето од фашистичкиот окупатор на 13 ноември 1944 година, градот брзо се развива и станува индустриски, културен и административен центар на Социјалистичка Република Македонија која е во составот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Во почетокот на ноември 1962 поради обилни дождови, реката Вардар ќе го поплави Скопје. Оваа поплава, всушност, ќе биде предвесник на една поголема трагедија неколку месеци подоцна.

На 26 јули 1963 година во 5:17 часот Скопје ќе биде разурнато од земјотрес со јачина од 9 степени по Меркалиевата скала (6,1 според Рихтеровата сеизмичка скала). Под урнатините животот го загубиле 1 070 негови граѓани, а биле повредени над 4 000 граѓани. Повеќе од 90 % од зградите во градот биле урнати, а над 20 000 граѓани останале без покрив над главата.

По земјотресот градот започнува да се гради по урнек по проектите на Кензо Танге и на Адолф Циборовски. Старата железнич-

ка станица, денес е Музеј на градот Скопје и симбол на големиот земјотрес. Часовникот на станицата е засекогаш запрен на фаталните 5 часот и 17 минути изутрина.

Првата помош за граѓаните на Скопје ќе дојде од војската и од граѓаните на тогашните југословенски републики, а неколку дена по земјотресот започнуваат да пристигнуваат помош и спасувачки екипи од целиот свет. Точно 87 нации во светот испратиле некаква помош во Скопје и на тој начин помогнале тој да се изгради повторно. Токму поради тоа главниот град на македонската држава го носи и епитетот „град на солидарноста“.¹

Да се вратиме сега на нашите урбаноними. Според опширните османлиски дефтери за населението на Скопската каза од 1832/33 година, градот Скопје го сочинувале 46 маала од кои пет маала биле целосно христијански: (Сукуџили, Каџи Чаирли, Булбул Заим, Јени Маало и Тоџхане), 19 маала биле мешани со христијанско и муслиманско население (Џами Аџик, Ине Беџ, Ибни Омер, Хаџи Балабан, Еџиџ Паша, Џеџид Иса-Беџ со шеик Рамазан, Хаџи Јонус, Каџуџи Хамза, Искендер Гази, Ибни Коџаџик, Кебир Мехмед Челеби, Ибни Мухџесеб, Ибни Пајко, Хаџи Лала, Дубаџ Шахин, Каџиџ Шахин, Дервиџан, Гази Менџеш и Хараџи Салахедин), додека, пак, останатите 22 маала биле чисто муслимански: Кале, Хоџа Шемс, Мураџије, Ибни Чини, Хуџаверџи, Ибни Меџри, Хаџиџуџиклер, Исакие, Хаџи Гази, Хаџи Таџедин, Кара Каџуџу, Хаџи Муџидин, Касим Гази, Исмаил Војвода, Емир Хоџа, Хазнеџар Исмаил, Ибни Шахин, Хаџи Касим, Уруч Паша, Пазар Баџи, Мухидин Челеби и Хаџи Хаџрегин.

Од сите овие маала од 19 век, денес, главно, како топоними, но и како маала преживеале следниве: Ибни Пајко или Пајко Маало, Јени Маало односно Ново Маало, Маџир Маало, Кале и Тоџхане односно Тоџаана. Меѓу постарите скопјани, иако денес не постојат се спомнуваат и Еврејскоџо Маало, Влашкоџо Маало, а како топоним во срцето на Скопје се чува и Дебармаало.

Пајко Маало/Ибни Пајко (турски: *İbn i Pauko*) – старо скопско маало, коешто го добило своето име по некој турски богатник Ибни Пајко од Скопје.

Најголемото маало во Скопје било сместено на левиот брег од реката Вардар, а било поврзано директно со Камениот Мост. До него поминувал и патот кон чаршијата. Западно од него се на-

¹ Скопје, <https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B5>, посетено на 20.7.2024 г.

оѓало Еврејското Маало, на север се наоѓале чаршијата и маалото Ине Бег, додека, пак, на исток од него се наоѓало маалото Јигит Паша. Во почетокот на 19 век се проценува дека маалото имало 900 жители, што го правело тоа да биде најголемо маало во градот. Денес маалото е наполно урбанизирано и нема трага од некогашните куќи. Во неговите некогашни граници се наоѓаат многу институции, меѓу кои: Државен архив на РСМ, Уставниот суд на Македонија, Палаџа Света Лидија – АЕК, Археолошки музеј на РСМ, Јавното обвинителство на Македонија, Министерство за надворешни работи, Национална опера и балет, Национална филхармонија, Факултетот за музичка уметност, ДМБУЦ „Илија Николовски-Луј“, Министерство за транспорт и врски, Националната галерија „Давидовиќ-ама“, Управа за водење на матични книги на Република Македонија, како и различни споменици. Исто така, во средина се наоѓа и паркот „Ибни Пајко“, како и плоштадите „Мајка Тереза“ и „Скендербег“.

Ново Маало (турски: *Yeni Mahala* или *Çiftçi*) – маало на градот Скопје.

Маалото започнувало источно од денешниот Градски трговски центар, па сè до денешниот Олимписки базен „Центар“. Веднаш до него било Влашкото Маало, од западната страна и Мацир Маало од источната. Денес е дел од Општина Центар.

Маалото било едно од неколкуте коишто се наоѓале од десната страна на реката Вардар во тоа време. Ова маало е наречено *ново* (: тур. прид. *yeni* ‘нов, 3’) бидејќи градот Скопје претходно се наоѓал исклучиво на левата страна од реката Вардар. Во ова маало, живееле сиромашни, но и богати семејства, а едно од нив е семејството Икономови, сопственици на фабриката „Европа“. Икономови живееле во голема модерно уредена куќа, изградена во 1918 год. Жителите на ова маало кои, главно, живееле во мали новоизградени куќи, биле доселеници од селските предели на Скопска Блатија. Маалото во голема мера настрадало од скопскиот земјотрес во 1963 година, при што забрзано се урбанизира и најголем дел од куќите се урнати. Денес ова маало на два дела го дели бул. „Кочо Рацин“. Во западниот дел од ова маало се наоѓа хотелот „Холидеј ин“ (поранешен „Гранд хотел“), а во источниот дел од ова маало се наоѓаат големиот трговски центар „Веро дамбо“, Олимпискиот базен, Новата железничка станица, Новата автобуска станица, Феријалниот дом, гимн. „Раде Јовчевски-Корчагин“, ООУ „11 Октомври“, Тушинскиот комбинат и др.

Маџир или **Мухаџир Маало** (турски: *Muhacir Mahalesi*) – скопска населба која се наоѓа на десната страна на реката Вардар.

Неговото име потекнува од муслиманските доселеници во Македонија кои биле наречени *Мухаџири* или *Маџири*. Десната страна на реката Вардар почнала да се населува во 1873 – 1874 год. кога била изградена железничката линија Солун – Митровица. Покрај доселениците кои, главно, живееле на новоформираната улица „Бошњачки сокак“ или „Бошњачки куќи“, во *Маџир Маало* имало и староседелци меѓу кои биле старите угледни скопски фамилии *Калаџиџеви*, *Димиџриџевиќ*, *Галиќ* и *Бајрам*.

За разлика од улиците во *Ново Маало* и во *Влашко Маало* кои биле прави и рамни, во *Маџир Маало* улиците биле испресечени, куси и тесни, по кои одвај можело да се помине со кочија со коњи. Во маалото имало неколку јавни чешми, а, речиси, во секој двор имало бунар. На десната страна на реката Вардар постоела и џамија, наречена *Муџахир Џамија*, која според легендата била подигната од Турци-бегалци од Ниш. Денес *Маџир Маало* прераснува во современа населба во која се градат современи станбени блокови. Во границите на ова центарско маало се наоѓаат *Народната банка*, *Централниот регистар на Република Македонија*, како и *Пошта 2* во рамките на *Новата железничка станица*.

Гази Ментеш или **Ромско Маало** (турски: *Gâzi Menteş*) – старо скопско маало.

Ова маало било едно од неколкуте коишто се наоѓале од десната страна на реката Вардар во тоа време. Се простирало од денешниот плоштад до Старата железничка станица. Источно од него било Влашкото Маало. Кон ова маало директно водел Камениот Мост. По должината на улицата „Македонија“², која го поврзува истоимениот плоштадот со Старата железничка станица, и во минатото се наоѓале голем број хотели, дуќани, кафеани. На самиот почеток од оваа улица до ден-денес (значи го преживеала земјотресот), стои познатата *Русиџева џаџија* која била изградена во 1925/26 год., а на крајот хотелот *Брисџол*, изграден во 20-тите години на минатиот век од браќата Ташко и Ристо Караџа, кој од 2012 г. е затворен. Во време на социјализмот на оваа улица се наоѓаа

²Првото име на ул. „Македонија“, која била пуштена во употреба во 1911 година, било „Јени џаде“, односно „Нова улица“, која набргу потоа била преименувана во улица „Султан Хамид“. За време на Првата светска војна оваа улица се вика „Цар Фердинанд“, па од 1922 година „Краљ Петар“, а во време на бугарската окупација (од 1942 година) и „Цар Борис“. Најдолго го носи името „Маршал Тито“, што го добива по ослободувањето, а во „Македонија“ е преименувана во 1993 година.

кината „Вардар 1“ и „Вардар 2“, продавниците на „Пеко“ и „Југо-пластика“, дискотеката „Турист“ сместена во подрумот на истоимениот хотел, градската кафеана „Пелистер“ која неколку децении пред да си го врати старото име, го носеше името „Дал Мет Фу“. На ул. „Македонија“, покрај старата книжарница на ИП „Култура“ која опстојува до денес, е отворена и нова книжарница „Литература.мк“. Тука се наоѓа и Спомен-куќата „Мајка Тереза“, зградата на „Советот за радиодифузија“, ресторанот „Бистро Скопје“ (кој претходно го носеше името „Мекиците на Стража“ а беше подигнат на местото од некогашната прочуена југословенска туристичка агенција „Путник“), како и многу други луксузни продавници (за кондиторски производи, часовници, накит...), слаткарници и кафеулиња, неколку скулптури поставени со проектот „Скопје 2014“, како што се: „Бикот“, „Шмизлата“, „Чистачот на чевли“ и др. Денес површината на ова некогашно маало, практично се смета за строг центар на модерно Скопје.

Еврејско Маало

Еврејско Маало (понекогаш наречено *Еврејско-чивуџиско Маало* или *Чивуџиана*) – скопско маало, сместено во подножјето на Калето на самиот брег на реката Вардар, во продолжение на Пајко Маало. Куќите во ова маало сè до крајот на XIX век биле скромни поради тоа што населението што живеело овде, главно, било сиромашно и не следело никакви помодерни текови. Веќе во почетокот на XX век, со збогатувањето на жителите од ова маало, започнале да се градат поголеми и поубави куќи со европски архитектонски елементи на градба и стилови, кои почнале да го менуваат неговиот изглед, особено по должината на реката Вардар. Таков е примерот со Народниот театар, чија изградба траела во периодот 1921 – 1927 година, како и зградата на скопската општина којашто се урнала во земјотресот од 1963 година.

Маалото го изгубило еврејскиот идентитет кога неговите жители во март 1943 година во најголем број биле депортирани во концентрациониот логор Треблинка. По земјотресот ова маало е урнато и на негово место се направени улици и Меѓуградската автобуска станица која денеска не постои. На нејзино место денеска постои Меморијален центар на холокаустот на Евреите од Македонија. Во продолжение се наоѓа катната гаража „Смилевски конгрес“, а спроти овие два објекта, на самиот брег на реката Вардар се наоѓаат: новата зграда на Македонскиот народен театар (из-

градена на истото место каде што бил театарот пред земјотресот), како и зградата на *Музејот на македонската борба за самостојност*, популарно наречен Музејот на ВМРО.

Влашко Маало (Хараџи Салахедин)

Ова маало било едно од неколкуте коишто се наоѓале од десната страна на реката Вардар во тоа време. Се простирало од денешниот плоштад „Македонија“ до Жена Парк. На исток се наоѓало Ново Маало, додека, пак, на запад било маалото Гази Ментеш. Јужно од него биле муслиманските гробишта наречени „Каршијака“. Според името, се претпоставува дека основачите на ова маало биле Власи кои постепено го формирале „Влашкиот сокак“ во кој била изградена црквата „Свети Константин и Елена“ која страдала во земјотресот (денес повторно се гради но не на истото место, туку на просторот меѓу некогашното кино „Култура“ и „Спомен-домот на мајка Тереза“). По земјотресот, многу разурнатото маало, целосно е срушено и е подложено на урбанизација. Денес на местото од ова маало се наоѓаат: *Градскиот џамџовски центар од 1973 година* (ГТЦ); т.н. *Жена Парк*, наречен така според *Сјоменикот на жената борец* од вајарот Боро Митриќески од 1970 година, кој е поставен во паркот пред ГТЦ; зградата на Електростопанство на Македонија (денес ЕВН), Портата „Македонија“ (триумфална арка) поставена на плоштадот „Пела“ по повод 20 години од независноста на Македонија во рамките на проектот „Скопје 2014“.

Дебармаало

Дебармаало се наоѓа на десната страна на реката Вардар. Дебармаало се граничи со населбата Центар на исток, Буњаконец на југ, Тафталице I (Општина Карпош) на југозапад, Карпош I (Општина Карпош) на запад, Зоолошката градина и Градскиот парк (во поширок поим тие се, исто така, Дебармаало) на север. Маалото настанало од прогонети Македонци од делови на Западна Македонија кои со сила биле раселени и своето ново место на живеење го нарекле според името на етнографскиот предел од каде што дошле. Местото каде што било сместено ова маало било едно од поновите предградија на Скопје. Пред тоа, на ова место постоеле градини и ниви. Првите куќи биле подигнати во 1920 година. Денес Дебармаало претставува високоурбанизирана, густо населена населба, која, практично, претставува строгото средиште на градското јадро.

Името на оваа населба претставува топонимиска сложенка образувана од ојконимот *Дебар* и им. од тур. потекло *маало* (тур. *mahalle*). Името на градот Дебар настанало со топонимизација на исчезнатиот апелатив *дебар* (: ст.сл. *дѣбрь* < пр.сл. **dьбрь/dьбрь*) ‘долина, котлина (опколена со планини)’ (Љ. Станковска, 1995: 74).

Во Дебармаало покрај т.н. *Боемска улица* со голем број кафеани и ресторани, отворени во поново време, и натаму опстојува најстарата кафеана во овој дел од градот, *Идадија*³, изградена во 1928 година. Во ова маало се наоѓаат и зградите на *Министерството за култура*, *Министерството за одбрана*, бараките во кои е сместена *Општинска Централ*, како и новиот *Младински центар* „*Матично*“, сместен во објектот на поранешната Управа за водење матични книги.

Како што истакнавме и погоре, но и судејќи според распоредот на маалата може слободно да се заклучи дека Скопје во XIX век, главно, се распростирал на левата страна од реката Вардар, на потегот од Камениот Мост преку Турската Чаршија, Бит-пазар, Кале и Чаир, а од десната страна на Вардар на потегот од Камен Мост до Старата железничка станица на југ и до Новата железничка станица на исток. Со текот на времето градот се ширел, па некогашните села што се наоѓале околу Скопје станале негови населби коишто влегле во составот на градот. Кога велам села предвид ги имам некогашните села, а денес истоимени населби: *Водно*, *Црнице*, *Жданец*, *Тафталиџе*, *Влае*, *Лисиче*, *Драчево*, *Пријор* и др. Се разбира, не настанале сите населби од некогашни села. Некои од населбите како *Авиџокоманда*, *Аеродром*, *Ѓорче Петров* (постаро *Жешиво*) настанале во почетокот на XX век, некаде пред и за време на Првата светска војна, а еден дел и по земјотресот, како *Осипрово*, *Трнодол*, *Радишани* и од поново време (кон крајот на 70-тите години) нас. *Аеродром*, која официјално го носи името *Јане Сандански* во чест на т.н. пирински цар, македонски национален херој, војвода и водач на Македонската револуционерна организација.

Во главниот град на македонската држава постојат 70-ина населби и маала кои го сочинуваат градското јадро на градот, без приградските населби. Тоа се следниве: *Авиџокоманда*, *Аеродром*,

³ Името е добиено според лексемата од турско потекло *идадија* (: *idadi, idadiye*) со значење ‘средно училиште во стара Турција’. В.: Т. Стаматоски, М. Митков. *Јазикот на имињата*. Скопје: Матица македонска, 2000, 132.

Буњаковец, Буџел, Влае, Водно, Гази Баба, Даме Груев, Дебармало, Дексион, Долно Нерези, Долно Оризари, Драчево, Дуќанџик, Ѓорче Пејров, Еврејско Маало, Жданец, Железара, Јане Сандански, Кайишиџец, Карџош, Кисела Вода, Козле, Крњevo, Кучевишка Бара, Маџари, Маџир Маало, Мичурин, Момин Појок, Оризари, Осџрово, Пинџија, Полиџиска Населба, Прџино, Пријор, Пролет, Расаџник, Реонски Центар, Скопје Север, Средно Нерези, Стојански Двор, Тасино Чешмиче, Таџиџалиџе, Теџерич, Тојана, Тојанско Поле, Триангла, Трнодол, Керамидница, Хијодром, Хром, Центар, Циглана, Црниче, Ченџо, Шуџо Оризари.

Поради просторната ограниченост, не ќе можам да се задржам врз имињата на сите скопски општини и населби во главниот град, па сепак ако фрлиме еден бегол поглед ќе видиме дека меѓу имињата на скопските населби се наоѓаат имиња на македонски историски личности. Тоа се: *Карџош*, водач на востание против Османлиите во 1689 год., македонските револуционери од XIX век: *Ѓорче Пејров* (поранешно *Жестџово*), *Даме Груев*, македонски револуционер, основач и еден од најистакнатите членови на Македонската револуционерна организација, и *Јане Сандански*; потоа *Мејџоди Андонов-Ченџо* (поранешно *Синџелиќ*, според Стеван Синџелиќ, учесник во Првото српско востание против Османлиите од 1804 до 1813 год., а претходно село *Хасанбегово*), првиот претседател на Владата на Народна Република Македонија, додека населбата *Мичурин* го добила името според истоимената фабрика за конзервирање овошје и зеленчук која, пак, го добила своето име според рускиот биолог Иван Владимирович-Мичурин. Во имињата на населбите *Влае*⁴, *Жданец*⁵ и *Црниче* (постаро *Чрнче*)⁶, стари

⁴ Во контекст на дебарските исчезнати села *Големо Влае* и *Мало Влае*, Љ. Станковска, вториот дел од двокомпонентните имиња го етимологизира на следниов начин: „Од *Влаје* < **Влаје* (Село), чијашто придавска морфема е образувана од л. и. *Влај* со формата за ср. р. -е од суф. -џ. Личното име *Влај* е образувано со суф. -ј од првиот отворен слог *Вла-* од имињата *Владимир*, *Власџимир*.“ В.: Љ. Станковска. *Суфиксиџе -јџ-, -џџ- и -џ во македонскиџа џо-џонимиџа*. Прилеп: Институт за старословенска култура, 2002, 89.

⁵ Во основата на топонимот *Жданец* се наоѓа личното име *Ждан* од ст.сл. глагол *ждати*, *ждџ*, *ждџеш* ‘чека, очекува, се надева’. В.: Љ. Станковска. *Македонска ојконимиџа, книџа џџора*. Скопје: Метаморфоза, 1997, 338; Љ. Станковска. *Речник на личниџе имиња кај Македонџиџе*. Скопје, 1992, 119.

⁶ Топонимот *Црниче* е континуант на името *Чрнче*, исчезнато село во Скопско, регистрирано во Милутиновата грамота 1299 – 1300 година за манастирот Св. Георги-Горг Скопски. Формата *Чрнче*, всушност, претставува супстантивизирана придавка образувана со суф. за ср. р. -је од исчезнатиот посвоен придавски

села кои се слеале со градот – се вложени стари лични имиња од словенско потекло; населбата *Тафѿалице* името го добива од сложената лексема од турско потекло *ѿахѿалице* со различни семантичко-етимолошки интерпретации⁷, а населбата *Маѿари* која во постарите документи е забележана како *Маѿарлак*⁸ означува место со *маѿар* (: тур. со *tıcır* ‘чакал, ситно кршен камен, каменесто место’). Во името на населбата *Лисиче* е вложен зоонимот *лисица* (лат. *Canis vulpes*)⁹, а во *Драчево* е фитонимот *драка* (лат. *Paliurus aculeatus*) ‘низок трнлив храст’¹⁰. Според О. Иванова во основата на името на населбата *Кайишиѿец* е вложен апелативот *кайишиѿе* ‘напуштено место на кое се поставувале идоли (во паганско време, забел. ав)’ (О. Иванова 1999, 131–135). Т. Стаматоски, пак, кој тргнува од постарата форма, спомената во средновековен запис како **Кайешиѿьць* смета дека „основата на името ја чини стариот партицип *кайешиѿ-* + наставката *-ец*, многу честа кога станува збор за извори, кладенци и сл.“¹¹ Ојконимот *Нерези*, пак, настанал со топо-

суфикс *-јь*, од л. и. *Чрнец* < **Чръньць*. Повеќе, види кај: Љ. Станковска. *Суфиксиѿе -јь-, -ѿь- и -ѿ во македонскаѿа ѿоѿонимија*. Прилеп: Институт за старословенска култура, 2002, 426.

⁷ Според Т. Стаматоски, постарото име за *Тафѿалице*, запишано како *Тахѿалице* (во еден турски пописан дефтер за Скопската нахија од 1833/34 година), претставува сложенка од тур. *taht* ‘под’ + *ılıca* < *araylıx* ‘минерален извор; бања со вода од вакви извори’, па според ова значењето на *Тафѿалице* би било ‘место под извор со минерална вода’. В.: Т. Стаматоски, М. Митков. *Јазикѿи на имињаѿа*. Скопје: Матица македонска, 2000, 139, 141. Ние овде не ја исклучуваме можноста, оваа сложенка да се разложи и како: *tahta* ‘штица, дрво’ + *alıci* ‘купувач’ со семантичка интерпретација ‘(место во кое живеат) трговци со дрва и материјали од дрво’.

⁸ На етничката карта од 1927 г. Леонард Шулце Јена го завел *Маѿари* како *Маѿарлик* (Madžarlik). В.: Makedonien, Landschafts- und Kulturbilder Leonhard Schultze Jena (Jena, G. Fischer, 1927), <https://macedonia.kroraina.com/gall/ls/title.html>, пристапено на 25.7.2024.

⁹ Ојконимот *Лисиче* е супстантивизирана придавка образувана со суф. за ср. р. *-је* од исчезнатиот посвоен придавски суфикс *-јь* од именката *лисица*. Повеќе, види кај: Љ. Станковска. *Суфиксиѿе -јь-, -ѿь- и -ѿ во македонскаѿа ѿоѿонимија*. Прилеп: Институт за старословенска култура, 2002, 223–224.

¹⁰ При етимологизирањето на овој ојконим, Љ. Станковска забележува: „Драчево е елиптично име со посесивно значење и е изведено од некогашната атрибуциска синтагма **Драчево (Месѿо, Село)*, чијшто придавски дел се супстантивизирал и продолжил да суштествува како елиптична топонимиска единица.“ Во продолжение наведува дека во основата на топонимот Драчево, може да биде вложено и л.и. Драче (: *Драѿомир, Драѿољуб, Драѿослав* и др.) и фитонимот *драч/драча/драка*. В.: Љ. Станковска. *Македонска ојконимија, книѿа ѿрва*. Скопје: Метаморфоза, 1995, 91–92;

¹¹ Имајќи го предвид фактот што населбата се наоѓа под каменесто брдо по кое

нимизација на множинската форма *нерези* од агронимот *нерез(ина)* со значење ‘1. некроена лоза; 2. напуштена нива или лозје’.

Самото име на населбата *Авиокоманда* е во тесна врска со настанокот на населбата. Имено, по завршувањето на Првата светска војна, војската на Кралството СХС проценила дека овој простор е погоден за стационирање на транспортни единици и на еден дел од денешната населба изградила транспортна база. Општината *Аеродром* го добила своето име поради тоа што на местото на нејзиното простирање во почетокот на XX век, односно во периодот од 1922 до 1925/1926 година бил изграден аеродром, а во името на населбата *Осипрово* е вложен географскиот апелатив *осипрово* со метафорично значење ‘безбедно место’ со оглед на тоа што оваа населба настанала по земјотресот во 1963, како наследник на камп-прифатилиште за загрозените од земјотресот кој бил најхигиенскиот камп во смисла на неговата снабденост со вода и со уреден санитарен јазол.

Скопјаните се познати по тоа што слабо се ориентираат според имиња на улици. Ориентирањето низ градот, главно, се одвива врз основа на некои изградени објекти во просторот, како што се станбени згради, службени згради, продавници, трговски центар, сендвичарница, книжарница, фризерница, слаткарница и др. Сепак, неколку главни улици и булевари кои се протегаат од правците запад – исток, односно север – југ како што се *Партизанска*, *Илинденска*, *Теодосиј Гологанов* (по старо *Иво Лола Рибар*), *Орце Николов*, *Ленинова*, *Кочо Рацин*, *Јане Сандански*, *Климент Охридски*, *Србија* се неизбежни во секојдневната комуникација... Скопјани се ориентираат и според згради на министерства, училишта, но и според некоја нивна карактеристика или квалификатив даден од народот, како што се на. пр. *Лейошциите* (трите до неодамна највисоки кули во градот во Карпош 4), *Воениите кули* на Аеродром од времето на СФРЈ, *Кулиите Цеваир* (на границата со населбите Аеродром и Ново Лисиче, кои го добија овој назив според името

до ден-денес *се лева, каје вода* (овде се наоѓа православниот храм „Свети Јован Крстител, како и Богословскиот факултет „Свети Климент Охридски“) склона сум да го поддржам толкувањето на Т. Стаматоски дека во основата се наоѓа партиципната форма **кајеший* (*извор, јойок*) кој претставува форма од активниот партицип на презентот од глаголот *каје*, која се супстантивизирала со суфиксот *-еи*, по отпаѓањето на неинформативниот дел од синтагмата како редувантен, изразен со им. извор, поток и сл. Повеќе во: Т. Стаматоски, М. Митков. *Јазикот на имињата*. Скопје: Матица македонска, 2000, 101–103.

на турската фирма изведувач), *Зградаџа Пегла* на Рампа во Кисела Вода, којашто го доби името според својот изглед.

Она што треба да се истакне е тоа што практично секоја нова генерација во Скопје си има свои ориентациски точки низ градот, дури и тогаш кога тие веќе и не постојат, па сепак се живи како своевидни тајни кодови во рамките на одделна генерација. За да објаснам што сакам да кажам со ова, ќе ви раскажам една лична приказна на која неодамна ме поттикна мојата пријателка од ФМУ, проф. Дарија Андова. Кога пред некој месец ја враќав кон домот на нејзините родители за да ми објасни попрецизно каде треба да ја оставам ми рече: „Однеси ме до зградата кај *Глорија*.“ Ја погледнав зачудено, а таа продолжи: „Ааа.. ти не знаеш кај беше *Глорија*. Тоа беше еден киоск во кој се продаваше бижутерија и се викаше *Глорија*. Не постои повеќе!“ Овој нејзин исказ ме врати мене во младоста, колку бев зачудена кога, како новопечена гимназијалка требаше да сменам автобус на Плоштад „Слобода“ на кој немаше никаква трага од плоштад... Подоцна дознав дека на ова место во предземјотресно Скопје постоел убав и простран плоштад... па се сетив дека на влезот кон населбата *Кисела Вода* имаше и чешма и рампа (оти оттука минуваше железничка пруга), а сега се останати само топонимите *Рампа* и *Чешма*... и дека често со другарките од гимназија се чекавме на автобуската постојка *Рекорд*, која денес не е веќе на истото место... или се наоѓавме пред *Ани* и *Бони*, кафулињата спроти Грчкиот конзулат што денес е веќе амбасада, на ист начин како што генерациите пред нас се среќавале пред „Ванила“ во ГТЦ, а нивните и нашите родители на *Корзо*... Дека продавниците „Ловец“ и „Беба Декор“ и денес ми се реперни точки за ориентација кога договорам средба со другарките, додека за генерацијата на син ми, тоа место е *Кај на Христио Узунов сѐоменикот* или *Кај џаксињаџа*... Затоа и си мислам дека секоја генерација си има свои места, свои кафулиња, свои омилени трговски центри. За мене најубав останува ГТЦ (носталгична сум, признавам), зашто беше единствен во мојата младост. Многу подоцна се изградија „Беверли Хилс“ во Капиштец, „Лептокарија“ во Карпош 3, а од „Бисер“, „Сити мол“, „Капитол мол“, „Ист гејт мол“ (сè некои чисто словенски, македонски имиња, иронизирам – се разбира) – немаше ни трага ни глас... Самите имиња ни кажуваат дека во поново време во оваа јужна земја некои сакаат сонцето да почне да изгрева на Запад.

Ќе може ли да нè огрее некогаш?

Користена литература:

- О. Иванова (1999). *Сѣудини оу ѿѿѿонимијата и аниѿройонимијата*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Љ. Станковска (1992). *Речник на личниѿе имиња кај Македонѿиѿе*. Скопје.
- Љ. Станковска (1995). *Македонска ојконимија, книга ѿрва*. Скопје: Метаморфоза.
- Љ. Станковска (1997). *Македонска ојконимија, книга виѿора*. Скопје: Метаморфоза.
- Љ. Станковска (2002). *Суфиксиѿе -јѿ-, -ѿјѿ- и -ѿ во македонскаѿа ѿѿѿонимија*. Прилеп: Институт за старословенска култура.
- Г. Стаматоски, М. Митков (2000). *Јазикоѿи на имињаѿа*. Скопје: Матица македонска.
- Сѿтарословенско-македонски речник (со ѿрчки ѿаралели)*, редактор: Вангелија Десподова. Прилеп – Скопје: Институт за старословенска култура – Матица македонска, 1999.
- Скопје, <https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B5>, посетено на 20.7.2024 г.
- Makedonien, Landschafts- und Kulturbilder Leonhard Schultze Jena (Jena, G. Fischer, 1927), <https://macedonia.kroraina.com/gall/ls/title.html>, пристапено на 25.7.2024.

Плоштад „Слобода“

проф. д-р Митко Б. Панов
Институт за национална историја,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

САМУИЛОВАТА ДРЖАВА ВО ВИЗАНТИСКИТЕ КОНЦЕПЦИИ НА ИСТОРИЈАТА, КУЛТУРАТА И ИДЕНТИТЕТОТ

Со терминот Самуилова држава во историографијата се означува политичкиот ентитет формиран во 969 година како резултат на воената и политичка мобилизација на четворицата браќа, Давид, Арон, Мојсеј и Самуил – познати како *комийџиули* (синови на кнезот Никола). Тие го искористиле конфликтот помеѓу Византија, Киевска Русија и Бугарија, отстранувајќи ја бугарската власт на просторот на Југозападна Македонија. Областите околу Преспанското и Охридското Езеро станале јадро на новата држава и црква. По убиството на сопствениот брат Арон, Самуил останал единствен владетел, откако претходно другите комитопули Давид и Мојсеј загинале во битка. Во судирот со византискиот император Василиј II (976-1025), Самуил успеал да освои опширна територија во Западен Балкан, што му овозможило кон крајот на 10 век да се прогласи за цар и да пројави амбиции за преземање и на византискиот трон.¹ Трагичната смрт на Самуил како последица на поразот кај Беласичката битка во 1014 година, била придружена со драматични воени настани кои вклучиле и меѓудинастички судири, што резултирало со убиство на Самуиловиот наследник Гаврило Радомир (1014-1015) од страна на неговиот братучед (син на Арон) Јован Владислав (1015-1018). По загинувањето на Владислав при опсадата на Дирахон (Драч) во 1018 година, и откако водечките луѓе ја смениле лојалноста, Василиј II прогласил победа и конечно ставил крај на државата.

Ваквиот традиционален наратив за Самуиловата држава, всушност ја следи интерпретацијата на византиските автори, која била концептуализирана, моделирана и манипулирана во зависност од целите на моменталната политичка, воена и идеолошка

¹ Mitko B. Panov, "Who Crowned Tsar Samuel: Appropriating the Byzantine ideology in the 13th century Balkans," *Proceedings of the 9th International Symposium on Byzantine and Medieval Studies "Days of Justinian I"*, ed. Mitko B. Panov (Skopje: Institute of National History, 2022), 37-46.

агенда. Тоа сериозно ја усложнува реалната реконструкција на Самуиловата држава.

Погледот од Самуиловата држава

Не постои ниту еден сочувван извор произлезен од Самуиловата држава, а кој ќе посведочи како била идентификувана државата или нејзините поданици, што ја вклучува и самоидентификацијата на Самуил и на другите водечки луѓе во државата.

Откриениот кирилски натпис во с. Герман кај Преспа, кој му се припишува на Самуил и датира од 993 година, има комеморативен карактер, посветен на родителите и на братот Давид:

Во името на Отецот, Синот и Светиот Дух, јас Самоил,
раб Божји,
полагам спомен на мојот татко и мајка и брат на овој
крст. Имињата на упокоените
Никола, раб Божји, [...]а и Давид. Напишано во година-
та од создавањето
на светот 6501, во шестиот индикт [т.е. 993].²

Постои реално сомневање околу автентичноста на овој натпис поради околностите на неговото пронаоѓање кон крајот на 19 век, кога пропагандите во Македонија биле во полн ек.³ Без оглед на тоа, натписот не содржи каква било идентификациска ознака, освен името на Самуил и на неговото потесно семејство.

Постои уште еден кирилски натпис, откриен во 1956 година при рушењето на Чауш-бег џамијата во Битола. Наспроти значителната оштетеност на текстот на натписот, а врз основа на видливоста на името „Јован“, како и терминот „син на Арон“, ис-

² Федор И. Успенский, „Надпис царя Самуила“, ИРАИК 4/1 (1899), 1-4.

³ Mitko B. Panov, *The Blinded State. Historiographic Debates about Samuel Comtopoulos and His State (10th-11th Century)* (Leiden/Boston: Brill, 2019, 281-285. Paul Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-slayer* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 15-16, иако изразува резерви, сепак избегнува да даде конкретен став за автентичноста на натписот. Срѓан Пириватрић, *Самуилова држава. Обим и карактер* (Београд: Византолошки институт Србске академије наука и уметности, 1997), 24, 59-62, посебно 59, п. 95, иако ја потврдува веродостојноста на натписот, изразува резерва дали припаѓала на Самуиловата епоха. Меѓутоа, Пириватриќ истовремено го користи натписот за потврда на некои од тезите во однос на напацијата за Самуил.

тражувачите уште од 60-тите години на 20 век, го поврзуваат со истоимениот последен цар на Самуиловата држава, Јован Владислав.⁴ Притоа, термините „самодржец бугарски“ и „Бугарин по род“ содржани во текстот на натписот, се експлоатираат во континуитет од бугарските истражувачи за конструирање на наводна „бугарска“ самоидентификација на Јован Владислав. Од тоа се извлекува заклучокот дека поданиците опфатени во границите на Самуиловата држава ја споделувале „бугарската“ етничка припадност.⁵ Со оглед што до неодамна автентичноста и датирањето на Битолскиот натпис од времето на Јован Владислав не се доведуваше во прашање,

⁴ За автентичноста на натписот се изјаснил и Владимир Мошин, кој го довел натписот во врска со генералното тогашно југословенско гледиште, констатирајќи дека Самуил бил пренесувач на Преславските царски традиции на родот на комитопулите (Владимир Мошин, „Битолската плоча од 1017 година“, *Македонски јазик* 17 (1966), 51-61; Мошин, „Најстарата кирилска епиграфика“, во *Словенска писменост: 1050-годишнината на Климент Охридски*, ed. Петар Илиевски (Охрид: Народен музеј, 1966), 35-44; Мошин, „Уште за битолската плоча од 1917 година“, *Историја* 7 (1971), 255-257.; Радмила Угриновска-Скаловска, *Зайиси и леџојиси* (Скопје: Македонска книга, 1975), 43-44; Петар Х. Илиевски, *Појава и развој на писмојто* (Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2001), 258 исто така го третираат Битолскиот натпис како еден од најстарите кирилски епиграфски споменици. Stephenson, *Basil the Bulgar-Slayer*, 30, n. 70, забележува дека натписот е без сомнение автентичен, имајќи го предвид датумот на неговото откривање и епиграфските и палеографските квалитети. Сепак, тој е крајно претпазлив за интерполациите на Заимов кои го вклучуваат датумот на натписот, имињата Никола и Рипсимија, царските титули за Самуил, како и самите имиња на Самуил и Василиј, имињата и деталите за битките кај Штип и кај Клидион (Stephenson, *Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, 30, n. 69).

⁵ Ѓордан Заимов, Василка Ѓџкова Заимова, *Битолски надпис на Иван Владислав самодржец бугарски: старобугарски паметник од 1015-1016 година* (София: Бугарска академия на науките, 1970); Иван Божилов, „Битолскиот надпис на цар Иван Владислав и някои въпроси от средновековната българска история“, *Исторически преглед* 27/1 (1971), 84-100. Ѓџкова-Заимова, „Как проф. Ѓордан Заимов възстанови Битолският надпис на Иван Владислав“, *Будител* 31/1 (2014), 13-19; Vasilka Ĺăpkova-Zaimova, *Bulgarians by Birth – The Comitopuls, Emperor Samuel and Their Successors According to Historical Sources and the Historiographic*

Tradition (Leiden, Boston: Brill, 2017, 17–18). Васил Ѓюзелев, „Бележки върху историята на България по времето на комитопулите, царете Роман-Симеон и Самуил и техните наследници (971 – 1018 г.),“ во *Хиљада години од бийката при Беласица и од смъртта на цар Самуил (1014 – 2014), доклади од Международната научна конференция проведена в град Пейрич, 9 октомври 2014*, ed. Васил Ѓюзелев, Георги Н. Николов (София: Гутенберг, 2015), 34-35 нагласува дека Битолскиот натпис се смета за „еден од највредните бугарски натписи што се чуваат во Република Македонија, кој е потсетник за нејзиното бугарско минато“.

истражувачите ја користеле имагинарната историска контекстуализација за да ги пополнат оштетените и празни делови од текстот. Меѓутоа, во најново време,⁶ со користење и на модерната технологија, истражувачите мошне убедливо покажуваат дека натписот е настанат значително подоцна, кон крајот на 12 или 13 век во време на т.н. Второ Бугарско Царство.⁷ Со подоцнежното датирање убедливо се отфрла гледиштето дека Битолскиот натпис е подигнат од Јован Владислав, со што стануваат беспредметни и далекусежни-

⁶ Хорас Лунт во неговата рецензија на книгата на Ј. Заимов и Т'пкова Заимова, своевременно ја предложил 1234 година како можен алтернативен датум за настанување на натписот, идентификувајќи го бугарскиот цар Јован споменат на натписот, со Јован Асен II. Horace Lunt, "Bitolski Nadpis na Ivan Vladislav Samodărzhets Bălgarski: Starobălgarski Pametnik ot 1015-1016 Godina. by Iordan Zaimov, Vasilka Zaimova, Sofia: Bălgarska akademiia na naukite, 1970," *Slavic review* 31/2 (1972), 489. Види и, Lunt, "On Dating Old Church Slavonic Gospel Manuscripts," in *South Slavic and Balkan Linguistics*, I, ed. A. A. Barentsen, R. Sprenger and M.G.M. Tielemans (Amsterdam: Rodopi, 1982), 230 каде забележува дека внимателната методологија и научната чесност го оневозможило да го утврди натписот како Асенов од 1234 година, иако тоа одговара на сите докази. Во таа смисла, тој ги повикал македонските и бугарските истражувачи да го сторат истото, бидејќи биле склони да го фиксираат датумот на 1015/16 година. Повнимателен пристап кон датирањето на натписот, поради значителната оштетеност на дел од него, е содржан во резенцијата на книгата на Заимов од Александар Каждан", И. Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав самодржец български. Старобългарски паметник от 1015-1016. София 1970, *ВВ* 35 (1973), 266. Стојко Стојков, „Битолската плоча – дилеми и интерпретации“, во *Зборник на трудови од научниот собир Самуиловата држава во историската, воено-политичката, духовната и културната традиција на Македонија* (Струмица: Завод за заштита на спомениците на културата и музеј – Струмица, 2015), 80-105, иако упатува дека датирањето на натписот за отворено прашање, смета дека засега најаргументирано датирање на натписот во времето на Јован Владислав.

⁷ Georgios Velenis, Elena Kostić, „New Interpretation about the Content of the Cyrillic Inscription from Bitola“, in *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade, 22–27 August 2016*, Thematic Sessions of Free Communications, ed. Dejan Dželebdžić, Stanoje Bojanin (Belgrade: The Serbian National Committee of AIEBm 2016), 128, сметаат дека истражувачите погрешно му го препишале натписот на Јован Владислав, бидејќи годината наведена на натписот кореспондира со 1202/3 година, во време на бугарскиот владетел Јоаница Калојан (1197-1207). Во најново време, Sebastian Kempgen "Marble, Stone and Iron Bends Speaks. New Facts and Readings of the Bitola Inscription based on a Digital 3D Model," in: Bamberg: Otto-Friedrich-Universität (2025), <https://fis.uni-bamberg.de/entities/publication/5920ebf7-ba61-49c5-bac2-dc0a9c34a49c>, пристапено на 31.3.2025, го поврзува датирањето на натписот со смртта на Јован Асен I (по 1196 година), или поверојатно со Јован Асен II I и битката кај Клокотница (1230/31 година).

те заклучоци и претензии на бугарските истражувачи за „докажувањето“ на етничкиот карактер на Самуиловата држава.

Затоа, Самуиловата држава во термилошка смисла претставува модерна ознака произлезена од името на нејзиниот владетел Самуил, што не имплицира етничка карактеризација.

Византиската концептуална претстава за Самуиловата држава

Поради отсуство на конкретни изворни наративи од самата Самуилова држава, нејзината историја генерално е можно да се реконструира врз основа на сочуваните византиски сведоштва и тоа од оние кои пишувале од хронолошка дистанца од повеќе од пет децении. Тоа внесува дополнителна комплексност за историската контекстуализација на Самуиловата држава.

Мошне индикативно е што византиските автори кои биле современици на Самуиловата држава, воопшто не ја идентификувале државата и непријателите асоцирани со истата, употребувајќи недефинирана стереотипна класична терминологија. На тој начин, тие го замаскирале самото име на Самуил, неговата титула, како и името на државата и на непријателите со кои војувале.⁸

Византискиот автор Лав Ѓакон, како непосреден сведок на настаните и директен учесник во воениот поход на императорот Василиј II против Самуил, ја идентификувал непријателската војска која им нанела понижувачки пораз на Византијците во

⁸ Единствениот современик кој го идентификувал Самуил (Samuēl) како постар од двајцата браќа *Komsajagk'* (калк од грчкиот Κομτζόπουλοι), бил ерменскиот историчар Стефан од Тарон, познат и како Асолик: „Имаше двајца браќа кои се викаа *Komsajagk'*. Најстариот се викаше Самуил, со ерменско потекло, од областа Дерџан; царот Василиј го пренесе него и неговите контингенти *salark'* во Македонија, за да се борат против Бугарите“ (*The Universal History of Step'anos Tarōnec'i*, Introduction, Translation and Commentary Timothy Greenwood (Oxford: Oxford University Press, 2017), 3.22; p. 284-285). Со оглед на тоа што информациите кои доаѓале од Византија биле негов главен извор, Стефан Таронски всушност ги претпоставувал настаните поврзани со војната на Василиј II со Самуил, презентирајќи го своето разбирање за византиската концептуална претстава, прилагодена на претпоставениот аудиторинум во Ерменија. Тој бил преокупиран со презентирањето на ерменското етничко потекло на комитопулите, селективно избирајќи ги настаните и инволвираните личности врз основа на нивната поврзаност со Ерменија. Следствено, Стефан Таронски не може да претставува основа за утврдување на реалната перспектива за Самуиловата држава.

битката кај Трајановата порта во 986 г., со неодредениот класичен термин „Мизи“:

„...Императорот Василиј ги собра своите трупи и маршираше против Мизите. Бидејќи тие арогантни и сурови луѓе, кои извршувале убиство, ја малтретирале римската територија и безмилосно ја ограбувале земјата на Македонците, убивајќи ги сите од млади па нагоре. Затоа тој беше обземен со поголем гнев отколку што беше соодветно или промислено, и побрза да ги уништи при првиот напад, но беше измамен во своите надежи поради интервенцијата на среќата... Мизите најпрво ги нападна од заседа, кога тие го напуштија логорот за крма и сточна храна, и убија многу од нив, а однесоа голем број од нивните товарни животни и коњи... Наредниот ден, значи, војската минуваше низ шумско дефиле, кое беше полно со пештери, а штом поминале низ неа дошле до стрмен терен, исполнет со долови. Овде Мизите ги нападнаа Римјаните, убивајќи огромен број луѓе и го зазедоа императорскиот шатор и богатствата, и го ограбија целиот воен багаж... Остатоците од војската, поминувајќи низ непроодните планини, едвај избегале од нападот на Мизите, губејќи ги речиси сите нивни коњи и багажот што го носеле, и се вратиле на римска територија...“⁹

Лав го користел и генеричкиот термин „скитски“ за реторич-

⁹ *Leonis diaconi Caloensis historiae libri decem*, ed. Charles B. Hase (Bonn: Weber, 1828), 10. 8-10, p. 171-176; *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, Introduction, translation, and annotations by Alice-Mary Talbot and Denis F. Sullivan, *Dumbarton Oaks Studies*, 41 (Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2005), 213-215. Лав Ѓакон го употребил терминот „Мизи“ за Самуиловата војска и во неговата нарација за воената кампања при освојувањето на градот Бер, што коинцидирало со преземањето на кримскиот Херсон од лидерот на Киевска Русија, кнезот Владимир (980-1015) кон крајот на 80-тите години од 10 век (Leo the Deacon, *History* 10. 10, ed. Hase, 175-176; tr. Talbot and Sullivan, 217: „Сепак, други несреќи беа навестени со издигнувањето на свездата која повторно се појави и со огнените столбови кои се рефлектираа на север среде ноќ ги преплашија оние што ги видоа; зашто тоа го навестуваше освојувањето на Херсон од Тавроскитите и окупацијата на Вероја од Мизите“).

ки да ја изрази својата непосредна загрозеност поради можноста да падне „жртва на скитскиот меч“ по повлекувањето на поразената византиска војска од битката кај Трајановата порта.¹⁰ Во контекст на Самуиловата држава, во концептуална смисла Лав ја демонстрирал византиската географска сопственост и империјална доминација, нагласувајќи дека „земјата на Македонците“ била загрозена од новите непријатели „Мизи“. Терминот „Мизи“ употребен од Лав Ѓакон не може да биде интерпретиран како етнографска ознака за Самуиловата држава, ниту, пак, е можна еквиваленција со истоветната терминологија која тој ја употребувал за означување на другите непријатели на Империјата. Со името „Мизи“ како ознака за Самуиловата војска, Лав имплицирал дека тие биле нов вид непријател, странски народ со „скитски“ карактеристики, кој безмилосно ја опустошил „земјата на Македонците“, која била сметана за римска територија.

Слична концептуална репрезентација е содржана и во делото на Јован Геометар (935/40-са. 1000), исто така современик на Самуил, кој бил еден од водечките ретори во втората половина на 10 век. Независно од хронолошката непрецизност и тешкотијата во декодирањето на историскиот контекст, поемите на Геометар претставуваат исклучително важен извор за Самуиловата држава. Тоа посебно се однесува на фактот што Самуиловата држава е презентирана низ светогледот на висок воен службеник и дворски поет, кој ја рефлектирал современата претстава на политичката и на религиската елита во Константинопол. Компаративната анализа на поемите покажува дека Геометар ја перципирал Самуиловата држава како главен непријател на Западот, идентификувајќи ја со класичните термини „Мизи“ или „Скити“. На тој начин, тој всушност ја користел конвенционалната византиска репрезентација од втората половина на 10 век, практикувана и од Лав Ѓакон. Во долгата поема *За воспаниеишо* (Εἰς τὴν ἀπόστασιν), Геометар меѓу другото пишува:

„Има ли зборови кои ќе објаснат што се случило на Западот!? Војската на Скитите поминува преку него и кружи како низ своја татковина. Земјата која раѓа благородни изданки, луѓе бестрашни и челични, тие во корен ја сосекуваат и мечот го одделува нејакиот пород: едно

¹⁰ Leo the Deacon, *History* 10. 8, ed. Hase, 171-173; tr. Talbot and Sullivan, 214-215.

дете останува кај мајката, а другото непријателот го одведува со силата на оружјето. Порано моќни градови – сега се прашина ситна. Гледајќи ги коњските штали на местото на коешто беа населбите на луѓето, леле, како да се воздржам од солзите. Така во оган пропаѓаат земјите и населбите, а ти граду – царица, средиште на Византија, кажи ми во каква судбина си потпаднал. Град, којшто стоиш на прво место по несреќи, колку порано си се гордеел со просперитет... Но преблаг збор, погледни ме со милостиво око, прекрати ги заемно истребувачките колежи, одвлекување во заробеништво, востанија, бегства, прогонства, насилства, смртни казни, судења...”¹¹

Со намера да ја презентира генерално влошената состојба во Византија, Геометар ја означил Самуиловата непријателска војска како „Скити“, кои причиниле страотни пустошења, убиства, одведување во заробеништво и разрушување на населени места. Ваквата претстава во многу наликува на портретирањето на Самуиловата војска содржано во сведоштвото на Лав Ѓакон.

Алудирањето на офанзивните продори на Самуил во Македонија, е видливо и во Геометровата поема *За ѝлчакнаџиџа на Иверциџиџе* (Εἰς τὰς ἰβήρων ἀρπαγὰς):

„Не скитискиот оган, туку Ивериското насилство сега го бутка Западот против Истокот. Тоа [го означуваа] земјотресите, а македонската земја го покажа блесокот на новоизгреаните ѕвезди. Зошто напразно ги прекоруваш Скитите, кога гледаш дека твоите пријатели и сојузници ги вршат истите нешта“.¹²

Историскиот контекст на поемата, кој одговара на 989 година и појавата на Халеевата комета, евидентно се однесува на непријателската Самуилова војска, означена како „Скити“. Од нивните офанзивни продори „македонската земја“ била подложена на „скитски оган“. Со оваа поема Јован Геометар всушност истапил

¹¹ John Geometres, *Poems*, ed. John A. Cramer, *Anecdota Graeca e Codd. Manuscriptis Bibliothecae regiae Parisiensis, IV* (Oxford: Typographeo academico, 1841), 271-273.

¹² John Geometres, *Poems*, ed. Cramer, 282.

со критика кон византискиот воен и политички естаблишмент како одговорен за влошената состојба во Македонија предизвикана од експанзијата на Самуиловата држава.

Уште поостар критичен тон употребен од Јован Геометар со кој ги опишал неуспесите на Византија во судирот со Самуиловата држава, може да се забележи во поемата *За ѱοραζοῖν на Римјаниῖτε* кај бугарскиот теснец (Εἰς τὸ ράθος Ρομαίων τὸ ἐν τῇ Βολγαρικῇ κλείσει), составена веројатно кон крајот на 80-тите години од 10 век:

„Не би помислил, дури и сонцето да се помести,
дека мизиските стрели ќе бидат посилни од авзонските
копја.
Пропаднете дрвја, злокобни планини. Пропаднете,
мрачни
планини!
Пропаднете, недостапни пештери, таму каде што лавот
трепери од
средбата со срните!
Сонце, скриј ја под земјата со злато блескавата кочија и
кажи ѝ на
великата душа на кесарот:
Истарот го грабна венецот на Рим. Земи го брзо оружје-
то,
зашто мизиските стрели се посилни од авзонските
копја“.¹³

Во овој пасус Геометар го пренесува своето видување за офанзивните воени дејствија на Самуиловата војска, кои резултирале со понижувачкиот пораз на Василиј II во битката кај Трајановата порта во 986 година.

Во поемата *За κομειῶυλοῖν* (Εἰς τὸν κομῖτ πλ), Геометар евидентно алудирал на Самуил. Тој сосема јасно го предочува историскиот контекст поврзан со појавата и подемот на Самуиловата држава, што било проследено со опаѓањето на воениот престиж на Византија:

¹³ John Geometres, *Poems*, ed. Cramer, 296.

„Комета (Κομήτης) го потпалуваше небото,
а Комес (κομήτης) долу го запалуваше западот.
Симбол на онаа свезда е на мракот сегашен,
тој згаснуваше со сјајот на Деницата.
Се јави овој со заодот на Никифор,
овој страшен Тифон меѓу злосторниците
Гори се: А кај се рикањата на силата
твоја, водачу на непобедливиот Рим.
По природа ти императору, по дела, победнику,
поткрени се малку од гробот, рикни лаве, ти
научи ги лисиците да живеат во пештерите...”¹⁴

Анализата на поемите на Геометар покажува дека при опишувањето на настаните поврзани со непријателската војска асоцирана со Самуиловата држава, тој ги употребувал исклучиво термините „Скити“ или „Мизи“. Како и во случајот со Лав Ѓакон, Самуиловата држава и непријателската војска, како и Самуил и неговата титула биле замаскирани преку употребата на класични термини и со асоцијацијата - „Комет(опул)“.

Соодветна претстава за Самуиловата држава е присутна и во фиктивниот епитаф за Никифор Фока во интерполираниот текст кај Јован Скилица, кој му се припишува на поетот Јован од Мелитена во 988-989 година:

„...Горка глетка; добар владетелу, разбуди се!
Земете пешаци, коњаници, стрелци за борба,
Полкови и единици на вашиот домаќин -
Бидејќи Русите, целосно вооружени, ги напаѓаат наши-
те пристаништа,
Скитите се нетрпеливи да колат
Додека секој народ му прави штета на вашиот град
Коишто некогаш се плашеа од вашето избраздено лице
Пред портите на вашата Византија...”¹⁵

¹⁴ John Geometres, *Poems*, ed. Cramer, 283.

¹⁵ Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, rec. Ioannes Thurn, CFHB, Series Berlinensis, V (Berlin and New York: Walter de Gruyter, 1973), 282; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Translation and Notes by John Wortley (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 270.

Јован од Мелитена всушност го повикувал Никифор II Фока да се крене од гробот и ги порази современите непријатели на Византија. Покрај „Русите“, другите непријатели олицетворени во Самуиловата држава, се означени како „Скити“.

Ваквата терминологија е употребена и од Лав, митрополитот од Синада, во писмото адресирано до императорот Василиј II во почетокот на 996 година:

„Императорот беше најголемиот од нив, императорот кој се враќаше од блескавата и неспоредлива победа; кој недостасуваше и по кого се копнееше, бидејќи долго време тој работеше во неволја за да ја обезбеди целосната победа; кој поради неговото достигнување беше брилијантен и славен и не ги презираше апелациите „Скитикус“ (Σκυθικός)... Заедно со вас, поздрав на бирократијата што ви дава задоволителна и ефикасна услуга и на секој што вие самиот, прониклив судија на карактери, сметате дека се достоини за поздрав. Меѓутоа, не поштедувајте ниту еден Скит (Σκύθην), ‘дури ни малото момче кое мајка му го носи во својата утроба’, туку разурнете ги и уништете ги сите заедно...“¹⁶

Апелацијата „Скитикус“ која Лав од Синада му ја припишал на Василиј II за неговата воена победа против „Скитите“, ја потврдува конзистентноста во користењето на класичните термини од страна на византиските современи автори. Со оглед дека Лав од Синада го адресирал писмото директно до Василиј II, забележливо е дека применетата „скитска“ терминологија за означување на Самуиловата држава била користена во официјалната кореспонденција со императорот кон крајот на 10 век. Тоа покажува дека современите Лав Ѓакон, Јован Геометар, Јован од Мелитена, како и Лав од Синада користеле стереотипна класична терминологија за означување на непријателите асоцирани со Самуиловата држава.¹⁷

¹⁶ *The Correspondence of Leo, Metropolitan of Synada and Syncellus*, ed. and transl. Martha P. Vinson, CFHB 23, Dumbarton Oaks Texts 8 (Washington DC: Dumbarton Oaks, 1985), Epistle 54.8-13; 54.45-49, p. 87-91,

¹⁷ За останатите современи автори, кои ја потврдуваат употребата на класичната терминологија за Самуиловата држава, види Mitko B. Panov, *The Blinded State*, 60-75.

Самиот Василиј II во неговиот императорски хрисовул издаден во 978 година, употребил неодреден термин „варвари“ упатувајќи со тоа на Самуиловата непријателска војска која предизвикала „многубројни превирања“ и го загрозила манастирот Лавра на Света Гора.¹⁸ Во самиот епитаф во стихови на Василиј II, долгогодишните непријатели асоцирани со Самуиловата држава се означени како „Скити“:

„... Останав буден во текот на мојот живот
и ги заштитив децата на Новиот Рим,
храбро водејќи кампањи и на Запад,
и на позициите на Исток,
подигајќи огромен број трофеи во сите
делови на светот.

А сведоци за тоа се Персијците и Скитите,
заедно со Абхазијците, Исмаилитите,
Арапите и Иверците.

О човеку, гледајќи го сега мојот гроб овде,
награди ме за моите походи со своите
молитви.“¹⁹

Епитафот ја содржи вечната порака и споменот за постигнувањата по кои Василиј II требало да биде запаметен, содржејќи и идеолошка порака за реализираната христијанска мисија доделена од самиот Христ.²⁰ Терминот „Скити“, употребен за означување на триумфалните победи на Василиј II против Самуиловата војска, ја илустрира доследноста во идентификацијата со класичните термини - во случајот со „Скити“.

Византиските автори ја опишувале Самуиловата држава исклучиво преку класицистичкиот терминолошки филтер „Скити“ или „Мизи“, диференцирајќи ја како нов вид непријател – странски

¹⁸ *Actes de Lavra, premiere partie des origins a 1204*, ed. Paul Lemerle, Andre Guillou, Nicolas Svoronos and Denise Papachryssanthou, Archives de l'Athos V (Paris: P. Lethielleux, 1970), 113.

¹⁹ Silvio G. Mercati, “L’epitafio di Basilio Bulgaroctonos secondo it codice Modense Greco 144 ed Ottoboniano Greco 344,” in *Collectanea Byzantina*, II (Bari: Dedalo libri, 1970), 232–234; Mercati, “Sull’ epitafio di Basilio II Bulgaroctonos,” in *Collectanea Byzantina*, II (Bari: Dedalo libri, 1970), 226–231.

²⁰ Paul Stephenson, “The tomb of Basil II,” in *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik 7, ed. Lars M. Hoffmann (Wiesbaden: Harrassowitz, 2005), 227–238.

народ. Самиот епитаф на Василиј II сведочи дека тој сакал да биде запаметен како победник над „Скитите“.

Меѓутоа во 1018 година Василиј II вовел нова административна терминологија „Бугарија“ за означување на територијата која ја опфаќала поранешната Самуилова држава. Оваа конструирана терминологија наредните децении започнала проектирано да се употребува и за претходниот историски период, што го вклучувала и судирот на Василиј II со Самуил. На тој начин, употребувајќи ја во проектирана смисла новата административна терминологија воведена по 1018 година, византиските автори во втората половина на 11 век дополнително го маскирале идентитетот на Самуил и на неговата држава.²¹

Македонија како јадро на политичките, културните и духовните традиции на Самуиловата држава

Сведоштвата на Лав Ѓакон, Јован Геометар и на Стефан Таронски, како современици на Самуил, недвосмислено упатуваат дека приоритетниот фокус на политичката и на црковната агенда на Самуил била „Македонија“ (Стефан Таронски), „македонската земја“ (Јован Геометар), односно „земјата на Македонците“ (Лав Ѓакон).²²

Огромната катедрала која Самуил ја изградил во Преспа и големата базилика изградена или преуредена во Охрид, упатуваат каде треба да го бараме политичкото и црковното јадро на неговата држава, што го сочинувале фундаментот на неговата владејачка и идеолошка програма. Иако во урнатини, големата катедрала во Преспа и денес сведочи за опсежната градежна програма на Самуил. Можеме само да замислиме како големата базилика изградена или обновена од Самуил во Охрид, зрачела со моќна политичка и идеолошка порака меѓу граѓаните и поданиците низ неговото огромно царство. Тоа несомнено му овозможило на Самуил својата држава да ја поврзе со традициите на Свети Климент и на Свети Наум, чиишто култови биле негувани во Охрид. Освен тоа, Самуил „увезувал“ христијански култови од освоениите територии на крајниот југ (Свети Ахил Лариски) и на далечниот запад (Свети

²¹ Mitko B. Panov, *Blinded State*, 76-147.

²² Leo the Deacon, *History*, 10.8, ed. Hase, 171; tr. Talbot and Sullivan, 213; John Geometres, *Poems*, ed. Cramer, 282; Step'anos of Taron, *Universal History*, 3.22, tr. Greenwood, 283-284.

Трифун Которски). На исток можеме да го најдеме црковниот комплекс „Св. Леонтиј“ кај Водоча (близу Струмица), што би можело да се припише на Самуиловата ктиторска иницијатива, која ја надополнувала неговата одбранбена гранична линија во последната деценија од војната со Василиј II. На тој начин, Самуил ги маркирал и границите на неговата држава.

Преспа и Охрид, како политички и црковни средишта, создале непосредна врска со старите христијански традиции, посебно со Св. Климент и со Св. Наум Охридски. На тој начин Самуил ја легитимирал својата политичка и црковна програма, што кон крајот на 10 век му овозможило да се прогласи за цар, навестувајќи ги амбициите за преземање на византискиот императорски трон. Традициите востановени од Самуил и засновани на политичкото и на духовното јадро во Југозападна Македонија, се задржале и по ликвидирањето на Самуиловата држава и црква. Тоа се рефлектирало и во Охридската архиепископија, како продолжувач на традициите на Самуиловата црква, како и во меморијата на жителите во поранешните државни средишта. Во таа смисла, охридскиот архиепископ Теофилакт, кој по пристигнувањето во Охрид кон крајот на 11 век забележал дека граѓаните пееле „воени победоносни песни“, кои евидентно биле одек на времето на царот Самуил.²³

²³ Théophylacte d'Achrida, *Lettres*, ed. and tr. Paul Gautier, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 16/2 (Thessalonike: Association de Recherches Byzantines, 1986, ep. 6, p. 147-149. Види исто, Б. Панов, *Теофилакт Охридски како извор за историјата на македонскиот народ* (Скопје: Култура, 1971), 227. Пириватрић, *Самуилова држава*, 210.

проф. д-р Кристина Николовска
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ

ПОЕТИКАТА НА ГАНЕ ТОДОРОВСКИ

Ете сме збрани, што би рекол нашиот великан, големиот македонски син Гане Тодоровски, како „собрание“ кое се згуснува, токму во годината кога пред 95 години се роди и светлината ја виде и за навек ја бакна светлината животна и живородна – великанот на македонската литература, наука и култура, грандиозникот на речта – Драган Гане Тодоровски.

И вела м собрание, на овој голем та преголем повод, почитувани Ганељупци, оти така милуваше да каже големиот ни Гане за миговите на згусната свест како овој кога знаеме дека великанот – се прераѓа во историјата. И тоа – македонска, но и светска културна историја и меморија.

Така и ние, како гордо македонистичко светско собрание, му оддаваме почит на великанот, во мигови на згусната сета и меланхолија по Гане и Ганевото ни творечко време – време од кое, во недотек потекоа реки и реки стихови, планини мисли и мисли, океани чиста и сјајна Ганевина - вечен недорек, недотек и недоод...

И во радост и светлина се престорува – *сѐ*, оти е оросено со стих, со Ганева мисла и поука.

Та нашиот гордоод го понесе тој, та сите нè вознесе кон сонцето на зборот, кон срцевината на речта, кон семето на прозборот, оној кој мириса на мајчино млеко, кон срцето на стихот, кон средето на изворот на сите извори земни.

Извори земни, но и небесни – оти уметноста е љубов на најдлабокото, но и највисокото.

На најдревното и највозвишеното...

* * *

Гане - ах, оној ураган од Гане, оган од Гане,
Ганевина од Гане,
вулкан од чиста поетска Ганевина,
сјајна уметничка медовина,
оној Гане, нескротник, неуморник, непокорник, немир-
ник...

Кој нè поведе, понесе и вознесе
Кон убавините на зборот, кон суштините на суштини-
те...

Почитувани македонисти и ганељупци,

Ви благодарам што Ве има, на Ганевите ни вечери, на Преведувачката работилница за поезијата на Тодоровски, на предавањата за неговото дело. И повторно сме заедно да ја споделиме свеченоста и гордоста на мигот, што ете токму нам ни го подари Господ, но и историјата – чесниот и голем човек, деец, македонствувач, величествен и врвен творец, поет, научник, културен раскошник.

Ойус-великан...

Пред нас е *ойус-океан*.

И може ли да се опише творечката и креативна „планета-опус“ на раскошен полиграф со над, замислете 220 наслови на дела! Фасцинантна е полиграфската мапа на: поетот преведувач, литературен критичар и есеист, историчар на литература, теоретичар, публицист, полемичар, антологичар, редактор, приредувач на изданија избори и препеви (македонски и странски), истражувач на фолклорот, театролог, сценарист, патеписец, културолог, општественик. Повеќедецениски универзитетски професор на Филолошкиот факултет, претседател на ДПМ, еден од култните основачи на СВП, претседател на Советот на СВП, амбасадор на Република Македонија во Руската Федерација, академик - член на МАНУ, член на македонскиот ПЕН-центар, угледник, општественик од светски формат. Добитник на најпрестижни награди кај нас и во светот.

Освен тоа - растолкувач, растајнувач, кажувач, гласнокажувач, величествен разговорник, мудроносник, мудросложувач, неповторлив оригиналник, искусник, елитен и култен боем, нескротник, радосник, елитник, аристократ на речта - фигура над фигурите, најмакедонски Македонец или најсуштински македонствувач во стихот, во мислата и во зборот...

Пред неговата реч, јавно умираат и се распаѓаат сите демагогии, фрази, полтронирања и нечисти есапи во: во уметноста и во животот. Оти е чист играч, но и виртуоз на водење на „игрите“ наречени: - живот на уметноста, но и - уметноста на животот.

Инкантатор, маѓепсник, опчинител, велезаводник на речта!
Виртуоз на стихот, велемајстор на потегот на зборот!

Таква е визионерската мисија на загрижениот и буден суштински македонствувач. Амбасадор, амбасадор не само на земја, туку и на „земја стихови“, амбасадор на зборот. Затоа, просто и не може да се опише неговиот влог во презентирање на Македонијата низ светот. Преку Ганевината...

Литературниот научник Тодоровски – е „осветлувач“ на епохи, векови, процеси, феномени, настани во литературата и во културата. Раритетен „изработувач“ на драгоцени „културолошки мапи“, од најголем формат.

Препевниот уметник во Гане – живее и расте во Ганета како врвен препејувач кај кој препевот е – „нова“ песна, која се согласува со „првородената, туѓа песна“; додека пак оригиналната песна е „препев“ на некоја „внатрешна“, „прастара“, „незнајна“ песна, која ѝ претходи на „појавената“ песна. Така, станува можно: оригиналната песна да е некое „ехо“ на внатрешната прापесна, а преводот да е „нова слика“ на отпеаното?

И сега, ај нека ја замисли некој Македонија – без оваа прекрасна и благословена земја - Ганевина... Оти и десет животи да имавме, и сите да се сплотевме, пак не ќе му дорасневме на неговиот подвиг и влог – во нас. Грижата за цел народ, за цела култура, културна историја и културно, сецивилизациско наследство, на олку „жив“, „драматичен“ и брилијантен начин, како Гане, значи не само безрезервно, мудро, аманетно сакање на „семеето“, родот свој, како сопствено дете, туку значи и - највисока скала на свест и самосвест за културните вредности на пратлото свое! Тоа е највисоката наша можна претставителност - пред светот и векот. И тоа, на ова древно пратло на културата, традицијата и уметноста, каде горди го откриваме, соголдуваме и „соблекуваме“ секое драгоцено камче историја... А по овој повод, драги македонисти и семинаристи, „откопуваме“ само „камчиња“ од мозаикот - опус на Ганевината...

Платинест мозаик е ганевиот „посед“, а поседници сме сите ние, семеето, родот негов, кој толку си го сакаше како семејство. Оти неговот опус великан - е благословен „дом“ на нашата култура и културна меморија. Позлатени и поплатинести ќе бидеме и ние...

Ова се чиновни, кои неповратно ѝ припаѓаат на епохата, а не само на мигот, на денот. Тоа е нашето литературно, културно

и национално самоосмислување и самочитање. При крајот, да ѝ благодариме на природата за милодарот, харизмата - „избраното дело“ наречено Гане Тодоровски што ни го прати токму кај нас да се роди, како „раѓач“ на нови светови, убавини и севистини, потоа да му се благодариме на „избраникот“, нашиот Гане Тодоровски што нè удостои со „планета“ - избрана колекција - дијаманти од зборови, стихови, препеви, критики, истории... осветлувања. Оти „осветлувачи“ на епохи и светови... има малку. Раритетно малку, но вистинските - се пратеници за да го преосмислат, „пресоблечат“ и облагородат мракот на цивилизациите, на вековите, на културите.

Така, и Гане Тодоровски – за навек го оживеа, разубави и подмлади македонскиот ни јазик, осветлувајќи го однатре – како *освештен човек*.

Кога нечиј животен, епохален подвиг по дело, ќе стане знак на прадревна култура, како нашата, но и најрепрезентна реплика на културите на светот – тогаш само треба да си ја препознаеме највисоката можна скала на свест на самосвест, и како честити луѓе пред историјата – да ѝ кажеме б л а г о д а р а м за овој благодат и благослов, за овој дар од небото, која „раѓа“ нови и подлабоки неба. А има ли *йонебо* од неговиот опус, има ли *йодар* од - дарот Ганевина?...

Ајде да уживаме во недобројната Ганева творечка градина, да му јавиме на светот дека денес – нам – ни – се роди великанот, таткото на речта величеството и чудото ни, наречено – Гане Тодоровски...

Оти денес, секој збор – е црква,
Денес, секој стих – е храм,
Денес, секоја буква – е уметност,
Оти така нè учеше уметноста Негова – преку стих, наука и поучение.
Да му се поклониме денес, на Ганевиот ни ден, на великанот ни Гане Тодоровски.
Тој нам ни подари и остави во аманет сè што еден Татко на културата може да ѝ остави: злато од стихови, поученија, аманети, алати, молитви, стихозбирка „Скопјани“, песни за Македонија ни, песни за песната ни, стихови за родот ни, во неговиот вечен ГОРДООД, недотек и недорек...

Ни остави цела творечка имовина – Ганевина, симбол за Македонија.

Македонија – како најубаво творештво, како сон од идеалите на идеолозите ни, Македонија како мајка на најубавите синови и ќерки, Македонија – онаа која тој милуваше, со љубов и љубов да ја стиихува и така да ја милува.

И да му бидеме достојни - на делото му, на речта му, на мислата му, онакви какви што само волшебноста на речта и уметноста може да нè воскресне...

Та ние сме гордо собрание, оти гордоста кон гордоодот Ганев е поголема и од сетата и од копнежот по неговата сјајна Ганевина, творечка татковина, „дете“ на најмакедонска Македонија.

Онаа, Ганевата – и нашата...

Оти нè научи Тој – да се извишине на сè и гордо и долго и вечно – да Македонствуваме. Низ стих, низ ука, низ уметност, па низ убавото да се препознаеме денес.

И во идни векови...

проф. д-р Кристина Николовска
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ

ПОЕЗИЈАТА НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ

Девет десетлетија – Петрева виделина,
Девет десетлетија – откако рожба ја израдува родната Сло-
ештица, кај славната Балканска Венеција - Димир Хисар,
Девет десетлетија - откако и на сонцето му стана јасно – дека
тука ни се роди големиот ни поет и сказник великан, таму некаде
во древната ни Македонија, за која срцето, му се подели на три
Девет десетлетија – откако поетот се роди во зборот...

Оти само тој ни го распосла сето *небо* како отворена *книџа*, а
свездиџе ги посеа низ небото како *слова*.

Петре – „читателот на свездите“, страстно вљубен во *ракоџи-
соџи на свездиџе*, оној Петре неуморник, нескротник, ненасладиник
на зборот,

Оној кој нè поведе, та нè научи како и од свездите да читаме
слова, како да го разбереме говорот на ветрот и како по ремек-дела
да нè познае светот.

Оној, кој ги спаси сите кои беа „слепи за писмо“, та посака да
го види „лицето на зборовите“, но и *очииџе* да им ги види, оти никој
дотогаш не ги беше видел.

Та иако знесе дека: „нашата мака / (...) не е само за еден ден!“
и не е само за *еден*, туку за *сииџе*,

а преку него – и *несреќииџе* ги запознавме како *сесџири*, де-
лејќи го лебот со нив, но сепак нè обестраши велејќи дека: „Стра-
вот е страшен само за оние што му се плашат.“

И оти нашата историја ја запиша дури и на сонцето ни, та да
огрејува вечно и сите народи и времиња – на нас да ги *сеџи* и да
ги *свеџи*.

Дури и сонцето го посака како книга, и нему му го остави –
заветот наш,

И горди нè виде, оти: „Племето наше е пиреј,“ во вечно ве-
кување

Во вечен поетски и македонски недоод...

А денес...

И токму кога зимата „подзастаре“, што би рекол Петре, и токму кога зачекори пролетта, нè раздени Денот на поезијата, Светскиот ден на поезијата, ден во кој *сè* и сиот *свеи* – е *йоезија*, ден во кој *йоеиийи* се најважни луѓе на светот... барем еден ден, та нека ме слушнат и Блаже и Гане и Анте, крај Петрета во историјата, онаа светската книжевна и културна историја, запишани за навек...

Оти денес: „(...) ништо не е поприсутно од неговото отсуство“.

Најотсутен е денес, на празникот на неговата љубеница-поезијата, но и најприсутен, сеприсутен е денес, Петре, нашиот „рудник“, нашето бескрајно „небо“.

Оној кој татковината ја запозна во скутот на баба си:

Кога ја прашав баба ми
како да го запаметам
лицето на зборовите,
таа како да се врати
некаде оддалеку,
ме гушна и ми рече:

Нивното лице не е едно,
како и нашата мака
што не е само за еден ден!

Така во скутот на баба ми,
на нејзината шарена скутина
ја запознав мојата татковина.

И знаеше Петре поетот ни - дека „Без нас ќе немаше свезди на небото“, како што небото – не е небо без галичките чардаци, но и без сите македонски поетски чардаци. Чардаци на културата, како „Струшките вечери на поезијата“, како „Рационовите ни средби“, како сите поетски фестивали и поетски сцени, Скопски културни сцени низ кои расте нашата *йоезија*, сакајќи го мајчиниот *македонски јазик*, како горда вљубеничка во него.

Растејќи од него – во зрел *йоеи*ски јазик, во *раскажувачко злато*, кое дорасна до ремек-дела како генијалните и недостижни му – „Дениција“, „Пиреј“, „Небеска Тимјановна“ и други.

И тогаш поетот јасно му кажа на светот и на историјата и на иднината дека:

Без нас ќе немаше ѕвезди на небото,
ни кој да ја преземе нивната светлина,
без нас не ќе знаевте што е високо,
ни каде се делат денот и ноќта.

Од кај почнува и времето
и затоа се гледа најдалеку,
од кај нас нема што не се гледа
на небото и на земјата...

Оти само тој, поетот, љубејќи ја Дениција: „како да учеству(-ваше) во создавањето / на првата Македонска Држава“ - во страстна хипербола, која од љубов боли, но расте и живее и „отаде“ смртта:

оти ти си мртва, а смртта во мене ти продолжува
откако те нема.

И тоа не се само парадокси, логички инверзии, пермутации и алогизми, тоа се, длабоки филозофски концепти кон кои ја поведе македонската култура и ја прослави на сите светски поетски и културни „мапи“, а од Македонија сочини земја на поезијата, а метропола на поезијата – беше секое место од каде што му потече „злато“ од зборот.

Во невидена и драматична љубов со поетскиот збор, во која живеат: и поетот и романсиерот и сказникот и драмскиот автор и мудроносникот Петре, оној Петре кој ни ја зарадува душата, кој ни го позлати зборот и кој ни го прослави родот!

Во Петрета М. Андреевски - *Поеиџи* вдишува, а *џрозаисџи* издишува.

Од една мајка и од еден татко му се и *стихџи* и *раскажувањџи*.

Така нè научи и нас, и нè поведе, потсетувајќи нè дека: „Животот е една голема угорница, а уште поголема удовница по која трчаме“ и дека: „Колку повеќе знаеш, толку повеќе страдаш!“

Оти: „Сиромавиот никаде нема роднини“.

А ние, останавме *роднини ѝо сѝих*.

Но, ни покажа – дека сме најбогати од сите – во душа и во зборот,

Ни распосла златни реки стиховни, нè удостои со водопади величествена проза, со океани мудрословија, нам – оние кои и денес го „впиваме“ Петревиот стих и мисла како прва наша „сончевина“ и како мајчино млеко на родениот ни јазик.

Оној јазик на поетските „волшебници“ од Демирхисарско, но и јазикот од срцето на поетскиот Радинов Велес, од „Сокачињата на поезијата“, од струшките раскошни стиховници на Миладинов, и на недоброј стихотворци, стихоборци, соборци, македонствува-чи, изработувачи на врвен, резбарен, филигрански – *македонски ѝоеѝски збор...*

Сиот *рудници на мудросѝа* беше – да,

Оти има ли маж или жена или дете што не знае какви творечки раритети ни остави тој? Великанот Петре М. Андреевски, кому не може да му се донасладиме во зборот, донарадуваме во подвигот му грандиозен, во монументалното му дело.

Оти со збор, но и со бескрајна душа – колку планетава ни, ги допре и ги сотвори во поезија – сите нешта.

И Анте ќе рече: „Не постои ништо што не е збор“,

А Петре сето ќе го престори во стих или во мудросмислие...

И така, девет десетлетија – не пости ништо што не е *сѝих*, или *мудра мисла*.

А има ли некој што не знае мудрост, стих или реплика од маестралниот творец?... Има ли некој што знае *иѝѝо е Македонија*, а не знае *кој е Пеѝре М. Андреевски*?... Има ли некој што не ја запознал *суѝѝинаѝа македонска* – без да го узнае подвигот негов?

Оти ние сме филигранции, зборородители, збороводители, стихородци...

Та ако е време во кое: „Сега секој бега од секого“, а ние живееме - немаме време, оти според Петрета: „Само мртвите имаат време за чекање, (...)“

Во време кога се подзаборави дека: „Не се умира од малку јадење, туку од многу срам се умира.“

И во време кога поетот сети дека:

„Веќе им се изнаоде на нозете,
и се изнаноси на главата“

та осети дека време е и слободата да ја ослободи од себе, во
сјајна хипербола, знаејќи дека веќе:

„Мојата лева рака нема да ја сретна десната,
мојата десна нога не ќе се размине до левата.“

Ни прати аманет, како оној за „проштавање со душата“:

„О, душо бестелесна,
ако одново ме сретнеш во вселената,
јави ми дека си тоа ти, препознај ме,
кажи ми кај сум бил, нажали се,
смири се со мене и пак поведи ме!...“

...

И во идни времиња, ќе се прашаме:

И, после сè, та и по животот, се прашуваме, со стихот по-
зајмен од поетот: „Беше ли тоа еден ден што траеше цела година.“

И се допрашуваме сега: И беше ли тоа еден ден, еден убав
творечки, убав *Пейррев ден* што траеше цел *живој*? Поетски, тво-
речки живот преполн убавински нешта, понесен од шармот на ве-
чната раскош на зборот.

Поету, сказнику, волшебнику на речта, великану - заветот
Твој ни е голем, но знам дека:

„На друго место мора
Световите да ни се сретнат.“

И ти благодарам, што нè научи да се раѓаме во зборот...

проф. д-р Димитар Пандев

Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ

ПОДЕМОТ НА ОХРИДСКАТА КНИЖЕВНА ШКОЛА НА ФОНОТ НА КНИЖЕВНОТО ДЕЛО НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

Почитувани семинаристи,

На Плаошник сме, имено на она место каде што свети Климент Охридски, бездруго, ја започнал дејноста од која произлегла Охридската книжевна школа.

И се наоѓаме, бездруго, пред репликата на предворјето, од кај што пред насобраните слушатели ги држел молитвено своите похвални и поучни слова, со раширени раце, говорејќи им: „да се соберете в црков на молитва, како што е речено во Светото евангелие: *Каде што е двејца или тројца собрани во име мое, и јас сум среде вас*“.

Овие зборови се јасен вовед во општите слова што служеле како образец за сето она мноштво слова што за секој од светителите и мачениците поодделно ги составувал свети Климент, за сите црковни празници, стамено одржувајќи ја светоста на црковната богослужба во светлината на охридското поднебје.

Тука, на ова место, се продолжи споменот за светите браќа Кирил и Методиј, се култивира нивната глаголицата и се продолжи низ црковното пространство на Охридската книжевна школа, оттука на југ, кај што свети Наум го соградил својот манастир, според легендата, истовремено со манастирот што на ова место го подигнал свети Климент Охридски, и низ сите оние свети места кај што се одвивала оригиналната дејност на свети Климент Охридски и неговите ученици, како што е Похвалното слово за Климент Охридски, составено од негов ученик и Житието на свети Наум, составено веднаш по упокојувањето на свети Климент Охридски.

Со дејноста на Охридската книжевна школа се поврзуваат и повеќето од најзначајните сочувани ракописи врз кои се оформила славистиката, како што се, меѓу другите, Асемановото евангелие и Болоњскиот псалтир.

А да не беше Охридската книжевна школа и дејноста на свети Климент Охридски мошне веројатно е дека немаше да остане

ниту спомен од дејноста на светите Кирил и Методиј, и не ќе се продолжеше христијанскиот Месецослов со словенски светители, онака како што е започнато во Асемановото евангелие, ниту пак псалтирот ќе станеше толку близок до македонското население, ако не беа толкувањата во Болоњскиот псалтир.

Зашто, во Асемановото евангелие јасно се укажува дека дека светите браќа солунски веќе биле канонизирани, исто како што во Житието на свети Наум јасно е укажано дека свети Климент и свети Наум дошле во охридскиот крај, покрај Белото Езеро, и тука, т.е. овде ја продолжиле дејноста започната во Моравија, а можеби и уште порано, за време на претходните мисии на светите Кирил и Методиј, или во она молитвено време, од една до друга мисија, независно дали на Олимп, или во Херсон.

И независно од сите тие, останува впечатокот дека Охрид како жив град ја продолжил нивната културна акција низ сиот црковнословенски период, како и во времето на црковнонародниот подвиг во епохата на македонската книжевна преродба, кога според Григор Прличев, како што запишал во неговата „Автобиографија“ „многу псалми на македонско наречје се преведоа тогаш“.

Тоа е тој стимул од кирилометодиевскиот превод на богослужбените книги, што овозможил оформување на оригинална книжевна и толкувачка дејност во Охридската школа и нашол свој одглас во оформувањето на македонскиот литературен јазик во времето на македонската преродба.

(извадок од амбиенталната настава одржана во рамките на програмата на летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура).

ДЕЈНОСТА НА БРАЌАТА МИЛАДИНОВЦИ МЕЃУ СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ И КРСТЕ МИСИРКОВ

Почитувани семинаристи, некои од вас бевте на амбиенталната настава. Некои што не бевте оваа година, се надевам ќе имате можност во наредните години да ја посетувате амбиенталната настава како напреден курс по литература и култура, а денес ја заокружуваме заеднички таа амбиентална настава во овој амбиент. Значи, во родната кука на браќата Миладиновци. Само да потсетам, на влезот беа нивните портрети. Постариот брат, Димитрија, е роден во 1810 година, најмладиот, т.е. помладиот од него, е роден 1830 година. Ова е многудетно семејство. Меѓу нив, значи, имало разлика 20 години. Доволен период, Димитрија Миладинов, постариот брат, да му биде учител на помладиот, но и на цела една плеада македонски преродбеници. Меѓу коишто, најзначајни се – ќе се обидам малку да ги спомнам и по возраст – Партениј Зографски, понатаму Кузман Шапкарев, Григор Прличев и многумина други што секако биле дел од окружието, или окружението на Д. Миладинов. Секако, тука ќе го споменеме и еден од највозрасните, Марко Цепенков, којшто исто така ќе се подучува од Димитар Миладинов.

Јас денес ќе ви направам еден мал пресек имајќи ја предвид токму оваа кука, овој дом на Миладиновци, да видиме како родот Миладиновски се собрал во оваа кука, во овој дом, и како понатаму – би рекле – од овој дом се распламтела македонската преродба во контекст на јужнословенските преродби. Моето предавање го замислувам под наслов „Дејноста на браќата Миладиновци меѓу св. Климент Охридски и Крсте Мисирков“. Зошто го спомнувам св. Климент Охридски? Не само заради амбиенталната настава, туку меѓу другото, затоа што св. Климент Охридски е на извесен начин возобновен преку дејноста на браќата Миладиновци. Таа возобнова јас ќе ви ја илустрирам на следниов начин: еден од браќата Миладиновци е и Наум Миладинов, познат музичар, црковен музичар чиј ученик е Калистрат Зографски, а токму Калистрат Зографски во 1901 година ја преведува службата на св. Климент од грчки на

црковнословенски јазик. Кога велам од грчки, уште еднаш ќе пов-
торам – службата на св. Климент Охридски, меѓу другото, била
составена и на грчки јазик и била сместена во Москополскиот
зборник, отпечатен во печатницата „Св. Наум“ којашто се наоѓала
во Москополе. Москополе е составен дел на Охридската епархија.
Тоа значи дека манастирот Св. Наум ги спојува на своевиден начин
Москополе и Охрид. Во Москополе е составен е токму тој Мос-
кополски зборник во којшто ги има службите и на св. Климент и
на св. Наум. Но, зошто го спомнувам сега Москополе? Затоа што,
некоја деценија подоцна, Москополе од еден од најголемите тр-
говски и образовни центри на Балканот, е срамнет со земја. Кога
велам срамнет со земја, тоа значи дека населението од Москополе
целосно е расеано, значи преживеаното население. А, нас нè инте-
ресира токму она влашко население коешто се преселило во маке-
донското село Магарево во близина на Битола. Селото Магарево
е родното село на родот Миладиновци, но под влашки притисок,
тие го напуштаат Москополе и се населуваат прво во Мислеше-
во, село пред Струга, значи на патот Охрид – Струга, тоа е сосема
блиску до Струга, и денес се смета дури и за предградие на Струга,
а потоа од таму се преселени токму во оваа кука, во центарот на
Струга. Станува збор за времето на Отоманска Македонија, тоа е
почетокот на XIX век, кога овде се стабилизира семејството Ми-
ладиновци, коишто биле познати грнчари..Кога сме кај грнчар-
скиот занает, јас само ќе ви спомнам дека за изработка на грнци,
неопходна е глина. Токму овде, во Струга, своевремено ја имало
и најубавата глина, исто како што таа глина ја имало на добар дел
од Охридското крајбрежје. Денес, од таа глина, не е речиси ништо
останато, но слободно можеме да кажеме дека до педесетина годи-
ни наназад, глината постоела на овој терен, односно во ова подне-
бје. Значи, не случајно ја спомнувам глината, бидејќи повторно ќе
ѝ се навратам, како еден когнитив што е значаен за историјата на
литературните јазици. Се разбира, животниот пат на Миладиновци
не се заокружува во Струга. Ниту на постариот, ниту на помладиот
брат. Иако, Константин ќе направи еден убав круг низ Балканот,
повторно ќе се врати во Струга, од кадешто ќе биде интерниран во
Цариград.

Но, сега да го видиме тој македонистички пат за којшто осо-
бено се значајни две линии. Првата линија ги опфаќа постарите
браќа, Димитрија и Наум, значи еден од најпознатите музиколо-

зи од македонскиот XIX век, кои заминуваат во Драч, град што се наоѓа на бреговите на морето и, она што е значајно, таму работат во италијанската трговска кука „Зографци“. Овој податок не е така безначаен. Спомнавме и друг пат дека од Драч тргнувал трговскиот пат за Венеција и Виена, понатаму и за Лајпциг. Но, она што сега е значајно, тоа е дека во Драч, Димитрија Миладинов го изучува совршено италијанскиот јазик, од родени говорители. Го изучува и францускиот јазик. И сега за нас не е толку значаен тој податок дека Димитрија Миладинов знаел италијански и француски, колку што е значајно што тоа знаење на овие два јазика им го пренел на своите ученици. Првенствено на Григор Прличев, а Г. Прличев им го предал на македонските револуционери од Солунската гимназија, како што се Гоце Делчев, Даме Груев, Петар Поп Арсов – одлични познавачи на францускиот јазик. Тоа е, значи, тој пат на јазиците. Пат, којшто од по една друга линија го следиме од Драч во Јанина, бидејќи добар дел од парите што ги спечалил, што ги заработил Димитрија во Драч, ги искористил да се дообразува во Јанина. Се разбира, тие пари не биле доволни, но тоа ќе биде само поттик, Димитрија Миладинов да се запише во Јанинската гимназија и да го усоврши одлично класичниот грчки јазик. Имаме значи тука еден извонреден полиглот, познавач на голем број западноевропски јазици. Во прв ред, двата основни јазика коишто на извесен начин биле поврзани и со други јазици. Го имаме тука и грчкиот јазик на којшто се обучил во Јанина Димитрија Миладинов, а подоцна и неговиот брат, Константин, во Атина. И сега, овдека пред нас се отвораат неколку клучни прашања – од една страна, да го имаме тој момент кога полиглотот, и слободно можеме да го наречеме, полиграфот, познавач на повеќе јазици, познавач на повеќе литературни писма, стилови, на извесен начин се вклучува во македонското дело. А каде, ако не во Кукуш, и прецизно во 1841 година, кога во Кукуш од една страна е трговецот Нако Станишев, а од друга страна таму е и неговиот ученик Партениј Зографски. Јас сега ќе ви доловам еден текст што во Кукуш го превел Димитрија Миладинов, се разбира, на своето охридско-струшко наречје. Текстот е настанат во 1841 година во Кукуш, а подоцна е познат како „Струшки молитвеник“. Димитрија ѝ го подарил тој молитвеник на мајка му и мајка му ги читала овие молитви на македонски јазик. И тука имаме две клучни приказни што се значајни за историјатот на литературните јазици: кога децата влијаат врз јазикот

на возрасните – и второ, кога децата земаат занает или професија различна од родителите. Што имаме предвид тука? Имаме предвид дека Димитрија Миладинов од грнчар станал учител, а неговата мајка која што претходно ги читала молитвите на грчки јазик, тие познатите „кирилејси“, и ништо не разбирала, можела сега да ги разбере тие молитви на нејзиниот роден македонски јазик. Таа молитва претпоставувам ја има некаде овдека, па јас ќе ви ја прочитам според она издание што го дава Блаже Конески во неговите „Македонски текстови“. И сега ќе го видиме тој македонски јазик од 1841 година, а после ќе ве вратам една година подоцна, во 1840 година. Но, ќе останеме повторно во Солунскиот крај. Молитвата ја знаете сите, тоа е познатата молитва „Вјеруј“, а на македонски од 1841г., во превод на Димитрија Миладинов од грчки јазик, гласи:

„Вервам на еден господа татка, сведаржател, сздавачот от небото и от земјата, и од сиот век, што се пулет и од ангелите, што не се пулет.

Вервам, и на еден Исуса Христоса, на синот господоф, самородениот, тој што се роди од татка прет свите векои.

Вистинскиот господа што се роди от вистински господа и не се напрај, вервам и на сфетлото што се роди от сфетло, заедно што е со татка, тој што сздаде сфе.“ (БЛАЖЕ Конески, Оливера јашар-настева, Македонски текстови, УКИМ, Скопје 1971, с. 47/48)

Ова е значи, тој почеток на молитвата „Вјерујум“. Таа молитва е, се разбира подолга. Јас ви ги прочитав само првите три секвенци, првите два дела и сега ќе ве вратам една година наназад, бидејќи во солунската печатница на Теодосиј Синаитски во 1840 година е отпечатена со македонски, црковнословенски штрифт „Утешение грешним“. Тоа е втората книга на Кирил Пејчиновиќ. Неговата прва книга излегува 1816 година. Две години претходно излегува првата книга на Јоаким Крчовски. Тоа значи дека од 1814 до 1841 година, ние имаме континуиран македонски јазик, во пишувана и во читана форма, затоа што „Чудесата на Пресветата Богородица“ на Јоаким Крчовски е една од најчитаните книги, не само во Македонија, туку и во Бугарија и во Србија и таа на изве-

сен начин е препишувана дури и рачно. Кога го велам ова имам предвид дека таа се посреќава на јужнословенскиот терен со познатите „Чудеса на Пресветата Богородица“ на Викентије Ракиќ, коишто ги има приредено нашиот колега Сава Дамјанов и ги направил достапни за денешните читатели. Се разбира, ние на овој начин се вживуваме во овие приказни за повторно да истакнеме дека приказните од „Чудесата на Светата Богородица“ никогаш не престанале да ја губат својата популарност. Всушност ние овдека влегуваме во еден чудесен триаголник: јазик – црква – трговија, што јас едноставно би го интерпретирал преку исказот „да се благослови родот или производот“ но сега на кој јазик; секој трговец сакал неговиот производ наменет за пазар, пред да тргне по светските патишта, да се благослови на неговиот јазик, па на тој начин постепено се истиснувал грчкиот јазик од трговијата. Јас ќе направам мал скок, во 1926 година, ќе се сообразам со проучувањата на Јован Цвиик (српски географ), којшто бил во Македонија и којшто дошол до заклучок дека грчките трговци биле нечесни, а во Македонија честа во трговијата ја завеле турските трговци. Се разбира постепено и едните и другите се истиснуваат, токму од македонските трговци. Можеме сега да го следиме Димитрија Миладинов и понатаму во неговиот јужнословенски пат, токму во неговото прифаќање на славизмот, а тоа е еден интересен центар – Мостар. Сега слободно можеме да кажеме дека линијата Драч – Мостар – Сремски Карловци, е особено значајна за славизмот, односно панславизмот на Димитрија Миладинов.

Ако сакате сега да ви го претставам Димитрија Миладинов, меѓу другото и во дел од овие слики што овде ги имаме, слободно можеме да истакнеме: во западноевропски костум – панславистички дух! или обратно. Својот панславистички дух Димитрија Миладинов го внел или го облекол во западноевропски костум. Тој се носел по таа западноевропска мода, ги знаел западноевропските јазици, но ја знаел и западноевропската култура и постепено го прифатил панславизмот. Кога велиме постепено го прифатил, сакам да отворам две теми и да ги поставам на вага, т.е. која е позначајна па самите вие ќе пресудите.

Првата тема се вика *Лични контакти* а втората тема се вика *Лични судири*. Што е поважно за напредокот, контактите или судирите? Или би рекле токму онаа искра што се јавува меѓу идејата што се прифаќа и идејата што се отфрла, а Димитрија Миладинов

остварил контакти со Виктор Иванович Григорович, рековме, прво во Охрид, меѓу другото и во домот на куќата на Робевци, каде што бевме, или повеќето од вас сте биле. И второ Димитрија го носи Виктор Иванович Григорович во овој дом, каде што го запознава со неговата мајка, а неговата мајка му говори стихови, коишто Виктор Иванович Григорович сака да ги има во одделен зборник. Вториот контакт е дипломатски. Тоа е дипломатот Александар Рачински, руски дипломат, којшто во голема мера ќе ја спомага панславистичката идеја во Македонија и особено во Бугарија, но и ќе биде еден од оние клучни личности преку кого добар дел од бугарските преродбеници ќе заминат во Русија, а меѓу нив и некои од Македонците. Посредник за Македонците да заминат во Русија е Партениј Зографски.

Сега да ја отвориме таа втора линија, личните судири на Димитрија Миладинов. Димитрија Миладинов влегува во остри судири прво со битолскиот владика грчки, Венедикт, но уште повеќе со мостарскиот владика грчки, кај кого што извесно време ќе биде писар, но на крајот ќе му ги фрли сите писанија во лице, ќе се откаже од грцизмот, токму во таа нетрпеливост и ќе заmine за Сремски Карловци. Во Сремски Карловци ќе најдена еден подруг однос, значи тоа е на Фрушка Гора, тоа е во Војводина, тоа е веќе во оној дел што спаѓа под австро-унгарска власт каде што слободно се развива, ќе употребам еден термин од литературата, меѓу другото и српската граѓанска лирика, уште од 1720 година и особено ќе биде активна во цел XIX век. Таму ќе се запознае меѓу другото и со црковната писменост, а слободно можам да кажам дека во манастирската библиотека во Сремски Карловци се чувале, претпоставувам сè уште се чуваат, ракописи со словата на свети Климент Охридски, напишани на црковнословенски јазик. Колку и да биле уништувани на Света Гора словата на Свети Климент, колку и да биле уништувани во Македонија, тие нашле свое уточиште, или прибежиште во Сремски Карловци, како и во православна Русија. Тоа се тие клучни моменти, во коишто ние го имаме преродбенскиот лик на Димитрија Миладинов, по чии стапки ќе тргне и Константин Миладинов, заедно со добар дел од песните што ги подготвил за зборникот и за коишто Димитрија Миладинов веќе составувал граматика. Дали е составена таа граматика не знаеме. Ако е составена, тогаш бездруго, Виктор Иванович Григорович и по неа предавал бугарски јазик во Одеса, а многумина од неговите

колеги, подоцна му префрлале дека тој велел дека предава бугарски, а всушност предавал македонски јазик, бидејќи ниту го знаел бугарскиот јазик, а имал доста македонски примери. За Виктор Иванович се кажува дека не го владеел добро ни рускиот јазик, но во основа треба да имаме предвид дека сите лингвисти и филолози се полиглоти и во основа знаат да зборуваат чудесни јазици, меѓу другото и на еден општ словенски јазик, бидејќи и Виктор Иванович во основа бил унијат и ги знаел и украинскиот и белорускиот јазик.

Кога ги имаме предвид овие теми можеме сега да навлеземе и во личните контакти на Константин Миладинов. Константин Миладинов контактирал со најдобрите руски филолози, но во Русија не се сретнал со Виктор Иванович Григорович. Виктор Григорович од Охрид и Струга преку Србија заминува за Виена, а подоцна се скрасува во Одеса и тука завршува неговата научна кариера. Не оди во Казањ откаде што тргнал, не е познато неговото присуство во Москва, барем не е евидентиран како професор на Московскиот универзитет, иако веројатно некое време престојувал и таму, но треба да имаме предвид дека најдобриот фолклорист во тоа време е Бессонов, составувачот на т.н. калики, „Калихе непрехожие“. Тоа се гусларски песни од сите словенски јазици, во коишто имаме и македонски и бугарски песни. Дobar дел од нив се и авторски песни, а на дел од нив автор е Рајко Жинзифов. Кога на Рајко Жинзифов ќе му побарале народна песна, тој многу не се мачел, ќе составил песна во народен дух и ја давал, но добро се знае дека тие песни се лично негови.

Константин, бездруго бил близок и со Белјаев, како и со Измаил Иванович Срезневски, но никој од нив не му помогнал во издавањето на зборникот. Постојат повеќе причини. Една од причините е дека руското православно општество не сакало да влезе во конфликт со грчкото православно општество. Втора причина е дека интересот за фолклорот во руската славистика постепено се намалувал, а руските слависти повеќе се интересирале за оформување на рускиот јазик врз литературна или уметничколитературна основа и секако постојат мали ситни детали, коишто ја нарушуваат сликата зошто не се објавил зборникот во Москва. Се разбира, Константин наоѓа издавач, но непримерен. Тоа е она што ние го нарекуваме непримерна коалиција, бидејќи тој од жесток непријател на унијатизмот, се спријателува со водачот на унијатството во

јужнословенските земји, Јосип Јурај Штросмаер, којшто му дава пари зборникот да излезе. Тоа се оние чудни, ќе употребам еден современ збор, коалиции, коишто на крајот овозможиле овој зборник да излезе, макар и под наслов „Зборник на бугарски песни” бидејќи дури н на Јосип Јурај Штросмаер, му пречел називот „македонски” за да не влезе во конфликт со Грците од една страна, а од друга страна како што велите, со овој зборник сакал кон унијатската идеја да ги придобие не само Македонците, туку и Бугарите. Зад секоја една книга постои, би рекле и политика и таа политика токму овдека се појавува и по однос на овој зборник.

Ќе го завршам ова мое излагање со еден мал прашалник: Што сè можело да исчезне во славистичкиот океан? Можел да исчезне и зборникот на Миладиновци, можеле да исчезнат македонските песни и тие 70 бугарски песни што Чолаков (бугарски преродбеник) им ги дал на Миладиновци, за овој зборник да го добие тој назив. Во тоа славистичко море можела да исчезне и „За македонските работи” на Крсте Петков Мисирков, бидејќи во тој период напишани се стотици книги, стотици памфлети и стотици публикации на тема Македонија. Само една од нив е „За македонските работи“. Но таа го надживеала времето, како што времето го надживеало и Зборникот на Миладиновци. Тој зборник на извесен начин доаѓа и во рацете на познати музичари, на познати научници.

Повторно на извесен начин идејата на Миладиновци се возобновува меѓу двете светски војни и покрај тоа што нивното име е забрането, за повторно да се обнови во 1961/62 година по повод 100 години од објавувањето на зборникот, а тоа е и една од причините веднаш по таа сто годишнина да отпочнат и Струшките вечери на поезијата. Меѓу другото и таа идеја да се јави во овој град и овој дом да ја чува сета приказна и за браќата Миладиновци, за нивниот подвиг во Македонија, во православните земји и воопшто во целиот свет.

Ви благодарам на вниманието.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3(062)

821.163.3(062)

930.85(497.7)(062)

39:398]:781.7(497.7)(062)

МЕЃУНАРОДЕН семинар за македонски јазик, литература и култура (2024 ; Охрид)

Зборник - предавања на 57. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ во Скопје : Охрид, 15 — 29.8.2024 година / [редакциски одбор Александар Скепаровски ... и др.]. - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2025. - 166 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Други членови на редакциски одбор: Кристина Николовска, Марјан Марковиќ, Наташа Аврамовска, Евдокија Илијевска. - Библиографија кон повеќето трудови

ISBN 978-9989-43-528-7

1. Летна школа (57 ; 2024 ; Охрид)

а) Македонски јазик -- Собири б) Македонска книжевност -- Собири в) Културна историја -- Македонија -- Собири г) Етнографија -- Народно творештво -- Етномузикологија -- Македонија -- Собири

COBISS.MK-ID 66593541

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
А: Бул. Гоце Делчев бр. 9
1000 Скопје, РСМ
Т: +389 2 3293 293
Ф: +389 2 3293 202
www.ukim.edu.mk

Република Северна Македонија
Министерство за култура

ISSN 998943528-6

